

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Дипломна робота
на здобуття вищої освіти «магістр»
на тему

**ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ВЧИТЕЛЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ У
ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ**

Виконала
здобувачка ступеня вищої освіти «магістр»
спеціальності 013 Початкова освіта

Кузьмінчук Оксана Валеріївна

Керівник:

к. пед. н., доц. Міщень О.М.

Рецензент:

Рівне – 2020 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ПРОФЕСІЙНИЙ ІМІДЖ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН	8
1.1. Професійний імідж вчителя в історії освіти	8
1.2. Сутність іміджу як сучасна психолого-педагогічна характеристика особистості	16
1.3. Соціально-психологічні засади професійного іміджу вчителя Нової української школи	31
Висновки до першого розділу	48
РОЗДІЛ 2 ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ НУШ	51
2.1. Структура, компоненти та показники професійного іміджу вчителя Нової української школи	51
2.2. Педагогічні умови формування професійного іміджу майбутнього вчителя початкової школи в процесі професійної підготовки	63
Висновки до другого розділу	75
РОЗДІЛ 3 ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ ВЧИТЕЛЯ НУШ	78
3.1. Вимоги до професійного іміджу вчителя Нової української школи	78
3.2. Дослідження педагогічних умов формування професійного іміджу майбутнього вчителя Нової української школи на педагогічному факультеті РДГУ	83
3.3. Мотивування сучасного вчителя до успішної професійної діяльності як основа професійного	94
Висновки до третього розділу	106
ВИСНОВКИ	110
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	115
ДОДАТКИ	123

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сьогодні одним з найбільш актуальних напрямів модернізації системи освіти України є інтеграція в європейський простір. Від конструктивного вирішення цієї проблеми залежить кінцевий результат у здійсненні розпочатих інноваційних перетворень у галузі професійного навчання. У зв'язку з цим значно зростають вимоги до особистості педагога та його іміджу. Розвиток професійного іміджу сучасного вчителя має відбуватися впродовж усього його життя. Сучасні зміни у суспільній структурі країни, політичних, економічних та соціокультурних процесах, модернізація освіти висувають нові вимоги до рівня професійних знань, умінь, педагогічної культури, особистісних якостей вчителя Нової української школи. Ділова ініціатива, інноваційність мислення, комунікативна компетентність, здатність викликати симпатію, здійснювати сприятливе враження і позитивно впливати на тих, хто оточує, створювати обстановку психологічного комфорту та довіри виступають основними ознаками педагогічного професіоналізму вчителя.

Суспільні виклики щодо розвитку національної освіти і ролі педагогічних кадрів відображено у Законі України «Про освіту», Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті; ухвалення законів «Про вищу освіту» (2017), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр., «Державному стандарті початкової освіти» (2017 р.), «Професійний стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» (2018 р.), Концепція розвитку освіти в Україні на 2015-2025 рр. та інших законодавчих актах. Реалізація визначених у цих документах завдань зумовлює підготовку кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, професійного вдосконалення та прагнення до самопізнання. Постає питання підвищення престижу педагогічної професії у суспільстві та утвердження високого соціального статусу вчителя. Набуває актуальності процес створення цілісного професійного іміджу вчителя Нової української школи, який стає необхідним атрибутом соціально-професійних відносин.

Традиційно вважалося, що професійний успіх вчителя визначається зовнішнім показником діяльності – сумою знань учнів, а проблема іміджу як відображення внутрішньої культури та зовнішнього образу особистості на рівні рефлексії у педагогічній науці майже не досліджувалась. У зв'язку з переосмисленням процесів професійного становлення вчителя виникає необхідність не тільки теоретично обґрунтувати природу, типи, функції іміджу педагога, його особистісно-професійного іміджу.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що питання професійного становлення педагога були в центрі уваги класиків зарубіжної (А. Дістервег, Я. Коменський, Дж. Локк, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо та ін.) та вітчизняної (А. Макаренко, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський, С. Шацький, та ін.) педагогіки. Проблеми формування професійної готовності сучасного представника педагогічної професії стали предметом наукових розвідок Н. Волкової, В. Гриньової, І. Зязюна, Н. Кузьміної, В. Лозової, О. Мороза, О. Пехоти, С. Сисоєвої, А. Троцько та ін.

Питання сутності, типології, структури іміджу організації та особистості дістали відображення в роботах Л. Брауна, О. Кудінова, Г. Почепцова та ін. Науковці С. Амінтаєва, М. Апраксіна, О. Бекетова, Л. Жарікова, А. Калюжний, О. Петрова, Н. Тарасенко, В. Черепанова, В. Шепель та ін. розробили ключові поняття, пов'язані з терміном «імідж» та започаткували нову галузь педагогічної науки – педагогічну іміджеологію, в рамках якої імідж педагога розглядається як фактор успіху у професійній діяльності, як інструмент, який допомагає будувати відносини з оточуючими людьми, як елемент конкурентоспроможності і просування на ринку освітніх послуг.

Сутність професійного іміджу педагога досліджено в наукових працях О. Ковальнової, А. Кононенко, А. Коркішка, С. Маскалянова, І. Ніколаєску, І. Розмолодчикової та ін. Зокрема, О. Ковальова аналізує психологічні особливості формування основ професійного іміджу в майбутніх педагогів; А. Кононенко – психологічні складові індивідуального іміджу сучасного педагога; А. Коркішко – педагогічні умови формування професійного іміджу майбутніх магістрів педагогіки вищої школи; С. Маскалянова – формування професійного

іміджу майбутнього соціального педагога; І. Розмолодчикова – формування професійного іміджу вчителя початкової школи у процесі вивчення фахових дисциплін.

Питання професійного іміджу педагога розкрито в дослідженнях українських науковців Т. Демчук, Т. Довгої, В. Зінченко, І. Ковальнової, А. Кононенко, Л. Мартинець, М. Навроцької, О. Нуйкіна, О. Попової, Н. Савченко та ін., зокрема проблемі його формування присвячені наукові праці О. Горovenko, О. Грейліх, Ю. Дзядевич, Л. Донської, О. Ігнатюк, О. Калюжного, О. Ковальнової, Л. Ковальчук та ін.

Аналіз праць вітчизняних і зарубіжних науковців свідчить про те, що зазначена проблема є досить актуальною і ця актуальність підвищена у зв'язку із реформування початкової ланки освіти, що висуває нові вимоги до формування професійного іміджу вчителя сучасної початкової школи.

Актуальність і значущість даної проблеми, вагоме значення у сучасній початковій школі щодо особистісного професійного іміджу вчителя зумовили вибір теми нашого дослідження – **«Формування іміджу вчителя Нової української школи у процесі професійної підготовки»**.

Мета дослідження – теоретично дослідити та обґрунтувати педагогічні умови ефективного формування професійного іміджу майбутнього вчителя Нової української школи в процесі професійної підготовки.

Відповідно до поставленої мети сформульовано наступні взаємопов'язані завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз концептуальних підходів до визначення дефініції «імідж», дослідити природу і типологію іміджу як соціально-психологічного та педагогічного явища.
2. Визначити складові, компоненти, показники та рівні особистісно-професійного іміджу вчителя Нової української школи.
3. Дослідити педагогічні умови формування професійного іміджу сучасного вчителя Нової української школи.
4. Описати ефективність педагогічних умов формування професійного іміджу вчителя Нової української школи на педагогічному факультеті.

5. Описати ефективні шляхи забезпечення стійкої професійної мотивації як основи професійного іміджу майбутнього вчителя НУШ.

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки сучасного вчителя Нової української школи.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування професійного іміджу сучасного вчителя Нової української школи.

Для досягнення поставленої мети й вирішення завдань використано комплекс взаємопов'язаних і взаємообумовлених **методів дослідження**:

- *теоретичні*: аналіз та узагальнення наукової літератури до визначення дефініції «імідж», понятійно-термінологічного апарату дослідження, встановлення складових, компонентів, показників та рівнів сформованості особистісно-професійного іміджу вчителя Нової української школи;

- *емпіричні*: спостереження, бесіди, опитування для з'ясування стану досліджуваної проблеми та дослідження розвитку іміджу вчителя Нової української школи, проведення інтерактивних лекцій та практичних занять для характеристики педагогічних умов та дослідження мотивів у формуванні особистісно-професійного іміджу вчителя Нової української школи.

Практичне значення дослідження вбачаємо, що матеріали дослідження можуть бути використані вчителями та викладачами педагогічного факультету для удосконалення процесу професійної підготовки вчителя Нової української школи та для студентів педагогічного факультету у процесі їх професійної підготовки та формуванню їх професійного іміджу майбутнього вчителя Нової української школи.

Апробація результатів дослідження Основні результати проведеного дослідження, а також основні положення і загальні висновки обговорювалися на наукових семінарах та засіданнях кафедри педагогіки початкової освіти педагогічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету; звітних науково-практичних конференціях РДГУ (2018 – 2019 рр.); Всеукраїнських конференціях: Перших педагогічних читання присвячених 100 річниці від дня народження видатного вітчизняного педагога Василя Олександровича Сухомлинського (27.09.2018р.). Всеукраїнська науково-

практична конференція «Актуальні проблеми реформування дошкільної та початкової освіти України у контексті євроінтеграційних процесів» (20 березня 2018 р.); Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференції «Сучасний вчитель початкової школи: проблеми і перспективи в контексті освітньої реформи» (29 березня 2019 р.); XXVI Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: методична спадщина педагога в контексті ідей Нової української школи» (27 вересня 2019 р. м. Рівне).

Публікації:

- Панчук О. Структура професійного іміджу сучасного вчителя початкової школи. Збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми реформування дошкільної та початкової освіти України у контексті євроінтеграційних процесів» (20 березня 2018 р.). Рівне : РВЦ МЕНУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2018. С. 84-87.

- Панчук О., Міщень О.М. Основи професійного іміджу сучасного вчителя початкової школи. Професійний розвиток педагога: матеріали всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Сучасний вчитель початкової школи: проблеми і перспективи в контексті освітньої реформи» / ред. кол.: Сойчук Р.Л., Третяк О.М., Яковишина Т.В. Рівне, 2019. С.185-186.

Структура дослідження: робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел. Основний зміст роботи викладено на 114 сторінках і містить 3 рисунки, 1 таблицю. Додатки розміщено на 24 сторінках. Список використаних джерел містить 88 найменування. Загальний обсяг - 139 сторінок дослідження.

РОЗДІЛ 1

ПРОФЕСІЙНИЙ ІМІДЖ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

1.1. Професійний імідж вчителя в історії освіти

Зміни які відбувалися і відбуваються в освіті не тільки зараз, але і колись, піднімають питання конкурентоспроможності педагога на ринку праці. Успішне вирішення цієї проблеми пов'язане з удосконаленням підготовки педагогів, їх професійної майстерності, культури. Жодна інша професія не ставить таких вимог до людини, як професія вчителя. Фахівець у галузі освіти зобов'язаний бути неповторною, яскравою особистістю, прагнути до втілення в собі людського ідеалу. Професійна функція педагога передбачає необхідність бути завжди в центрі уваги своїх вихованців, батьків, громадськості, де висувається підвищена вимога до особистості, її морального стану. У зв'язку з цим особлива увага приділяється формуванню педагогічного іміджу педагога.

Проблема професійно-педагогічного іміджу вчителя була і є актуальною. Нею займалися різні дослідники з найдавніших часів до цього часу. Вагомий внесок у вирішення проблеми педагогічного іміджу особистості зробили Т. Вахрушева, Т. Довга, А. Калюжний, Н. Щокіна, та інші.

Якщо заглянути в глиб історії то можна побачити, що дослідження і описи професійного іміджу вчителя значно відрізняються від тих, які роблять у наш час. Наприклад, можна зробити такі порівняння описів. Я.А. Коменський у «Материнській школі» відзначив, що за мудрим і рятівним рішенням здавна було встановлено, щоб у кожній державі освіта юнацтва, поряд з правом покарання, доручалась мужам мудрим, благочестивим, поважним. У праці - «Про вигнання з шкіл відсталості» Я.А. Коменський зазначав, що хорошим учителем є той, хто намагається не тільки вважатися, але й бути таким, тобто вчителем, а не однією лише личиною вчителя. Отже він не повинен ухилятися від пов'язаної з учительством праці, а сам її шукати, виконувати її не заради форми, а серйозно... Хороший учитель шукає учнів. Він шукає чого вчити, бо

він говорить нетерпінням навчити всіх всього, що тільки можливо. Він думає про те, як вчити, щоб напій науки діти могли проковтнути без побоїв, без крику, без насилля, без огиди, словом привітно і приємно. Школа не могла терпіти такого вчителя, який не наділений мораллю, чесністю. Від учителя вимагалось бути освіченим і завжди прагнути до розширення своїх завдань і досвіду [26, с. 230].

Послідовник Я.А. Коменського Й. Песталоцці вважав, що вчителем має бути не просто освічена людина, підготовлена до того, щоб передавати дітям свої знання. Він має, щиро любити дітей, будувати навчання і виховання на основі знань про фізичні і психічні особливості учнів, незмінно виявляти у своїй діяльності педагогічний такт. Високо цінував Песталоцці в учителеві такі риси, як кмітливість, життєрадісність і безпосередність, скромність, моральну чистоту. Саме ці якості учителя здатні допомогти йому завоювати симпатію дітей, увійти з ними в тісне спілкування, користуватися заслуженою любов'ю та повагою. І лише за цієї умови учитель в змозі бути всім своїм виглядом і поведінкою служити гідним прикладом для дітей [26, с. 338].

Французький мислитель Ж.-Ж. Руссо обґрунтував у книзі «Еміль, або Про виховання» ідеал природо відповідного виховання. На його думку наставник повинен давати дитині можливість відчувати себе господарем середовища та налаштовувати її на самостійний пошук істини [67, с. 148].

У XII-XVII столітті випускник Києво-Могилянської академії, мав володіти кількома мовами, трьома стилями мовлення. Найвидатнішим оратором вважався той, хто визначався у цих стилях, застосовував їх відповідно до справи [53].

Вітчизняний педагог Г.Скоровода був взірцем гармонії, мудрості і таланту педагога. Він створив етичний ідеал вільної, незалежної людини, наставника молоді, з високою гідністю, який володіє скарбами «спокою нерушеного», «здоров'я міцного», «серцем незламним», «з рівноваженим духом», «мудрою розсудливістю», «веселістю ясною», закликав не марнувати час, а «з радістю творити добро» [72, с. 349].

На думку німецького педагога Адольфа Дістерверга, хороший учитель повинен досконало володіти своїм предметом, любити свою професію і дітей. Справжній вчитель має твердо і неухильно втілювати в життя свої педагогічні принципи та не відступати від них [53].

К.Ушинський справедливо вважав, що справа вчителя скромна ззовні – є однією з великих справ в історії людства. Виховання «...має просвітити свідомість людини, щоб перед її очима лежав ясний шлях добра» [81, с. 82].

Великий український педагог Антон Макаренко, серед професійних якостей педагога, визначив можливість і уважне ставлення до особистості. Він застерігав, що учні вибирають вчителя і більш за все цінують його за майстерність, золоті руки, глибоке знання предмету та ясний розум. Основними професійними якостями вчителя є: працьовитість, цілеспрямованість, воля, мужність та самовідданість. А. Макаренко також вважав, що вчитель не може нехтувати естетикою свого зовнішнього вигляду. У закладі, де він працював, було прийнято на роботу приходити в найкращому одязі. Учитель з нечищеним взуттям та несвіжою носовою хустинкою не допускався на урок [36, с. 11].

Образ ідеального педагога вимальовується в творах В. Сухомлинського, який узагальнив всі вимоги до цілісної моделі особистості та сформував сто порад вчителю школи. Ним було розроблено поняття «хороший вчитель», як людина яка любить дітей та відчуває радість від спілкування з ними, вміє дружити та вірить, що кожна дитина може стати хорошою людиною, приймає близько до серця дитячі радощі, біди, знає душу дитини [77, с. 48]. Особливу увагу він звертав на внутрішню культуру та етику поведінки і спілкування вчителя. Він вважав, що вчителю, перш ніж робити дисциплінарне зауваження учневі, треба легенько доторкнутися до плеча чи покласти руку на голову, заглянути в очі. Така поведінка вчителя вважалася гуманною.

Шалва Олександрович Амонашвілі порівнював професію педагога з професією актора і заповідав «Даруй себе дітям!» На думку Ш.О. Амонашвілі, педагог повинен бути добрим, любити дітей такими, які вони є; уміти любити їх та цінувати їхні почуття, рахуватися з їх думками, та не підпорядковувати своїй силі, бути оптимістом, володіти здатністю перетворюватися та вдало входити в

образ [3, с. 160]. Його думки співзвучні з думкою К.С. Станіславського про те, що якщо образ вчителя приємний, добре сприймається, то в ньому вже закладена початкова сила духовного зростання. Такого вчителя хочеться слухати і йти за ним [53].

Проведений аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що серед науковців, що займаються проблемою педагогічного іміджу, не існує єдиної думки відносно психологічного наповнення категорії «імідж учителя». Кожен науковець виступає зі своїм визначенням, виставляючи як фундаментальний параметр в іміджі вчителя той або інший компонент. Параметри, які за думкою різних науковців є основою іміджу вчителя:

- професіоналізм (С.Яковлєв);
- професійна культура (Т.Зеленська);
- педагогічна майстерність (І.Андріан);
- авторитет (Л.Золотовська);
- самопрезентація (М.Єлфімова);
- професійні якості (Л.Жарікова);
- особистісні (Ю.Боголюбова);
- зовнішній вигляд (А.Череднякова);
- компетентність в педагогічному спілкуванні (І.А. Баженова, А.А. Калюжний).

Імідж учителя найчастіше розглядають як продукт діяльності зі створення або перетворення образу, як результат прикладання цілеспрямованих професійних зусиль. Соціально-психологічне визначення іміджу повинно враховувати його подвійну природу – соціальну та психологічну [63, с. 148].

У найдавніших пам'ятках педагогічної літератури XI-XV ст. «Златоуст», «Пчела», «Ізмарагд», «Ізборник Святослава» (1076 р.), «Повчання Володимира Мономаха дітям» (XI ст.) та ін. надавалися поради, як краще виховувати та навчати дітей, формувати особистість, зокрема й імідж як одну з її складових. У збірці «Пчела» ми знаходимо такі дидактичні поради: «Уча учи нравом. А не словом; иже слово мудр, а дела его не свершена (тобто не відповідають словам). То хром есть». І, як зазначила Г. Архангельська, це і традиційна для

давньоруської літератури в цілому дидактична задача: усі висловлювання, наведені в книзі, повинні були створити в читача певні уявлення про моральний ідеал, хоча часом у зниженому до життєво-побутового рівня [4, с. 4].

Серед мислителів цієї доби виділяється також Лука Жидята, автор «Повчання братії». Головне місце в цьому творі посідають не релігійні, а етико-соціальні проблеми. У ньому міститься заклик бути правдивим, піклуватися про злидарів і слуг, уникати сварок, жадібності та лихослів'я.

Вищим досягненням педагогічної думки Київської Русі є «Повчання дітям» Володимира Мономаха. Мономах уперше у вітчизняній літературі вказав на зв'язок освіти з потребами життя та діяльністю особистості. Він вважав, що основою всіх успіхів людини є її праця. Наголошував на тому, що вчитель має бути благочестивим, смиренным, мудрим і лагідним, не хабарником, прихильником благочестя, тобто взірцем добрих справ. Виховання необхідно здійснювати не через повчання, а в процесі діяння добрих справ, власною поведінкою подавати приклад іншим. У творі піднімаються важливі проблеми щодо поведінки людини в суспільстві – своєрідний моральний кодекс справжнього громадянина і християнина: «... при старих - мовчати, премудрих - слухати, старшим - покорятися, із рівними й меншими - приязнь мати; без лукавства розмовляти, багато розуміти; не лютувати словом, не хулити розмовою, не надміру сміятися, соромитися старших; до жінок недостойних не говорити; долу очі мати, а душу - угору...» [34, с. 456].

Отже, «Повчання» було своєрідним моральним кодексом громадянина, який можна вважати складовим іміджу тогочасної людини. Він є актуальним і сьогодні, бо саме зараз люди все частіше забувають про високу моральність і людяність, стають черствими душею, відчужуються один від одного, зосереджуючись лише на власних егоїстичних інтересах та цілях, для досягнення яких іноді вважають придатними будь-які засоби, що призводить до спотворення власного іміджу та руйнування репутації.

Ми бачимо, що педагогічна думка Київської України-Русі має глибокий загальнолюдський зміст, є фундаментальною основою вітчизняної іміджеології та української культури в цілому.

У період українського національного відродження (XIV-XVIIIст.) велику увагу приділено навчанню та вихованню, ролі вчителя в освітньому середовищі. Великого значення в поширенні знань, формуванні особистості вчителя в цей період набули братства. Яскравими представниками таких шкіл були І. Борецький, Л. та С. Зизанії, П. Могила, М. Смотрицький та інші. Братські школи висували високі вимоги до вчителя. У гострополемічному творі «Тренос» М. Смотрицький наголошував на особливій ролі прикладу педагога у справі виховання молоді, на фаховій і загально-особистісній підготовці: «Чи може той пастирем і учителем бути, що сам ніколи не вчився?... не потрібною забавою займався, або в безділлі часи недозрілості тратив?» [29, с. 64].

Аналіз усіх аспектів роботи шкіл свідчить про глибоку системну організацію педагогічного процесу. За статутом учитель повинен бути «благочестивим, поміркованим, сумирно мудрим, стриманим, не п'яницею, не блудливим, не лихоїмцем, не гнівливим, не завидющим, не сміхотворцем, не сквернословцем, не чародієм, не краснобаєм, не здатним на єресі» [76, с. 79].

Окрім цього, він повинен «любити всіх дітей однаково як синів багатих, так і сиріт бідних ...; лише не більше одного вчити, ніж іншого, бо ж написано: «Всякому бо просящому у тебе дай и хотящому у тебе взяти не возбрани, хощу бо всім спастися и в разум истинный прийти» [76, с. 80].

Отже, вимоги до вчителів та учнів, прописані у статуті, вплинули на формування особистого іміджу нової генерації освічених людей України, творчих інтелектуалів, мужніх захисників свого народу, носіїв і пропагандистів ідей української державності, утвердження людської гідності.

Справжнім феноменом в історії України було запорізьке козацтво. Історик та етнограф Д. Яворницький відзначив, що запорізьким козакам були притаманні «... щедрість, безкорисливість, постійність у приязні, гріхом вважалось ошукати навіть чорта, коли він іноді попадав січовикам у товариші; ...висока любов їх до особистої свободи, після якої вони віддавали перевагу лютій смерті перед ганебним рабством» [84, с. 234].

Імідж козацтва складали видатні сини української держави, істинні захисники честі та слави рідної землі й народу – гетьмани, кошові, полководці –

Д. Байда-Вишневецький, І. Богун, І. Виговський, О. Дашкевич, П. Дорошенко, С. Кішка, І. Мазепа, С. Наливайко, П. Сагайдачний, Б. Хмельницький та інші відомі громадські діячі, які «стали надихаючим прикладом, високим духовним орієнтиром, узірцем для майбутніх поколінь» [66, с. 12].

На особливу увагу заслуговує досвід козацьких шкіл. У них засвоювався козацький кодекс поведінки (можна розглядати як імідж козака), норми християнської та народної моралі, культивувалися національні цінності українців, формувалися риси національного характеру.

Головним учителем січової школи, дослідив І. Яворницький, був ієромонах-уставник [84, с. 311], якому були притаманні – духовність, наповнена глибокою мудрістю, ідейно-моральним змістом і національно-патріотичним потенціалом; він відрізнявся волелюбним духом козака, активним впровадженням у життя народних традицій, звичаїв та обрядів, прагненням формувати духовно-моральні, розумові, естетичні, фізичні якості молоді. Учитель виховував у підростаючого покоління любов до Батьківщини, вірність рідній землі та народові, незламну силу духу, волю, високу мораль та лицарські якості тощо.

Безумовно, епоха козацтва створила багатогранну, глибоку духовність, що стала гордістю української культури. Висока шляхетність і порядність, кмітливість і дотепність, безкомпромісність і твердість у відстоюванні правди та справедливості, милосердя, братерська любов до друзів і товариства, вірність своєму обов'язку захищати рідну землю – ці та інші чесноти козаків є безцінним іміджевим здобутком українського національного характеру.

Педагогічна думка кінця XVII – XVIII ст. представлена науковими силами: І. Гізель, І. Галятовський, І. Максимович, Т. Прокопович, С. Яворський. Учені І. Гезель, Т. Прокопович підкреслювали, що секрети розвитку душі й тіла людини знаходяться в глибинах мудрості народу. Спираючись на гуманістичні ідеї античних мислителів (Аристотеля, Демокрита, Платона, Сократа), намагались утверджувати в освіті загальнолюдські моральні та суспільні цінності, висловлювали гуманістичні думки, підкреслювали необхідність розвитку національної науки, освіти та культури [68].

Деякі аспекти формування «іміджу» педагога можна бачити в посібнику з риторики І. Галятовського «Наука або способ зложення казаня», в якому подано методичні вказівки щодо підготовки вчителя до виступу перед слухачами й щодо самого виступу. Український просвітитель-гуманіст, філософ, педагог Г. Сковорода одним із перших в українській педагогіці звернувся до особистості вчителя. Важливого значення він надавав ролі педагогічної науки, школи та педагога: «Хто бажає навчити сам, повинен мати необхідний моральний авторитет вчителя, уміти поєднувати слово та діло» [72].

У розв'язанні проблем освіти головну роль відіграє вчитель, яким, на думку філософа, може бути тільки людина, яка любить цю професію та має до неї хист. Г. Сковорода належно оцінював працю педагога, висуваючи до нього великі вимоги, зокрема до знань своєї справи, переконливого володіння словом, поваги до особистості учня, гуманність, чесність, благородство, терплячість, безкорисливість та безкомпромісність тощо. Він повинен бути прикладом для інших у всьому, уміти володіти голосом, викладати «пристойно, тихо без крику» [72]. Філософ писав, що дуже важливо, щоб учні полюбили вчителя, бо «як їжа, так і наука не дійсна від нелюбимого» [72].

Проаналізувавши педагогічні погляди мандрівного філософа, є можна говорити про започаткований особливий тип українського інтелігента, чим, зрештою, і визначається його «імідж» та місце в педагогічній професії.

Аналіз даного історичного періоду категорії «імідж» доводить, що поняття існувало завжди, мало свою передісторію та показувало, що ігнорування будь-якими його складовими неодмінно призводить до втрати вчительством свого іміджу, що позначається на дегуманізації суспільства, падінні іміджу професії педагога, престижу знань, освіти в цілому, збільшенні злочинності тощо.

Ретроспективний аналіз здобутків вітчизняної народної педагогіки, пам'яток педагогічної літератури, поглядів мислителів, філософів, просвітителів, українських діячів дозволяє стверджувати, що всі вони звертали увагу на формування особистості педагога та надавали належну увагу проблемі «іміджу» вчителя, хоча сам термін ще не використовувався.

1.2. Сутність іміджу як сучасна психолого-педагогічна характеристика особистості

Поняття іміджу має міждисциплінарний характер – розглядається у багатьох гуманітарних дисциплінах. Так, в філософії імідж аналізується як форма життєвого виявлення особистості. Для соціальної психології імідж є різновидом образу, що виникає в процесі соціального пізнання в умовах реальної соціальної групи. Основне його завдання – формування психологічного позитивного ставлення аудиторії до носія іміджу. Соціологічна наука пов'язує імідж з соціальною самоідентифікацією, соціальною адаптацією та престижем. В педагогіці імідж розглядається як інструмент рефлексії, що допомагає педагогу будувати стосунки для досягнення професійного успіху. Поступово проблема створення іміджу набуває все більшої значущості та виокремлюється в самостійну галузь знань прикладну науку, що вивчає проблеми формування та – іміджеологію функціонування іміджу. З'являються такі поняття як іміджмейкінг (професійна діяльність створенню необхідного іміджу), іміджмейкерство (мистецтво створення іміджу), іміджмейкер (особа, що професійно займається створенням та перетворенням іміджу).

Проте, проведений аналіз історичної та психолого-педагогічної літератури [57, с. 333-337] засвідчив, що поняття іміджу почало формуватися ще з давніх часів. На всіх етапах розвитку суспільства політичні та державні діячі володіли спеціальними техніками впливу на свідомість народних мас. Вожді, імператори, королі, міністри завжди були не тільки блискучими промовцями, ораторами, а й справжніми психологами, які розуміли інтереси більшості, могли вміло керувати суспільною думкою. Кожна відома історична постать мала свій чіткий образ, що складався з певних зовнішніх та внутрішніх особистісних характеристик, специфіки поведінки. Отже, феномен іміджу, як засобу впливу на свідомість, існував протягом усього існування людства, що викликало інтерес до його дослідження.

Свідчення про існування іміджу знаходимо в працях античних філософів, у творах мислителів Середньовіччя та Епохи Відродження, філософів Нового Часу. Видатний політичний діяч та полководець Юлій Цезар міг дуже вміло

керувати народними масами та заручатися їх підтримкою. Блискучий оратор Давнього Риму Цицерон вважав, що для впливу на поведінку людей, необхідно вивчати їх психологію, інтереси та вподобання [57, с. 333-337].

Одним з перших теоретиків іміджу вважають Нікколо Макіавеллі, який у праці «Государ» надав науково-прикладне обґрунтування важливості феномена «іміджу» та довів, що «образ-маска» має дуже важливе значення для державного діяча. Філософи М. Монтень, Ф. Бекон, державний діяч Честерфілд звертали увагу на роль враження, яке справляє людина на інших, його значення для суспільного життя та побудови міжособистісних відносин. Психолог Г. Лебон у книзі «Психологія мас» обґрунтовує особливу роль особистої чарівності для досягнення політичного успіху. Зовнішній образ вивчали науковці А. Шопенгауер та Ч. Дарвін. Філософ Ф. Ніцше стверджував, що кожний геній носить маску. У книзі Б. Хатунцева «Про природу влади. Досвід дослідження соціально-психологічних основ влади» привабливість розглядається як суб'єктивний засіб створення слави з метою підкорення людей та отримання їх визнання [57, с. 333-337]. Отже, певні засоби впливу, які ґрунтувалися на прагненні сформувати або змінити суспільну думку та отримати конкретні результати, завжди існували та широко використовувалися попри відсутність терміну «імідж» за тих часів.

Термін «імідж» з'явився лише на початку ХХ століття в США. Економічний спад, який розпочався в цей період в країні, зумовив зростання незадоволеності у суспільстві та значною мірою вплинув на розвиток міжнародних відносин. Негативний образ країни почав заважати просуненню бізнесу. Таким чином, першим іміджмейкерам було поставлено чітке завдання: створити позитивний імідж країни, який зміг би завоювати міжнародну спільноту та стати стандартом для всього світу. З цією метою було розроблено «імідж-стандарт» президента країни та першої леді. Саме тоді з'явилося поняття «американський спосіб життя», виникла філософія іміджмейкерів «завоювати увесь світ», і взагалі – розроблені перші технології формування особистого іміджу. Спочатку термін «імідж» використовувався в підприємстві та економіці як засіб психологічного впливу на споживача, а в

рекламі – для диференціації товарів. Згодом виникла потреба диференціації суспільних та політичних діячів. Таким чином, поняття «імідж» почали використовувати не тільки з метою реклами товарів та послуг, тобто об'єктів суспільного життя, але й для формування в свідомості мас певного ставлення до окремих суб'єктів [60, с. 43-45.].

У 60-і роки ХХ століття в США з'являється новий напрям у науці з дослідження поняття іміджу особистості та його формування – іміджеологія, що починають активно використовувати засоби масової інформації для популяризації політичних та суспільних діячів, акторів, співаків.

Підґрунтям для становлення сучасної іміджеології стала теорія засновника гуманістичної психології А. Маслоу, який створив ієрархію базових людських потреб. Психолог вважав, що однією з основних потреб людини є потреба у визнанні та самореалізації, оскільки кожна людина, на його думку, прагне реалізувати свої таланти та здібності, проявити себе в суспільстві, бажає здобути високу оцінку своїх позитивних якостей, отримати схвалення власних дій. Психолог наголошує на тому, що визнання дає можливість поважати самого себе, відчувати свободу, впевненість, а репутація, престиж та повага формують почуття власної значущості, сили, корисності. Таким чином, саме завдяки формуванню позитивного іміджу, що відповідає вимогам та очікуванням соціуму, можна отримати справжнє визнання та досягти професійного успіху [51, с. 14].

Згодом проблема іміджу починає цікавити й вітчизняних науковців. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ сторіччя імідж стає предметом вивчення та дослідження багатьох дисциплін: філософії, економіки, політології, психології, соціології, педагогіки. В середині 80-х років ХХ століття з'являються перші наукові праці з вивчення засобів формування й керування іміджем, обґрунтовуються теоретичні аспекти його функціонування. В 90-і роки ХХ століття іміджеологія виокремлюється в самостійну науково-прикладну галузь знань. Значний внесок у становлення іміджеології як окремої прикладної науки зроблено доктором філософії В. Шепелем, який дав визначення іміджеології як «науки про технології особистої привабливості та обґрунтував її значущість для

виховання сучасної особистості з метою розкриття її позитивних якостей та створення сприятливого враження» [60, с. 43-45].

Інтегруючи в собі знання різних сфер життя, іміджеологія як наука набуває популярності, а поняття іміджу за своїм об'ємом і змістом стає між-дисциплінарним та починає широко використовуватися в категоріальному полі багатьох дисциплін, інтерпретуючись у відповідності до їх особливостей, цілей, завдань. Так, Н. Савченко зазначає, що у «практичній психології, іміджеології та інших прикладних дисциплінах увагу зосереджено на проблемах соціальної перцепції, атракції, атрибуції, самомоніторингу, управління шляхом створення вражень від зовні привабливого образу об'єкта тощо [68].

Для соціології, насамперед соціології управління, важливо, як імідж організації, соціальної або професійної групи, а також імідж їхніх програм, цілей, планів впливає на якість виконання організаціями, колективами, цільовими групами своїх функцій, наскільки імідж впливає на статус того або того соціального об'єкта. Для педагогіки, і зокрема професійної, у дослідженні іміджу важливими є такі аспекти: окреслення педагогічних умов, що забезпечують ефективність цього процесу; визначення критеріїв та рівнів дослідження даного феномену; а також виокремлення рекомендацій вчителям щодо формування та розвитку власного професійного іміджу» [69, с. 176].

Для визначення поняття «імідж особистості» вважаємо за доцільне звернутися до етимології слова «імідж» та проаналізувати визначення довідників та енциклопедичних видань, а також науковців, що досліджували цю проблему.

Отже, імідж походить від англійського слова «image» та латинського «imāgio» та буквально перекладається як образ, вигляд. Словник С. Ожегова, Великий тлумачний словник української мови та Перший тлумачний великий енциклопедичний словник [50, с. 120] під поняттям «імідж» пропонують розуміти «погляд, уявлення, думку, що виражає оцінку чого-небудь, ставлення до чого-небудь, погляд на що-небудь». Схоже визначення іміджу є в іншому словнику, в якому імідж трактується як «враження, думка про особу, колектив,

заклад, речі тощо, що створюється зацікавленими особами, індивідуальний стиль, вигляд, що характеризує особу, групу, заклад тощо» [80, с. 264].

Безумовно, імідж формує певне ставлення до суб'єкта або об'єкта (чи то особи, чи то явища, предмета, чи навіть колективу, закладу), але, на нашу думку, імідж ніяк не може бути поглядом, думкою або враженням. Академічний тлумачний словник української мови визначає «думку» як продукт мислення, як те, що з'являється в результаті міркування [60, с. 43-45]. Таким чином, думка, погляд – це судження, що виникає в процесі обмірковування, а імідж – це образ, що сприймається, аналізується з метою оцінювання та висловлення власного судження, враження.

І. Федоров визначає імідж як «систему соціального програмування духовного життя й поведінки суб'єктів (індивідів і груп) загальноцивілізаційними та ментальними стереотипами й символами групової поведінки, опосередковану потужністю мотивації успіху, еталоном бажаного враження, міметичними здібностями суб'єкта і ситуацією». Науковець підкреслює, що імідж залежить від прийнятих соціальних символів, еталонів та групових очікувань. Імідж є досить мінливим, гнучким та завжди залежить від ситуації [60, с. 43-45].

У сучасних словниках [78, с. 132] під поняттям «імідж» розуміють цілеспрямований образ (особи, явища, предмета), що формується, та покликаний мати емоційно-психологічний вплив з метою популяризації, реклами тощо. В даному визначенні провідне місце посідає концепт «цілеспрямований». Таким чином, стає зрозумілим, що, по-перше, імідж створюється не стихійно, а з метою вирішення певних завдань та досягнення поставлених цілей. По-друге, імідж – це категорія, що може характеризувати не тільки особистість, але й предмети та явища. По-третє, імідж покликаний впливати на емоції людини з метою формування її особистого ставлення.

У «Новітньому психологічному словнику», словнику з психології [78, с. 76] терміну «імідж» дається таке визначення: «емоційно-забарвлений образ будь-кого або будь-чого, що склався в масовій свідомості та має характер стереотипу». У вищенаведених визначеннях автори акцентують увагу на

стереотипізованому характері іміджу. Але поняття іміджу та стереотипу мають певну різницю. За своєю суттю стереотип – більш узагальнююча категорія, бо певний клас схожих об'єктів, що мають однакові характеристики, сприймається як одне ціле. Імідж, як образ конкретного об'єкта, є індивідуалізованим та за своєю природою більш конкретним поняттям. Науковці наголошують також на тому, що імідж – це образ, що формується в масовій свідомості. Дійсно, імідж створюється з метою формування ставлення реципієнта (окремої групи, колективу, країни тощо) до конкретного об'єкта, який наділяється певними характеристиками. Проте автори не звертають увагу на характер формування іміджу, що в більшості випадків є не стихійним, а спеціально організованим процесом, метою якого є досягнення певного результату шляхом вирішення чітко окреслених завдань.

З філософсько-педагогічної точки зору має таке визначення: «імідж – це феномен символічної реальності, мета або результат дій, спрямованих на виявлення та презентацію цільової аудиторії (адресному суб'єкту спілкування) певних якостей, які відображають якість суб'єкта в умовах ділової або масової комунікації» [59, с. 106-107]. Стає зрозумілим, що для формування іміджу необхідним є проведення низки дій для підкорення цільової аудиторії. Саме тому імідж як феномен ототожнюється з метою або результатом дій.

У педагогічному енциклопедичному словникові імідж розуміється як «цілеспрямований образ (будь-якої особи, явища, предмета), що формується та впливає на емоційно-психологічному рівні з метою популяризації, реклами тощо. Так, основою іміджу є система ролей, які людина грає протягом усього свого життя, що доповнюється її рисами характеру, інтелектуальними особливостями, зовнішніми даними, одягом, мімікою» [59, с. 106-107].

У науковій літературі зарубіжних дослідників імідж трактується як «ірраціональне відображення уявлень, відчуттів, оцінок, асоціацій, яке має відбиток суб'єктивного сприйняття дійсності»; «сукупність оцінок, ідей та почуттів, які суб'єктивно сприймаються окремою людиною або групою людей та покладається в основу уявлень про себе, про інших» [82, с. 31]. Отже, можна зробити висновок, що для створення певного образу провідну роль відіграє

його цільова аудиторія, бо враховуються її характеристики, специфіка, сфера діяльності, приймаються до уваги її очікування та сподівання. Імідж є соціокультурним феноменом, що існує тільки в межах суспільства, яке детермінує його суть, спрямованість і характер. Відтак, імідж стає своєрідним інструментом, що, в певній мірі ідеалізуючи та перебільшуючи якості та переваги його носія, впливає на свідомість певної аудиторії з метою формування певного ставлення [49, с. 333-337].

Дуже схожі визначення має поняття «імідж особистості». Характеризуючи це поняття з точки зору окремої науки, дослідники звертають увагу на те, що імідж особистості є зумовленим певною соціальною групою.

Так, у «Тлумачному словнику іноземних слів» «імідж особистості» трактується як «уявлення про чийсь внутрішній та зовнішній вигляд, образ» [31, с. 266]. На нашу думку, імідж не є уявленням, а є образом, що завдяки своїм внутрішньому та зовнішньому компонентам формує певне уявлення. У «Новому словнику російської мови» імідж особистості подається як «образ людини, що включає в себе зовнішній вигляд, манеру поведінки, спілкування тощо та сприяє впливу на оточення». [62, с. 43-46]. Так, розкриваючи поняття іміджу, автор акцентує увагу лише на зовнішній складовій сприйманого образу. Імідж людини – це не тільки зовнішній вигляд, поведінка. Образ особистості формує також його внутрішня складова: вподобання, інтереси, характер, особистісні якості, моральні цінності, ставлення до себе та до інших.

Інше визначення поняття «імідж» дають автори словника «Соціальне керування» як «образу, зображення, реального або уявного вигляду, стилю ділової людини, ставлення до нього на основі популярності та успіху, довіри та симпатії» [57, с. 333-337]. У цьому випадку дефініція «іміджу особистості» акцентує увагу здебільшого на зовнішній образ і стиль особистості, формування якого обмежується рамками певної групи.

Соціолог Д. Ягер зауважує, що імідж складається з усієї сукупності рис, зовнішнього вигляду, мови, манери поведінки. На його думку, імідж – це мистецтво «керувати враженням». Окрім соціально-психологічних характеристик, науковець вносить й зовнішні дані особистості. В. Зазикін

розуміє імідж як «особливий психічний образ, що дуже або певним чином впливає на емоції, поведінку та ставлення особистості, групи» [61, с. 43-46].

Е. Пайнс зазначає, що імідж – це «розповідь про себе, символ, який без слів говорить про те, де на суспільних сходах ви стоїте, до якого кола професій належите, яким є ваш характер, темперамент, уподобання, ваші фінансові можливості» [62, с. 43-46]. На думку дослідника, саме імідж характеризує особистість, акцентуючи увагу не лише на візуальній картинці, а й надає змогу оцінити її соціальне положення, внутрішній світ.

Отже, імідж – це складна категорія, в основі якої завжди знаходиться оціночний компонент. Імідж завжди створюється з певною метою та на його формування завжди впливає суспільна думка. «Імідж не є просто бажання подобатися... Він виражає, причому в неявному, «шифрованому» вигляді досвід входження людей у систему соціальних відносин» [24, с. 217].

Проаналізувавши визначення поняття «іміджу особистості», можемо зробити висновок про відсутність єдиного, чіткого його визначення. Так, психологія акцентує увагу лише на властивостях особистості, в соціології імідж розглядається з точки зору стереотипів, що існують у суспільстві, філософію цікавить успішна презентація якостей суб'єкта, а в політичній науці імідж розглядається як конкурентоспроможний феномен. Ураховуючи вищезазначені тлумачення цього поняття, *імідж особистості* визначаємо як *сукупний суб'єктивний образ, уявлення, що виникає в інших про певну особу на основі її зовнішніх і внутрішніх характеристик та формує певне ставлення до неї*.

Отже, індивідуальний імідж особистості є складним, багатограним утворенням, що розкриває унікальність і неповторність особистості та має свою структуру. Як показує аналіз досліджень [62, с. 43-46], більша частина науковців виділяють два основні складники іміджу: внутрішній та зовнішній. Внутрішній складник включає особистісні та моральні якості, ціннісні орієнтації, мотиви, установки, творчий потенціал, що сприяють формуванню особистісного іміджу. Компоненти, які орієнтовані на сприйняття оточуючими, утворюють зовнішній імідж, що формується різноманітними засобами зовнішньої виразності. В цьому випадку діють всі канали сприйняття:

візуальний, вербальний, сенсорний, контекстний. Найбільш важливим є візуальне сприйняття. Зовнішній вигляд, вираз обличчя, міміка, жести, пози, голос, тональність, тембр, темп мови, паузи, надають багато інформації про особу. Не менш значну роль в отриманні цілісного образу відіграють писемне та усне мовлення (вербальний канал), а також запахи, аромати. Стиль життя, середовище, соціальне оточення, ідеологія формують контекстний канал.

Таким чином, зовнішній імідж включає вербальні та невербальні аспекти поведінки і діяльності. На формування вербального компонента впливають правильність мовлення, точність, логічність, чистота, багатство, виразність, доречність. Невід'ємним елементом вербального іміджу є мовленнєва поведінка, обумовлена середовищем та особливостями виховання, освітою, соціальним оточенням, національністю, статусом і виступає індикатором емоційного стану, мотивації поведінки, рівня інтелекту, кругозору тощо. Слід зазначити, що вербальний імідж формується також за допомогою невербальних характеристик: статура, одяг, зачіска, міміка, жести, хода, погляди тощо.

На думку дослідників (Л. Данильчук, А. Калюжного, В. Лозниці, М. Навроцької, А. Панасюка, О. Перелигіної та ін. [62, с. 43-46]), невербальний компонент включає також характеристики середовища (кабінет, квартира, будинок); матеріально-предметні характеристики (аксесуари, особисті предмети); соціальні характеристики (відвідування клубів, види дозвілля, яким віддають перевагу, участь у спілках та асоціаціях); речові, що є результатом діяльності (письмові роботи, художня творчість, моделювання).

Узагальнивши проаналізований матеріал ми можемо виділити структурні компоненти іміджу особистості, що схематично представлено на рис. 1.1.

Сформований імідж як результат буття людини в соціумі характеризується динамічністю, гнучкістю, адже здатний до змін в залежності від зовнішніх умов та вимог, що висувуються до його носія. Беручи до уваги той факт, що імідж є складним соціально-психологічним явищем, яке можна вивчати з різних точок зору, сучасна наука пропонує три основних підходи щодо типологізації іміджу особистості: функціональний, контекстуальний, порівняльний.

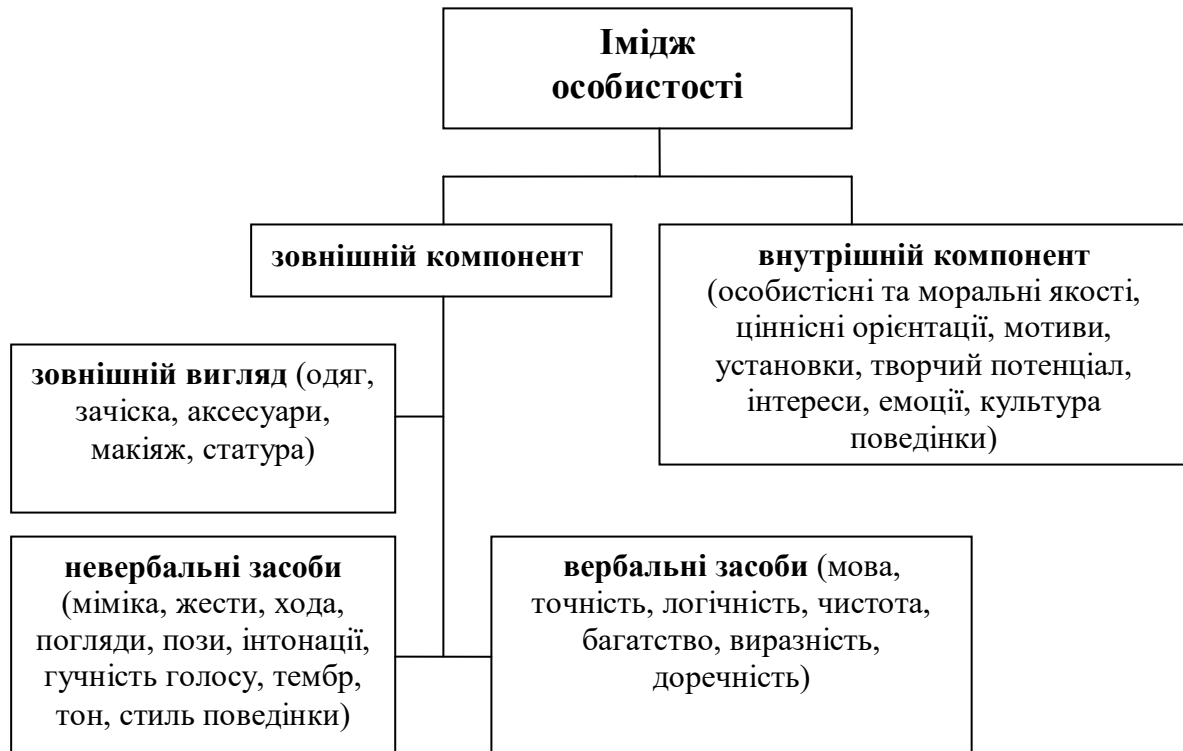

Рис. 1.1. Структурні компоненти іміджу особистості вчителя.

У межах функціонального підходу імідж вчені розглядають як рефлексію та виділяють такі типи іміджу особистості:

- дзеркальний – це те уявлення, що людина має про саму себе;
- поточний – це оцінка людини, що формується в інших в момент безпосереднього спілкування, або базується на інформації, отриманої з інших джерел;

- бажаний – це імідж-ідеал, до якого прагне людина [61, с. 369-375].

У порівняльному підході, якщо мова йде про порівняння особистісних якостей, виділяють:

- ідеальний імідж – узагальнений образ, який бажають бачити інші в людині;
- первинний імідж – це уявлення про конкретну людину, особу, суб'єкт діяльності, що формується під час першого знайомства;
- вторинний імідж – імідж, що виникає під час конкурентної боротьби. Це образ, який формується на компромісі між тим іміджем та характеристиками,

які бажають бачити в конкретній людині, та бажанням уникнути певних характеристик, що суперечать ідеальному уявленню.

Беручи до уваги оціночний критерій, імідж може бути негативним, позитивним або нейтральним. Аналізуючи імідж особистості з точки зору контекстуального підходу, на перший план виходить соціальний критерій, оскільки людина – істота, що живе в соціумі та відіграє конкретні соціальні ролі. В цьому випадку мова йде про професійний імідж: імідж політика, артиста, зірки шоу-бізнесу, лікаря, вчителя [35, с. 177-184]. Можемо зробити висновок про те, що уявлення людини про себе не завжди збігається з думкою інших людей; існує узагальнений ідеальний образ, якого прагнуть досягти шляхом здійснення постійного самоаналізу та порівняння реальних характеристик з тими, що повинен мати ідеальний образ. Отже, для формування особистісного іміджу важливе значення має міжособистісна взаємодія носія іміджу з оточенням.

Поліваріантність визначень «іміджу» зумовлює його функціонування в полі різних дисциплін, створюючи засади для виділення його основних типів та компонентів, обґрунтування його функціональних характеристик. Так, у психології конструювання іміджу вивчається в контексті вивчення особистості, дослідження її свідомості та підсвідомості, мотиваційної спрямованості. На думку дослідників (А. Калюжного, Л. Мітіної, Л. Нечепоренко, В. Черпанової [61, с. 369-375]), імідж визначають компоненти «Я-концепції», системи уявлень індивіда про самого себе, яка є базовою для формування позитивного іміджу. На її основі людина будує своє ставлення до самої себе та свої стосунки з іншими людьми. З огляду на те, що Я-концепція – достатньо складне та багаторівневе утворення, Р. Бернс говорить про реальне «Я», ідеальне «Я» та дзеркальне «Я», що сприяють формуванню цілісного образу [45, с. 123].

Для В. Черпанової імідж постає у вигляді моделі з двох взаємопов'язаних компонентів: ядра, а іншими словами «Я-концепції», яке є досить статичним, але здатним до змін, та змінного елемента, що складається з аудіовізуальної, ольфакторної, кінетичної систем і можуть досить швидко змінюватися відповідно до умов середовища [61, с. 369-375].

У межах цієї концепції С. Єрмакова [61, с. 369-375] виділяє три основні складові іміджу:

- «Я-образ» – власна думка суб'єкта про себе (де самооцінка виступає як самоповага);
- «Я-реальне» – це те, якими ми є насправді (формується на оцінці, як правило, неусвідомленій і не завжди позитивній);
- «Я-імідж» – «Я-зовнішнє», це те, як людина себе «подає» (такі установки пов'язані з уявленнями індивіда про омріяний образ).

Оціночний компонент «Я-концепції» є основною складовою в процесі формування іміджу. Зазвичай цей компонент називається самооцінкою, особистісним судженням про власну цінність та відображає ступінь розвитку почуття самоповаги, відчуття власної цінності та позитивного ставлення до всього. «Я-концепція» – динамічне психологічне утворення, розвиток якого залежить від внутрішніх та зовнішніх факторів [59, с. 106-107].

Отже, імідж як психічний образ є цілісним та суб'єктивним відображенням об'єкта. Імідж створюється поступово як образ-уявлення з метою впливу на емоції, поведінку реципієнта для формування певного ставлення до його носія.

Поняття «іміджу» набуває особливої значущості в понятійно-термінологічному полі педагогічної науки, зокрема професійної педагогіки. Адже імідж відіграє велику роль у процесі самовідчуття себе як професіонала. Оскільки сучасні умови розвитку суспільства висувають нові вимоги до компетентності та професіоналізму педагога, його здатності адаптуватися до всіх соціально-економічних змін, а реформування освітньої системи передбачає реалізацію особистісно-зорієнтованого підходу, саме особистість педагога стає основною засадою підвищення ефективності освітньо-виховного процесу. Педагог не тільки створює оптимальні умови для розвитку позитивних потенцій кожного учня, має бути здатним зацікавити, захопити, а й сам повинен бути відкритим новому досвіду, новим знанням, постійно розвиватися та отримувати задоволення від своєї праці. Такий учитель потребує нового рівня професійного розвитку, нового погляду, нового мислення, поведінки, ставлення до себе та до учнів [59, с. 106-107].

Відтак, проблема формування іміджу справжнього фахівця стає все більш актуальною. З'являється новий напрям педагогіки – педагогічна іміджеологія, що вивчає закономірності формування, функціонування та керування іміджем педагога [24, с. 215]. Професійний імідж педагога цілеспрямовано формується під час професійної діяльності, а фундаментом для його створення є імідж особистості – образ, що утворюється під впливом багатьох факторів у процесі інтер-суб'єктної взаємодії. Як зазначає В. Шепель, імідж – це збірне поняття, у створенні якого велику роль відіграють природні якості людини, її життєвий досвід, отримане виховання та освіченість. Таким чином, він акумулює найкращі якості людини, інформаційний потенціал особистості та є результатом постійної роботи над собою [59, с. 106-107].

Як зазначено у Концепції Нової української школи «школа потребує нового вчителя, який зможе стати агентом змін». «Українська школа буде успішна, якщо до неї прийде успішний учитель. Успішний вчитель та фахівець – вирішить багато питань щодо якості викладання, обсягу домашніх завдань, комунікації з дітьми та адміністрацією школи. До дітей має прийти людина-лідер, яка веде за собою, яка любить свій предмет, яка його фахово викладає. Творчому та відповідальному вчителю, який постійно працює над собою, буде надано академічну свободу. Учитель зможе готувати власні авторські навчальні програми, власноруч обирати підручники, методи, стратегії, способи і засоби навчання; активно виражати власну фахову думку. Держава гарантуватиме йому свободу від втручання у професійну діяльність» [47].

Нові ролі вчителя відповідно до Концепції Нової української школи – тьютор, фасилітатор, партнер, модератор, новатор, ментор (рисунок 1.2.).

Які ж нові ролі вчителя? У зв'язку з цим варто говорити про нову роль учителя – не як єдиного наставника та джерело знань, а як коуча, фасилітатора, тьютора, модератора, партнера, новатора, ментора в індивідуальній освітній траєкторії дитини.

Рисунок 1.2. – Нові ролі сучасного вчителя.

Фасилітатор (від англ. facilitate): 1. сприяти, 2. допомагати, 3. полегшувати. Це вчитель, основне завдання якого полягає в стимулюванні процесу самостійного пошуку інформації та спільної діяльності учнів. Фасилітація – це організація й управління процесом обговорення певних питань (тем) у групі людей. Мета учителя-фасилітатора – організувати спілкування всіх учасників обговорення з нейтральної сторони, налагодити ефективний обмін думками таким чином, щоб зіткнення думок перейшли в конструктивне русло, розбіжності були успішно подолані і прийнятне рішення було вироблено. Роль фасилітатора – допомогти кожному думати найкращим чином.

Вчитель-тьютор. Тьютор (від англ. tutor – учитель, лат. tuor – піклуватися, оберігати) – особа, що веде індивідуальні або групові заняття з учнями або студентами, репетитор, наставник, опікун. Тьютор – ключова фігура в дистанційному навчанні, що відповідає за проведення занять з учнями, студентами. Тьюторство максимально індивідуалізує навчальний процес. На думку фахівців, учитель працює відповідями, а тьютор – питаннями.

Вчитель-коуч (англ. coach) – *фахівець, тренер*, який проводить тренування. Професія призначення якої – сприяти людині в досягненні її життєвих цілей, розвитку та успіху. Коучинг (англ. coaching – тренерство) – процес, під час якого людина або група людей навчаються й одержують навички, необхідні для

їхньої підтримки. Мета коучингу в освіті: розкриття внутрішнього потенціалу особистості учня (студента); розвиток особистості через делегування відповідальності; досягнення високого рівня відповідальності та її усвідомлення в усіх учасників коучингу. Його функції: залучати до повноцінної участі, сприяти взаєморозумінню, стимулювати прийняття взаємоприйнятних рішень, культивувати почуття загальної відповідальності.

Вчитель-модератор. Модерація – це спосіб проведення навчальних занять або професійних нарад, який швидше призводить до результатів і дає можливість усім учасникам прийняти загальні рішення як свої власні, це структурований за певними правилами процес групового обговорення з метою ідентифікації проблем, пошуку шляхів їх вирішення та прийняття спільного рішення. Модератор – організатор групової роботи, що активізує і регламентує процес взаємодії учасників групи на основі демократичних принципів, забезпечує ділове спілкування, протоколювання процесу обговорення, проміжних і підсумкових результатів групової діяльності [48].

Отже, імідж особистості є багатогранним утворенням, що за допомогою символів та знакових систем (голос, жести, міміка, хода, одяг, аксесуари тощо) здатний відображати дійсність, надавати інформацію про відображуваний суб'єкт, впливати на інших людей, їх свідомість, емоції та поведінку, може змінюватися та розвиватися в залежності від зовнішніх умов, вимог та очікувань аудиторії, допомагає пристосовуватися до змін соціального та професійного середовища [49, с. 106-107]. Завдяки правильно сформованому іміджу можливо досить швидко увійти в конкретне соціальне середовище, привернути до себе увагу, встановити міжособистісні стосунки. «Привабливий імідж мимоволі притягує до себе людей, а тому їх психологічно легше налаштувати на те, що говорять або демонструють. Вдалих вибір моделей поведінки та реалізації різних соціальних ролей дозволяє комфортно себе почувати в спілкуванні з людьми різного соціального й професійного статусу, незалежно від власного віку» [48, с. 106-107].

Таким чином, сутність іміджу як психолого-педагогічної характеристики полягає в його здатності впливати на емоції аудиторії, пристосовуючись до її

очікувань, виділяючи та підкреслюючи найголовніших риси та якості його носія. Позитивний імідж робить людину більш привабливою, підвищує її самооцінку та загальний емоційний стан, допомагає налагодженню комунікації, формує позитивне враження про неї, сприяє не тільки ефективному вирішенню особистих питань, а й стає основною запорукою досягнення успіху в професійній сфері. Відтак, створення іміджу сучасного вчителя Нової української школи відіграє велике значення для професій, які належать до категорії суб'єкт-суб'єктної взаємодії, де людина є основним суб'єктом професійної діяльності.

1.3. Соціально-психологічні засади професійного іміджу вчителя Нової української школи

За останні роки поняття імідж увійшло в словник сучасної людини. Воно походить від латинського слова *imago* - «образ», яке пов'язане з іншим латинським словом – *imitate*, «імітувати», «відтворювати» [79, с. 67].

Імідж-це цілеспрямовано сформований образ, багатозначне послання, адресоване різним людям, взаємозбагачуючий діалог, багатообразний, стереотипний або особистісний [65, с. 4].

Під образом ми розуміємо не тільки візуально сприйняти зовнішній вигляд, але і образ мислення, дій та вчинків людини. Слово «образ» використовується в широкому розумінні – як уявлення про людину. Це означає, що поняття імідж може трактуватися і так: це оцінка людини іншими людьми: якою вони її бачать, як оцінюють та як до неї відносяться, тобто як вони її сприймають.

Імідж є прийомом психологічного впливу на особистість, способом саморегулювання та самонавіювання, найважливішим елементом передстартової підготовки, необхідним атрибутом різних досягнень. В ньому відображена сукупність як реальних, так і очікуваних якостей. Успішність іміджевого впливу обумовлена спектром особистісних і образних

трансформацій. Умови для такого перевтілення забезпечуються емоційністю, творчим станом та інсайтовими іміджевими ідеями [41, с. 47].

Іміджеологія оперує поняттями особистого іміджу, яке визначається як поєднання зовнішніх та внутрішніх складових особистості. Ці характеристики зумовили такі типи іміджів: самоімідж – сприймання особистістю себе; імідж, який сприймається іншими; бажаний імідж. Останній поділяється на особистісний або індивідуальний та професійний, що буває позитивним та негативним, що є важливим для іміджу вчителя Нової української школи.

Імідж, який сприймається іншими – це той образ, який бачать інші. Ця точка зору може не збігатися з особистим, але у педагогічній професії цей тип іміджу найчастіше розуміється і сприймається через зміни, які відбуваються в структурі психіки педагога. Зовнішніми ознаками цих змін є:

- дидактична, повчальна манера мовлення;
- спрощений підхід до проблем та шляхів їх розв'язання, які найчастіше ґрунтуються на авторитаризмі;
- прямолінійне не гнучке мислення;
- категоричність, владність, що призводить до втрати гумору у розв'язанні професійних проблем;
- поява і закріплення під впливом матеріалу, що повторюється, розумових і мовленнєвих штампів;
- упевненість у власній непогрішності;
- сухість і формалізм у стосунках [65, с. 67].

Зрозуміло, що в даному діапазоні перераховані негативні тенденції, які виявляються не в кожного педагога. Однак імовірність виникнення професійних шаблонів достатньо висока. Тому педагогічний імідж, який сприймається, може частково оперувати загальними характеристиками. Для управління цим типом іміджу педагог має постійно звертатися до свідомості, до самого себе – одночасно з роздумами, спрямованими назовні, до цілого світу.

Потрібний імідж пов'язаний з конкретними професіями, які й визначають іміджевий розвиток. У ряд випадків цьому допомагає тип і форма одягу.

Потрібний імідж визначає наявність визначених іміджевих характеристик, які відрізняють одну людину від іншої в залежності від спрямованості.

Особистісно-професійний імідж педагога є проекцією його особистості – наявністю особистого обличчя та сумою індивідуальних характеристик, що роблять його неповторним. Особистість має свої позиції, своє яскраво виражене відношення до життя, світобачення, до якого вона прийшла на основі великої свідомої роботи. Вона має самостійні думки, невербальні почуття, силу волі, здібність і внутрішню пристрасть. Висока оцінка ототожнюється з почуттям власної гідності [46, с. 28].

Індивідуальний педагогічний імідж буває позитивним та негативним, і залежить від правильного та вмілого вибору засобів впливу на суб'єктів педагогічної діяльності та бажань педагога. На вашу думку, власний позитивний імідж великою мірою залежить від внутрішньої сутності людини: системи цінностей, переконань, позицій, що виявляється і у зовнішньому вигляді? Такій особистості притаманні риси: власної гідності, самоповаги, відповідальності за себе і майбутнє, висока професійна самооцінка, потреба в самореалізації, гнучкість у пошуку творчих альтернатив у процесі навчання.

Позитивний імідж викликає відчуття молодості, свіжості та здоров'я. Він ефективний, результативний, іноді перевищує очікування [30, с.56].

Учитель – посередник між дитиною і її духовними цінностями, лише через нього діти розуміють дійсність та інших людей. Завоювати любов дітей – головне завдання вчителя Нової української школи, бо тільки з його допомогою дитина входить у світ знань і засвоює моральні цінності суспільства.

Імідж – результат свідомої роботи. Особливо це стосується ситуації, де він є частиною професійного успіху. Професія педагога потребує створення іміджу і через потреби ринкової економіки. Сьогодні не достатньо бути просто професіоналом високого класу.

За суспільно визнаною думкою, імідж учителя – це стереотип образу педагога в уявленнях учнів, колег та соціального оточення. За соціальним визначенням імідж учителя – це символічний образ суб'єкту, який виникає в процесі взаємодії педагога з учасниками педагогічного процесу.

У суспільній свідомості існує, у першу чергу, імідж професійного педагога, який уособлює та узагальнює найбільш спільні характеристики, які притаманні різним педагогам і закріплює їх у вигляді образу – стереотипу. Сьогодні імідж є невід’ємною частиною професійного успіху вчителя Нової української школи.

Гузій Н.В пропонує розглядати *педагогічний імідж як полісемантичну категорію, що характеризує стиль професійно-педагогічної діяльності, манеру спілкування, вміння індивідуалізувати свій образ, надавати йому естетичної виразності*. Суспільство породжує вимоги до професійного іміджу педагога, впливає на його зміст. Але із поколінням в покоління незмінним залишаються такі якості ідеального педагога, як любов до дітей, учнів; високий професіоналізм, доброзичливість, щирість, вміння спілкуватися [19, с. 13].

Педагог, який любить своїх дітей і зацікавлений своєю працею, вибирає ті методи поведінки, які є найбільш актуальними та адекватними [19, с. 20]. На нашу думку, педагогічний імідж вчителя Нової української школи включає в себе професіоналізм, педагогічну майстерність, індивідуальний стиль педагогічної діяльності, педагогічну компетентність та артистизм.

Педагогічний артистизм передбачає, відкриває безпосередність вчителя, вміння говорити і діяти прямо, ділитися тим, що накопичилося в середині. Він є поєднанням духовних і фізичних якостей, допомагає знайти зв'язок з учнями, завоювати їх довіру. Артистичний педагог має здібності заражати своїми переживаннями та радістю інших людей [9, с. 71].

Велике значення приділяється творчій активності вчителя Нової української школи, яка мотивується системою загальнолюдських та професійних цінностей, соціально – педагогічними поглядами та ідеями, а також обумовлюється розвитком педагогічного інтелекту та емоційної чутливості. Проблемно-пошуковий стиль мислення, логічності у поясненні та узагальненні навчальної інформації, багата уява, фантазія та емоційна забарвленість, самостійність, наполегливість, сміливість, висока здатність до персоналізації, інноваційна поведінка – все це виступає стержнем педагогічної

креативності і зовні відображається в педагогічному артистизмі, імпровізованому характері поведінки педагога.

На нашу думку, творча особистість вчителя Нової української школи вірить у власні сили і має незалежне мислення. Її характеризує відкритість розуму, готовність проявляти фантазію, висока толерантність до невизначених та невирішених ситуацій, розвинуте естетичне почуття, прагнення до краси. Безперечно, обирають того педагога, у якого склався імідж майстра, гуманіста та професіонала. Існують три групи пріоритетних якостей, що формують позитивний імідж вчителя Нової української школи.

До першої групи належать такі природні якості, як: комунікабельність (здатність легко сходитися з людьми), емпатійність (здатність до співпереживання), рефлексивність (здатність зрозуміти іншу людину), красномовність (здатність впливати словом).

Ці якості складають матрицю природних обдарувань, що характеризуються як «мистецтво подобатися людям». Як підтверджується практика, володіння даними здібностями і постійне вдосконалення їхнього використання – основа успішного створення особистого іміджу.

До другої групи якостей належать характеристики особистості, які є наслідком її освіти і виховання. Це – моральні цінності, психічне здоров'я, володіння набором комунікативних технологій. Такими технологіями є: міжособистісне спілкування, діловий спіч, попередження і подолання конфліктних ситуацій.

До третьої групи якостей належать ті, що пов'язані з життєвим та професійним досвідом особистості. Особливо цінно, коли досвід допомагає людині бути більш інтуїтивною у спілкуванні. Це має величезне значення у формуванні іміджу [40, с. 27].

Вчителю, як нікому іншому, потрібно завжди бути прикладом для наслідування, це стосується навіть його настрою, тому що роздратований педагог створює напружену обстановку.

Позитивний імідж вчителя ґрунтується на самоповазі – високій самооцінці, самосприйнятті та любові до себе, оптимізмі - як постійній надії на

покращення справ, екстраверсії – як спрямованості до зовнішнього світу, відкритістю, об'єктивністю, вмінню спілкуватися, виявляти активність, умінню контролювати час через організованість та самоконтроль [18].

Позитивний імідж вчителя Нової української школи характеризує демократичний стиль спілкування, формування у дітей психологічної безпеки та захищеності, повній доброзичливості і повазі зі сторони педагога [48, с. 43].

Педагог з позитивним іміджем постійно і свідомо здійснює самопрезентацію. Він повинен подати себе, свій характер, свій ситуативний стан так, щоб викликати необхідне сприйняття учнів. Він відстоює і підтримує створений ним образ. І щораз педагог має твердо знати, яким він хоче стати перед учнями, тому залежно від цих цілей обирається техніка самопрезентації. Адже, учні початкової школи постійно копіюють поведінку вчителя, що в майбутньому переходить частково у їх поведінку.

Педагоги з негативним іміджем говорять на уроці самі, працюють за шаблоном, емоційно скуті, мають підвищений рівень тривожності, використовують дисциплінарні засоби впливу, не враховують особистості учня, або ж вибірково до нього відносяться. Такі педагоги мають авторитет пригнічення, відстані, педантичності та байдужості.

При функціональному підході виділяються декілька видів іміджу:

1. Дзеркальний – цей імідж притаманний нашому уявленню про себе. Ми немов дивимося у дзеркало. Це позитивний тип іміджу, бо ми психологічно завжди висуваємо на перше місце позитив. Його негативною стороною може бути мінімальне врахування думки зі сторони.

2. Поточний імідж розглядається як бачення зі сторони. Найчастішим недоліком є інформованість, нерозуміння і упередженість, які формують імідж педагога не менш ніж власні вчинки. Важливим завданням є створення не стільки сприятливого, скільки правильного типу іміджу.

3. Бажаний імідж педагога диктується ідеальними баченнями його особистості в соціальному житті. Визначальним для нього є наявність у педагога здатності народжувати неординарні та нестандартні ідеї, уникати

традиційних схем у мисленні, конструктивно розв'язувати різні проблемні ситуації.

4. Виховання особистості залежить, передусім, від особистості, педагога – носія загальноприйнятих, усталених, нетрадиційних підходів до організації навчально-виховного процесу. Учитель, як організатор культурної діяльності, забезпечує систематичний інформаційний вплив на оточуючих, формує в кожного учасника освітнього процесу ідеї, цінності, зразки поведінки, а учні це закладають у собі.

Імідж є динамічним утворенням, він не може бути заданим раз і назавжди. Якщо сьогодні він влаштовує вас, то завтра можлива ситуація, яка потребує його коригування. Остаточне рішення щодо цього кожен приймає сам, враховуючи обставини, потреби та вік людини, що впливає на переоцінку цінностей, зміну пріоритетів, набуття досвіду тощо.

Відношення до іміджу у педагогів різне. На нашу думку, негативно відноситься до нього певна частина представників старшого покоління, які його розуміють як маску, сприймають упереджено, як виклик або намагання бути не щедрим. Або ж вважають, що створювати імідж повинні молоді вчителі, а старшим не потрібно змінюватися. Така тенденція призводить до того, що такі педагоги стають нецікавими як особистість, особливо для молоді.

Імідж – в науковому розумінні є збірним образом людини. Імідж може бути спонтанним або майстерно побудованим, неосмисленим і осмисленим.

До іміджу відносимо внутрішню сутність людини: уміння спілкуватися, мистецтво говорити та слухати [39]. Разом з освітою, тактом, діловими якостями наша зовнішність є або продовженням гідності, або ще однією негативною рисою.

У побутовому розумінні слово «імідж» використовується по відношенню до людини у двох значеннях: як зовнішній вигляд так і репутація, тобто її зовнішні та внутрішні прояви зливаються разом.

Майстерність вчителя Нової української школи повинен бути – вищим рівнем розвитку професіоналізму, результат педагогічного досвіду і творчого саморозвитку. Під педагогічною майстерністю частіше розуміють високий

рівень професійної діяльності вчителя. Зовнішньо він проявляється у правильному творчому вирішенні різноманітних завдань, а ефективному досягненні цілей єдиного педагогічного процесу [49].

Вищий рівень педагогічної майстерності – це вміння застосовувати не тільки навички, отримані з власного досвіду, а й методи, які засновуються на загальній педагогіці підготовки фахівця за розділами – психологія, теорія управління, теорія цілісного педагогічного процесу.

Вчителю Нової української школи необхідно використовувати педагогічне мислення та інтуїцію для виявлення прихованих внутрішніх властивостей педагогічної діяльності в ході організації роботи.

Педагогічна інтуїція найчастіше характеризується швидким прийняттям рішення педагога з передбаченням попереднього розвитку ситуації без повного його аналізу. Під педагогічною імпровізацією розуміють знаходження несподіваного рішення та його швидке використання, збіг процесів створення і застосування при їх мінімальному розриві.

Процес педагогічної імпровізації складається з 4 етапів:

1) педагогічне осяяння – у дії навчально-виховного процесу педагог у відповідь на питання або про дію учня отримує внутрішній імпульс, який дає незвичну ідею;

2) осмислення педагогічної ідеї і швидкий вибір шляху її реалізації – приймаються рішення, необхідна імпровізація;

3) реалізація педагогічної ідеї – здійснюється імпровізація, на очах у дітей народжується щось нове. Якби ідеї не надходили фахівцю, в них не буде великого значення, якщо він не зуміє це педагогічно значущо втілити;

4) осмислення або миттєвий аналіз процесу втілення педагогічної ідеї – швидкого рішення щодо продовження імпровізації, якщо під час її дії народжується нова ідея, або завершення її поступовим переходом до запланованого рішення [23, с. 35].

Одним із критеріїв ефективності педагогічного спілкування є створення сприятливого психологічного клімату і формування певних міжособистісних стосунків у класі, які повинні цілеспрямовано формуватися педагогом. При

цьому на вищих стадіях основним із джерел стає саморозвиток колективу на початкових етапах основного місця роботи в формуванні вищого рівня міжособистісних стосунків належить педагогу.

Ефективне педагогічне спілкування завжди направлено на формування позитивної Я-концепції, на розвиток в учнів упевненості у собі, у своїх силах, у потенціалі. У спілкуванні завжди відбувається своєрідна взаємодія інтелекту людей, їх емоцій і волі, а це означає, що у спілкуванні завжди відбувається взаємодія характерів і, більше того, - взаємодія особистостей.

Специфіка професійної діяльності педагога полягає в постійному розумінні та емоційній напрузі. Тому потрібен такий професійний імідж, який приносив би задоволення самій людині та виправдовував очікування інших.

Внутрішня складова іміджу визначає стан людини, який впливає на її зовнішність, визначаючи її мимічні та поведінкові реакції. Зовнішній імідж повинен відповідати інтересам суспільства, готувати учнів до отримання певної інформації.

Американським психологом Міллером було відібрано фотографії різних людей для оцінки їх внутрішнього світу за зовнішніми проявами. Оцінювали їх інші люди, які називали «красивих» людей більш впевненими, щасливими, урівноваженими, енергійними і більш духовно багатими. Психологи називають це ефектом ореола. Першим кроком на шляху до створення «ефекту ореола» можна вважати роботу над своїм власним іміджем і починається вона із зовнішнього вигляду. Зовнішня привабливість - є основною складовою іміджу педагога [23].

Зовнішній вигляд – це символ, що без слів розповідає про те, на якому ступені соціальних сходів перебуває людина, до якого кола професій належить, який її характер, темперамент, фінансові можливості, смак, іноді навіть сімейний стан. Через безліч каналів людина (свідомо чи підсвідомо) посилає іншим людям інформацію про себе, на невербальному рівні розповідає про те, що вона являє собою. Люди формують особисту думку про інших протягом перших п'яти секунд знайомства, а 85 % із них будують своє перше уявлення на основі зовнішнього вигляду [23].

Педагогу слід пам'ятати, що дуже важливим є вияв його зовнішньої індивідуальності, яку потрібно зберегти або створити не зашкодивши професії.

Питання зовнішнього вигляду вчителя не нове, проте його актуальність з роками не зникає. Щороку до школи приходять працювати молодь, яка щойно закінчила педагогічні заклади вищої освіти та коледжі. Там їх учили, що «...зовнішність учителя - складовий елемент педагогічної техніки, яка у свою чергу є структурним компонентом педагогічної майстерності. З огляду на це, очевидна пряма залежність між цими поняттями». Усе це добре відомо і зрозуміло, але сьгоднішнє покоління не хоче бути «як усі», прагнучи демонструвати свою індивідуальність.

За результатами опитування, перше враження завжди існує. Дослідження підтверджують, що в 75% випадків перше враження є вірним. Загальновідоме прислів'я стверджує: «Зустрічають по одягу, а проводжають по розуму». Що запам'ятовується при першій зустрічі з незнайомими? Так, зовнішній вигляд. Безперечно, набагато важливішим вважається розум, але все ж одяг визначає те, що про вас подумають інші люди та яке враження ви на них справите.

Зовнішній вигляд педагога запам'ятовується учнем відразу і це враження з часом дуже важко змінити. Не секрет, що діти хочуть мати вчителя із приємною зовнішністю, елегантно одягненого, охайного, з привабливим макіяжем, модною зачіскою, та хорошими манерами. Тому постаючи перед класом, вчитель має бути впевненим, що він має гідний вигляд. Професійні вимоги до педагога: ідеально виглядати, триматися впевнено і мати почуття гумору [23, с. 24]. Особливо ці вимоги актуальні для вчителя Нової української школи.

Бувають випадки, коли професіоналізм стає непотрібним через невідповідний зовнішній вигляд. Він повинен бути естетично виразним та передбачати бездоганність у кожній деталі: акуратна зачіска, незухвалий одяг, начищене взуття, неяскавий макіяж, елегантність. Він допомагає викладачу направити увагу на себе, створити позитивний настрій, показати себе прекрасним педагогом якій всім своїм зовнішнім виглядом повинен притягувати до себе учнів [23, с. 19].

Безперечно, набагато важливим є розум, але все ж одяг визначає те, що про людину подумують інші, яке враження вона справить на інших. І хоча офіційного дрес-коду в закладах освіти не встановлено, існують певні вимоги до одягу. А ось чи дотримуватися їх, вирішувати кожному особисто. Але не слід забувати, що вчителі – це зразок для наслідування, тому їх зовнішній вигляд має бути бездоганним.

Вимоги пред'явлені до зовнішнього вигляду допоможуть педагогу покращити свій професійний імідж та досягти успіху. Справжній вчитель не буде підкреслювати одягом свою зовнішність, він буде демонструвати свій розум, професійні вміння та здібності.

Ідеальною формою одягу для педагога, на нашу думку, є така, що сприяє зосередженню уваги учнів не тільки на засвоєння навчального матеріалу, а й на образі вчителя, його яскравому одязі. Адже яскравий одяг привертає увагу дітей і діти концентрують свій погляд на вчителів. Таким одягом може бути костюм (з латинської «костюм» означає «спосіб життя»), що підкреслює, наприклад, «яскравий сонячний день», «сонячний дощ» та ін., тобто розкриває творчі і особистісні якості вчителя, творчі стосунки вчителя з учнями. Чорний, білий та сірий кольори сьогодні не піднімають статус в очах дітей, а навпаки, а яскрава кольорова гама, може позитивно вплинути на творчість дітей, привернути їх увагу не тільки до зовнішнього вигляду педагога а й спонукати учнів до творчості та нових відкриттів у навчанні. Вибираючи яскраві кольори, можна бути впевненим, що увага буде сконцентрована саме на образі вчителя та на творчому процесі викладання нового матеріалу. Вдало підібраний гардероб допоможе вчителю не тільки справити враження на оточуючих, а й підкреслити професійні та особистісні якості.

І зачіска, і костюм, і прикраси в одязі педагога завжди повинні бути підкорені вирішенню педагогічного завдання – ефективно вплинути на формування особистості того, кого навчають. У використанні косметики, підбору одягу, взуття й аксесуарів педагог має завжди дотримуватись почуття міри й розуміння ситуації аби бути привабливим для учнів.

Хочеться підкреслити про мову, бо на нашу думку вона є інтегруючою складовою і відноситься як до зовнішніх так і до внутрішніх складових іміджу.

Не тільки зовнішній вигляд, а й вербальна поведінка має велике значення для створення іміджу педагога, який реалізується під час спілкування. Вона є лише однією складовою іміджу, але дає можливість спробувати свої сили і оцінити здібності. Характер спілкування залежить від іміджу обох, педагога і учня. Чим вищий він у педагога, тим більше міцні знання дасть він тим, хто прагне якнайбільше дізнатися. Бо вербальна поведінка – це зброя педагога, якою він повинен майстерно володіти [37, с. 57]. Особливо в умовах Нової української школи.

Ми можемо донести інформацію не тільки словом, але й інтонацією, темпом мови, паузою. Майстерно володіння мовою може вплинути таким чином, що закреслить враження від некрасивої зовнішності того хто говорить [37, с. 39].

Мовлення, як найактивніший засіб міжособистісного впливу вчителя Нової української школи, повинне відповідати якісним характеристикам, найважливішими серед яких є:

- *доступність*: точний підбір мовних засобів для адекватного висловлювання думок з урахуванням можливостей сприйняття слухачів. Ознакою майстерності мовленнєвого впливу є вміння говорити про складні речі ясно і просто, з глибоким знанням предмета;

- *варіативність* – здатність про одну і ту саму річ говорити по різному, використовувати різноманітні мовні засоби, враховувати особливості різних стилів мовлення;

- *виразність* – уміння викликати у свідомості слухачів наочні образи за допомогою прикладів, метафор, алегорій, порівнянь;

- *емоційність* – здатність вплинути на емоції, почуття слухачів;

- *логічність* – послідовна аргументація, зосередження на основній ідеї; - *літературність* – точність використання слів, правильність наголосу, закінчень;

- *доречність* – відповідність змістових і стилістичних особливостей мовлення даній ситуації діалогу;

- *персоніфікація* – використання прямих звертань до аудиторії, що дає змогу підтримувати безпосередній контакт із слухачами, викликає довіру [53, с. 109]. Адже вчитель Нової української школи виконує роль не тільки вчителя а й тьютора, фасилітатора, модератора, коуча а головне наставника.

Якщо сприймаєш тільки зміст, не пізнаєш душу людини, будеш слухати звук – пізнаєш її [55, с. 117].

Комунікативність належить до найважливішої риси педагога. Вона характеризує його здатність до продуктивної педагогічної взаємодії, готовність та уміння реалізувати зміст і різноманітність функцій педагогічного спілкування. Вчитель оптимально добирає його стилі, засоби, способи встановлення контактів на основі взаєморозуміння, співпереживання та взаємодії. Тому успішність педагогічних комунікацій залежить від здатності вчителя Нової української школи долати різні бар'єри спілкування, вибирати ефективні рольові позиції [55, с. 20].

На нашу думку, рівень комунікативної культури педагога визначається мірою емпатійності, діалогічності, суб'єктивності, ініціатором є володіння педагогом елементами педагогічної техніки. Важливою частиною іміджу педагога є красномовство – здатність вплинути на людину словом. Спілкуючись, педагог не повинен забувати про поведінку в спілкуванні, дистанцію, тон яким він розмовляє з іншими людьми. Від нього залежить їх емоційний стан і працездатність.

Основними характеристиками професійного спілкування є педагогічна ерудиція й педагогічна рефлексія.

Педагогічна ерудиція – своєрідний запас необхідних знань, який учитель застосовує у своїй професійній діяльності для вирішення педагогічних завдань.

Педагогічна рефлексія – здатність учителя уявити собі, як учень відноситься в тій ситуації до нього [42, с. 8-12.].

Рефлексія означає усвідомлення вчителем себе з точки зору учнів у різних ситуаціях. Педагогу важливо розвивати в себе здорову конструктивну

рефлексію, що приводить до поліпшення діяльності, а не до її руйнування постійними сумнівами й ваганнями. Педагогічна рефлексія – це самостійне звернення вчителя до самоаналізу без вимоги адміністрації школи [36, с. 8-12.].

Педагогу необхідно використання педагогічного мислення та інтуїції для виявлення прихованих внутрішніх властивостей педагогічної діяльності у процесі роботи.

Під педагогічною імпровізацією розуміємо знаходження несподіваного рішення і його миттєве втілення, збіг процесів створення та застосування при їх мінімальному розриві.

Роль правильно організованого педагогічного спілкування особливо велика, оскільки атмосферу бесіди зі школярами створює саме вчитель. Під педагогічним спілкуванням звичайно розуміють професійне спілкування вчителя і школяра, що має певні функції і спрямоване на створення сприятливого психологічного клімату, а також на іншого роду психологічну оптимізацію освітньої діяльності і стосунків між педагогом і учнем [42, с. 8-12].

Компонентом професійної майстерності вчителя Нової української школи є техніка мовлення, яка передбачає формування дихання, педагогічного голосу, чіткої дистанції. Низький рівень володіння технікою мовлення характеризується несформованим, непрофесійним голосом, в якому відсутня благозвучність. Тому вчителю потрібно вчитися спілкуватися, красиво говорити, особливо слухати, правильно вибирати рухи під час розмови, для того щоб визначити та створювати для себе певний образ.

Естетична виразність вчителя виявляється у тому, наскільки привітний у нього вираз обличчя, у здібності та стриманості рухів, поставі, які є невербальними засобами та елементами самореклами, та невербальними засобами спілкування. На нашу думку, правильна постава, створює враження спокою, впевненості та високої самооцінки. Досить впевненою повинна бути і хода: усе говорить про зібраність та діловитість.

Самостійне і досить значне місце серед невербальних засобів самореклами посідає міміка і жестикуляція. Використовуючи їх можна продемонструвати

своє ставлення до аудиторії та емоційний стан. Проте найбільша увага приділяється експресії обличчя.

Один мудрець сказав, що життя не що інше, як робота над своїм обличчям. Воно є головною складовою іміджу. Почуття, які ми показуємо обличчям, здійснює ще більший вплив ніж одяг та аксесуари. Усвідомлене використання очей підвищує силу внутрішніх слів на 25% [17, с. 49].

Слід пам'ятати, що жести та міміка допомагають продемонструвати психічний стан, доповнюють інформацію про людину, її бажання та відношення, розташовують до себе співрозмовника [15, с. 38].

Вчитель повинен вміти читати «мову тіла» та риси обличчя для того, щоб знати як вести себе правильно із оточуючими людьми, відчувати їх. Він постійно спілкується із іншими вчителями, учнями, батьками вихованців, і тому повинен уникати конфліктів, непорозумінь, суперечок, тобто не порушувати стандарти культурної поведінки. Тому педагогу потрібно володіти мистецтвом спілкування, яке розкривається не тільки в мові, а і в етикеті хороших манер.

Під етикетом ми розуміємо засіб комунікації і форму поведінки та своєрідну систему знаків, які повинен знати та вміти використовувати педагог. Сюди ми відносимо: манери спілкування, мистецтво вести бесіду, словесні форми вітання; правильне використання жестів, міміки, погляду, виразності обличчя; розташування співрозмовника в просторі та ставлення до нього; вміння підбирати одяг та естетично виглядати [7, с. 24].

Експериментальні дослідження, проведені П.С. Гуревичем, свідчать про те, що при вивченні оптимальної манери спілкування мають значення характер взаємин з учнями, соціальний престиж вчителя, зміст розмови, розмір приміщення. Адже вчитель часто зменшує дистанцію спілкування, щоб створити «ефект довіри» учня, забезпечити більшу «відкритість» спілкування.

Дуже важливо, щоб зовнішній імідж не розходився з внутрішніми установками учителя, відповідав його характеру і поглядам [12].

Діяльність є переходом особистого внутрішнього у зовнішнє – продуктивне. Частіше всього – це несхожість, оформлення себе зовнішньо, експресія, вміння піднести свою особистість, зробити її неповторною у кожній

складовій педагогічного процесу. Внутрішнє «Я» розкривається через темперамент, характер, мотивацію, спрямованість, інтереси, здібності, самооцінку, моральні та вольові якості, компетентність, правильне будівництво спілкування, вміння здійснювати педагогічний вплив.

Внутрішній образ – це особиста культура вчителя: безпосередність і свобода, привабливість, емоційність, гра уяви, витонченість, шлях постановки і вирішення проблем, уміння презентувати себе, асоціативне бачення, внутрішній настрій на творчість, витримка та інші складові [7, с. 8].

Виховання особистості залежить, передусім, від особистості педагога – носія загальноприйнятих, усталених чи неортодоксальних, нетрадиційних підходів до організації освітнього процесу. Учитель як організатор культурної діяльності забезпечує систематичний інформаційний вплив, формує у кожного учасника освітнього процесу ідеї, цінності, зразки поведінки.

Оволодіння майбутнім вчителем Нової української школи етики характеризує його професійну культуру і є важливим аспектом становлення іміджу. Без сумніву, вчитель має бути високоморальною людиною, що виявляється в його педагогічній культурі: щирості і доступності у педагогічному спілкуванні; доброзичливості, коректності, тактовності та толерантності. На нашу думку, йому мають бути притаманні загальнолюдські моральні риси: патріотизм, гуманізм, відповідальність і працелюбність, а також професійні моральні якості: совість, професійна чесність, скромність, об'єктивність, відповідальність та вольові якості, які проявляються в дисциплінованості, вимогливості, самоконтролі [7, с. 10].

Цікавим є факт схожості портрету хорошого педагога, отриманий на основі даних американських досліджень. В узагальненому вигляді йому притаманні такі якості як: гуманізм, справедливість, демократизм, здатність до емпатії; він легко входить до стереотипу образу ідеального вчителя можна зрозуміти як систему вимог, які висувають учнів до іміджу педагога в сучасних умовах.

Професійна культура вчителя розкриває особливості педагогічної уяви та уваги, пам'яті і переживань, педагогічного мислення і здібностей, вироблення ідеального світогляду. Специфіка педагогічної творчості полягає у високій

соціальній відповідальності та гуманізмі, спільному творчому характеру вчительської праці. Творча активність вчителя мотивується системою загальнолюдських та професійних цінностей, соціально-педагогічних поглядів та ідеалів, розвитком педагогічного інтелекту та емоційної чутливості [8, с. 19].

До внутрішнього «Я» відносимо і професійну компетентність педагога Нової української школи - головний інструмент його особистості та іміджу, яка визначається високим рівнем педагогічної діяльності, реалізує особистість викладача, визначає співвідношення професійних знань і умінь та психолого-педагогічної якості. А ще під педагогічною компетентністю вчителя ми розуміємо гармонійне поєднання знань викладачем предмету, дидактики та методики викладання, вмінь і навичок професійного спілкування.

Психологічні дослідження показують різний відсоток отримання інформації людиною вербальним та невербальним шляхом. Це відношення складається так: невербальним шляхом – 35%, вербальним – 65%. Отже, можна зробити висновок, що невербальні засоби впливу на людину більш ефективні.

Реформування початкової освіти наголошую на тому аби вчитель початкової школи постійно знаходився атмосфері педагогічної рефлексії. Навичка, яка дозволяє не тільки контролювати спрямованість уваги, а й усвідомлювати власні думки, відчуття і загальний стан. Завдяки рефлексії людина має можливість спостерігати за собою збоку і бачити себе очима людей, які її оточують. Рефлексія – це будь-які наміри особистості, спрямовані на самоаналіз. Вони можуть проявлятися в оцінці своїх вчинків, думок і подій. Від того, наскільки людина освічена і вміє себе контролювати, залежатиме глибина рефлексії.

Аналізуючи та узагальнюючи все вищесказане, необхідно підкреслити, що імідж сучасного вчителя Нової української школи вимагає багатства духовної сфери, високої моральності та психологічної стійкості. Звичайно, створення позитивного іміджу педагога – непросте завдання. Воно потребує величезної роботи над собою, але приносить добрі результати.

Висновки до першого розділу

Ретроспективний аналіз здобутків вітчизняної народної педагогіки, пам'яток педагогічної літератури, поглядів мислителів, філософів, просвітителів, українських діячів, педагогів дає підстави стверджувати, що всі вони звертали увагу на формування особистості педагога та надавали належну увагу проблемі «іміджу» вчителя, хоча сам термін ще не використовувався.

Поняття іміджу має міждисциплінарний характер – розглядається у багатьох гуманітарних дисциплінах. Так, в філософії імідж аналізується як форма життєвого виявлення особистості. Соціологічна наука пов'язує імідж з соціальною самоідентифікацією, соціальною адаптацією та престижем. В педагогіці імідж розглядається як інструмент рефлексії, що допомагає педагогу будувати стосунки для досягнення професійного успіху. Поступово проблема створення іміджу набуває все більшої значущості та виокремлюється в самостійну галузь знань прикладну науку, що вивчає проблеми формування та – іміджеологію функціонування іміджу. З'являються такі поняття як іміджмейкінг (професійна діяльність створенню необхідного іміджу), іміджмейкерство (мистецтво створення іміджу), іміджмейкер (особа, що професійно займається створенням та перетворенням іміджу).

Проаналізувавши визначення поняття «іміджу особистості», можемо зробити висновок про відсутність єдиного, чіткого його визначення. Так, психологія акцентує увагу лише на властивостях особистості, в соціології імідж розглядається з точки зору стереотипів, що існують у суспільстві, філософію цікавить успішна презентація якостей суб'єкта, а в політичній науці імідж розглядається як конкурентоспроможний феномен. Ураховуючи вищезазначені тлумачення цього поняття, *імідж особистості* визначаємо як *сукупний суб'єктивний образ, уявлення, що виникає в інших про певну особу на основі її зовнішніх і внутрішніх характеристик та формує певне ставлення до неї*.

У дослідженні доведено, що індивідуальний імідж особистості є складним, багатогранним утворенням, що розкриває унікальність і неповторність особистості та має свою структуру. Як показує аналіз досліджень більша частина науковців виділяють два основні складники іміджу: внутрішній та

зовнішній. Внутрішній складник включає особистісні та моральні якості, ціннісні орієнтації, мотиви, установки, творчий потенціал, що сприяють формуванню особистісного іміджу. Розрізняють такі типи педагогічного іміджу: імідж самосприйняття; імідж, що сприймається іншими та актуальний (потрібний в суспільстві).

Види іміджу також можуть бути різними: дзеркальний – відображення, наче у дзеркалі особистого іміджу; поточний – бачення існуючого іміджу педагога іншими людьми; груповий – імідж самої групи та особистості в ній; множинний – поєднує в собі декілька структур замість однієї групи та узагальнює загальноприйняті, унормовані внутрішні та зовнішні якості людей певної професії, соціального стану, громадянства тощо.

Компоненти, які орієнтовані на сприйняття оточуючими, утворюють зовнішній імідж, що формується засобами зовнішньої виразності. В цьому випадку діють всі канали сприйняття: візуальний, вербальний, сенсорний, ольфакторний, контекстний. Найбільш важливим є візуальне сприйняття. Зовнішній вигляд, вираз обличчя, міміка, жести, пози, голос, тональність, тембр, темп мови, паузи, сміх надають багато інформації про особу. Не менш значну роль в отриманні цілісного образу відіграють писемне та усне мовлення (вербальний канал), а також запахи, аромати.

Таким чином, зовнішній імідж включає вербальні та невербальні аспекти поведінки і діяльності. На формування вербального компонента впливають правильність мовлення, логічність, чистота, багатство, виразність. Невід'ємним елементом вербального іміджу є мовленнєва поведінка, обумовлена середовищем та особливостями виховання, освітою, соціальним оточенням, національністю, статусом і виступає індикатором емоційного стану, мотивації поведінки, рівня інтелекту, кругозору тощо. Слід зазначити, що вербальний імідж формується також за допомогою невербальних характеристик: статура, одяг, зачіска, аксесуари, міміка, жести, погляди тощо. Невербальний компонент включає характеристики середовища (кабінет, будинок); матеріально-предметні характеристики (аксесуари, особисті предмети); соціальні характеристики

(види дозвілля, участь у спілках та асоціаціях); речові, що є результатом діяльності (письмові роботи, художня творчість, моделювання).

Як зазначено у Концепції Нової української школи «школа потребує нового вчителя, який зможе стати агентом змін». Українська школа буде успішна, якщо до неї прийде успішний учитель. Нові ролі вчителя відповідно до Концепції Нової української школи – тьютор, фасилітатор, партнер, модератор, новатор, ментор.

Отже, імідж особистості є багатограним утворенням, що за допомогою символів та знакових систем (голос, жести, міміка, хода, одяг, аксесуари тощо) здатний відображати дійсність, надавати інформацію про відображуваний суб'єкт, впливати на інших людей, їх свідомість, емоції та поведінку, може змінюватися та розвиватися в залежності від зовнішніх умов, вимог та очікувань, допомагає пристосовуватися до змін соціального та професійного середовища. Завдяки правильно сформованому іміджу можливо досить швидко увійти в конкретне соціальне середовище, привернути до себе увагу, встановити міжособистісні стосунки. «Привабливий імідж мимоволі притягує до себе людей, а тому їх психологічно легше налаштувати на те, що говорять або демонструють. Вдалий вибір моделей поведінки та реалізації різних соціальних ролей дозволяє комфортно себе почувати в спілкуванні з людьми різного соціального і професійного статусу, незалежно від власного віку».

Таким чином, сутність іміджу як психолого-педагогічної характеристики полягає в його здатності впливати на емоції аудиторії, пристосовуючись до її очікувань, виділяючи та підкреслюючи найголовніших риси та якості його носія. Позитивний імідж робить людину більш привабливою, підвищує її самооцінку та загальний емоційний стан, допомагає налагодженню комунікації, формує позитивне враження про неї, сприяє не тільки ефективному вирішенню особистих питань, а й стає основною запорукою досягнення успіху в професійній сфері. Відтак, створення іміджу відіграє велике значення для сучасного вчителя Нової української школи.

РОЗДІЛ 2

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ НУШ

2.1. Структура, компоненти та показники професійного іміджу вчителя Нової української школи

Імідж педагога - емоційно забарвлений стереотип сприйняття образу вчителя у свідомості вихованців, колег, соціального оточення, в масовій свідомості. При формуванні іміджу вчителя реальні якості тісно переплітаються з тими, які приписуються йому оточенням. Зовнішній вигляд педагога може створити робочий або неробочий настрій на уроці, сприяти або перешкоджати взаєморозумінню, полегшуючи або ускладнюючи педагогічне спілкування.

Структура іміджу вчителя є полікомпонентною [5]. Його головними складовими визначено такі:

- внутрішнє "Я" (внутрішній образ учителя, що відповідає обраному фаху та виявляється в його професійній культурі й мисленні, емоційності та творчому настрої, привабливості й вишуканості, внутрішній стійкості й гідності, позиції та ступені мобілізації тощо);
- зовнішній вигляд учителя (засвідчує ціннісні риси, які в гармонійному поєднанні з педагогічним артистизмом створюють позитивний образ учителя, сприяють формуванню гарного враження і репутації, допомагають виявити себе не тільки привабливою людиною, але й чудовим педагогом);
- використання вербальних і невербальних засобів спілкування (жести, міміка, пантоміміка, інтонація, магія слова, темпоритм мовлення педагога мають привертати увагу учнів до нього, викликати довіру і налаштовувати їх до активної взаємодії).

Прийнято виділяти такі компоненти іміджу педагога:

- мотиваційно-ціннісний;
- компетентнісний;
- діяльнісний;

- комунікативний.

У структурі іміджу професіонала, запропонованої Л.М. Мітіної, виділені зовнішній, процесуальний і внутрішній компоненти. Зовнішня складова включає міміку, жести, тембр і силу голосу, костюм, манери, ходу, поставу, макіяж [39].

Зачіска педагога повинна бути зручною і акуратною. Макіяж-помірним. Одяг акуратна, скромна, колірна гармонія, відповідність одягу віку, умовам занять і роботи; відповідність моді, почуття міри у всіх деталях одягу, особливо в прикрасах.

Пантоміміка - рух тіла, рук, ніг. Красива, виразна постава педагога, пряма хода, зібраність свідчать про впевненість педагога в собі, своїх силах і знаннях.

- Хода легка, пружна, ритмічна, руху гнучкі, розмірені, невимушені.
- Поза відкрита (без схрещених або складених на грудях рук, схрещених ніг), витончена і проста, обличчям до дітей, на досить короткій дистанції.
- Постава пряма, характерні підтягнутість і зібраність, вміння сидіти за столом прямо і вільно.
- Жести педагога доречні, органічні, природні, без різких помахів і гострих кутів.
- Відсутність скутості та поганих звичок (ходіння уздовж дошки, похитування, жестикуляція предметами, чухання голови, носа; тримання себе за вухо і ін.).
- Рекомендуються рухи вперед і назад по класу, а не в сторони. Крок вперед посилює значимість повідомлення, допомагає зосередити увагу аудиторії.
- Стриманість в рухах, без нервозності і метушливості.
- Будь-яке спілкування повинно починатися з мускульною мобілізованості. Вона виражається в загальній зібраності уваги, в напрямку погляду, в диханні, в загальній підтягнутості мускулатури тіла, спини. Добре, коли м'язова мобілізованість дещо випереджає мовленнєвий вплив.

Міміка - мистецтво висловлювати свої думки, почуття, настрої, стану рухом м'язів обличчя. Нерідко обличчя педагога чинить на дітей більше враження, ніж слова.

- Вираз на липі доброзичливості, спокою, впевненості.
- Емоційна виразність обличчя, але без зайвої динамічності або статичності.
- Відповідність виразу обличчя характеру промови.
- Уміння приховувати проблеми, що не мають відношення до взаємодії з вихованцями.
- Спрямованість погляду на співрозмовника. Уміння користуватися виразністю погляду [39]. "Порожні очі - дзеркало порожньої душі" (К. С. Станіславський).

Виразні деталі міміки - брови, очі, посмішка. Візуальний контакт є технікою, яку необхідно свідомо розвивати. Потрібно виробляти вміння тримати в полі зору всіх учнів.

Професійна діяльність розкривається через процесуальну складову іміджу, яка конкретизується такими формами спілкування, як професіоналізм, пластичність, виразність і т.п.

Виразність - це техніка гри та ігрова подача, особливі форми вираження свого ставлення до матеріалу, володіння умінням самопрезентації, вміння режисура педагогічної взаємодії [21].

Емоційно багатий вчитель, що володіє артистизмом, вербально і невербально, що виявляє свої почуття і стосунки, здатний будь-яка взаємодія з вихованцями наблизити до природного спілкування. Педагогічний артистизм є поєднанням духовних і фізичних якостей, які допомагають знайти контакт з учнями, завоювати їхню довіру і потім діяти, враховуючи всі особливості конкретного взаємодії. Артистичний вчитель одухотворяє зміст і організацію педагогічного процесу. Це самобутній педагог зі своїм внутрішнім світом, який стає чарівним у момент передачі знань і свого ставлення до них. Артистичний педагог має здатність зараження своїми переживаннями, сумнівами і радістю інших людей. В.І. Немирович-Данченко вважав, що в цій здатності полягає

талант, а К. С. Станіславський визначав заразливість актора як чарівність або силу тяжіння.

Внутрішня складова - це внутрішній світ людини, уявлення про його духовному та інтелектуальному розвитку, інтересах, цінностях, його особистість в цілому.

Технологічні функції іміджу: міжособистісна адаптація, висвічування кращих ціннісно-ділових якостей, затінення негативних особистісних характеристик, організація уваги, подолання вікових рубежів.

Всіма цими складовими іміджу треба не тільки володіти, а й уміти їх позиціонувати.

Самопрезентація - спосіб самовираження та поведінки, спрямовані на створення сприятливого враження, думки або відповідного чийось ідеалам.

Позитивний імідж як особливий особистісний інструментарій полегшує встановлення контактів з іншими людьми, роблячи процес взаємодії з ними більш ефективним. Володіючи потужним психотерапевтичним ефектом, імідж наділяє своїх володарів професійною впевненістю і комунікабельністю, дозволяючи найкращим чином проявитися діловим якостям людини [25].

«Чим більше вчитель буде пам'ятати, що учні дивляться на нього, як на істоту вищу, тим сильніше буде його вплив на дітей, тим більше буде доставляти відряди кожна його похвала, тим глибше вріжеться в серце учня кожен закид його, а отже, і всі справу виховання буде незрівнянно благотворніше. Але горе вчителю, який необережним своєю поведінкою зруйнував те чарівність, якою оточений в їхніх очах» (Н.О. Добролюбов).

Складові педагогічного іміджу:

- зовнішні чинники: габітарний, вербальний, кінетичний, середовищний;
- внутрішні чинники: знання, уміння, здібності, цінності, самооцінка;
- особистісні якості: природні якості (голос, слух, зовнішня привабливість); якості, які є наслідком освіти і виховання (моральні цінності, тактовність, артистизм); якості, пов'язані із життєвим та професійним досвідом (винахідливість, педагогічна ерудиція, ініціативність).

Найбільш значимими складовими педагогічного іміджу: зовнішній вигляд, використання вербальних і невербальних засобів спілкування, внутрішня відповідність образу професії – внутрішнє «Я».

Зовнішня складова містить міміку, жести, тембр і силу голосу, костюм, манери, ходу. Зовнішній вигляд педагога може створити робочий або неробочий настрій на уроці, сприяти або перешкодити взаєморозумінню, полегшувати або ускладнювати педагогічне спілкування .

Професійну діяльність, на думку Л. Мітіної, розкривають через процесуальну складову іміджу, конкретизовану такими формами спілкування, як професіоналізм, пластичність, виразність. Емоційно багатий учитель, який володіє прийомами вербального та невербального прояву відчуттів і цілеспрямовано їх застосовує, здатний «оживати» урок, зробити його експресивним, наблизити до природного спілкування.

Педагог О. Руська виділяє три основні компоненти у структурі іміджу особистості: візуальний образ (костюм, зачіска, пластика, міміка, голос), внутрішній образ (темперамент, настрій, особисті якості) та менталітет (духовна практика, інтелект) [51, с. 78].

Інші компоненти в структурі іміджу особистості виділяє В.Бойко і пропонує розглядати імідж як цілісність, до якої входять такі компоненти:

1. Аудіовізуальна культура особистості: грамотність і приємність мовлення, манера триматися, стиль одягу, зачіска.

2. Стиль поведінки, тобто різні аспекти поведінки особистості: професійний, інтелектуальний, етичний, емоційний, комунікативний, естетичний, етичний.

3. Внутрішня філософія, система цінностей людини: життєві настанови, етичне кредо, система відносин, що накладає відбиток на зовнішність, манеру поведінки, ставлення до оточення.

4. Атрибути, що підкреслюють статус і прагнення особистості: обстановка кабінету, автомобіль, домашні товари.

5. Психогігієнічний «Я-образ» - у цілому привабливий психогігієнічний образ має такий вигляд: він зовні на внутрішньо спокійний, активний, доброзичливий, миролюбний тощо [8, с. 22].

Науковці у своїх роботах виділяють різні функції іміджу. Так, наприклад, В. Шепель у своїх розглядає *ціннісні та технологічні функції іміджу*.

До ціннісних функцій учений відносив:

- *особистісно підвищувальну*, завдяки якій утворюється вигляд особистості, що підкреслює її духовну гідність, візуально окреслює її кращі душевні характеристики і в цілому демонструє індивідуальну незвичайність;

- *комфортизація міжособистісних відносин*, сутність якої полягає в тому, що привабливість людей об'єктивно додає до їхнього спілкування симпатію і доброзичливість, а відповідно до цього й моральний ступінь терпимості та педагогічного такту;

- *психотерапевтичну*, за допомогою якої особистість усвідомлює свою індивідуальність і набуває підвищеної комунікабельності, в результаті чого отримує людську увагу та визнання, стійкий позитивний настрій, оптимізм для досягнення своїх цілей і впевненість у собі [83, с. 19-20].

До технологічних функцій іміджу належать:

- *міжособистісна*: завдяки правильно підбраному іміджу можливе швидке входження в конкретне соціальне середовище, приваблення до себе людей, досягнення з ними найбільш продуктивних і доброзичливих контактів;

- *висвітлення кращих особистісно-ділових якостей*: сприятливий імідж дає можливість наочно показати привабливі якості людини, викликати в оточення довіру, симпатію і звернути при цьому увагу на свої професійні переваги;

- *приховування негативних особистісних характеристик*, тобто за допомогою одягу, зачіски, макіяжу, вишуканих манер поведінки відвернути погляд людей від недоліків;

- *організація уваги*: привабливий імідж учителя мимовільно приваблює до себе людей, імпонує їм, а тому оточення зацікавлене у спілкуванні та роботі саме з такою особистістю;

- *долання вікових меж*: із майстром володіння технологією самопрезентації, що конкретно проявляється у правильному виборі моделей поведінки та виконанні різних ролей, можна комфортно себе почувати без «замикання» на своєму віковому іміджі, розширювати коло контактів і успішно займатися професійною діяльністю у різновікових соціумах [83, с. 20-21].

У роботі А. Кононенко визначено такі функції іміджу:

- *функція психологічного захисту*: використання іміджу дає можливість приховати недоліки, позбутися екзистенціальної тривожності, оптимізувати свою поведінку з метою максимального впливу на інших;

- *функція соціального тренінгу*: імідж дозволяє корегувати свою поведінку та адаптувати її до соціальних комунікацій, що пов'язано з неминучістю та бажаністю виконання ролей у конкретних соціальних групах;

- *функція соціально-символьного впізнавання (ідентифікації)*. Імідж завжди містить символіку готовності людини не тільки до комунікації, але й до обміну соціальними та духовно-моральними цінностями. Інакше кажучи, імідж немовби сигналізує: «Я свій». Відсутність позначок такого впізнавання викликає в інших реакцію відторгнення;

- *ілюзорно-компенсаторна функція*. Імідж дозволяє оптимізувати соціальні, професійні та особистісні досягнення особистості за рахунок створення мети, яка стимулює до розвитку його внутрішні і зовнішні складові. Механізм адаптації сприяє визначенню себе в соціальній реальності за рахунок і моделювання необхідних ознак, які символізують внутрішню суть [27, с. 7].

Соціальна функція передбачає: збереження, концентрація, кодування, соціальної поведінки в умовах певних груп та норм їхньої моралі.

Розвивальна функція висвітлює механізм гармонії – рівне співвідношення частин внутрішнього і зовнішнього іміджу та механізм трансформації – перевтілення особистості через моделювання необхідних емоційних станів, а також механізм самонастрою – символічне, образне і словесне самоавіювання.

Функція психологічного захисту запускає механізм використання іміджу з метою приховання недоліків, позбавлення від тривожності, оптимізації своєї поведінки з метою максимального впливу на інших.

Функція символічного впізнання інформує про готовність людини до обміну цінностями [27, с. 13].

Аналіз психолого-педагогічної літератури надав можливості для ствердження: в роботі вчителя немає дрібниць, все має сенс, на все треба звертати увагу та тримати під контролем. Лише за цих умов викладач має шанс досягти успіху в діяльності та отримати задоволення від неї.

Однак, імідж має ряд особливостей, що дозволяють говорити про нього як про відокремлений механізм соціальної перцепції.

Імідж – це спеціально конструюючий образ для потенційних учнів і всіх учасників цілісного педагогічного процесу, який повинен відповідати їх очікуваннями і потребам [22, с. 49]. В іміджі спочатку, по суті, ставить собі: схематичність і неповнота, а також позитивна спрямованість емоційного оцінювання. Позитивна оцінка, притаманна іміджу, вкрай важлива, оскільки є запорукою стійкості підприємства в кризових ситуаціях і гарантією успіху. Ми беремо за основу визначення, наведене В. Куніциним про те, що імідж – образ, уявлення, метод асоціацій наділяє об'єкт додатковими цінностями, які не мають підстави в реальних властивостях самого об'єкта, але володіють соціальною значимістю для сприймання цього об'єкта. Наше визначення поширюється на всі випадки вживання поняття, чи мається на увазі імідж вчителя, імідж школи чи імідж установи освіти. Відмінність іміджу педагога та іміджу школи, на наш погляд, полягає тільки в тому, що при перцепції підприємства відсутня опора на реальний, відчутний і сприймається об'єкт, на «функціональні» характеристики, властиві в тій чи іншій мірі педагогу чи лідеру [10, с. 17].

Таким чином можемо зробити висновки:

Особистісно-професійний імідж – це образ педагога, що створюється ним відповідно до його відношення до ідеального стилю професійної діяльності, зовнішнього вигляду та характеру спілкування, який активно впливає на формування його педагогічної культури.

Розрізняють наступні типи педагогічного іміджу: імідж самосприйняття; імідж, що сприймається іншими та актуальний (потрібний в суспільстві) імідж.

Останній в свою чергу поділяється на особистісний і професійний, кожен із них може бути як позитивним, так і негативним.

Види іміджу також можуть бути різними: дзеркальний – відображення, наче у дзеркалі особистого іміджу; поточний – бачення існуючого іміджу педагога іншими людьми; груповий – імідж самої групи та особистості в ній; множинний – поєднує в собі декілька структур замість однієї групи та узагальнює загальноприйняті, унормовані внутрішні та зовнішні якості людей певної професії, соціального стану, громадянства тощо. Множинний імідж – основа створення «класики», тобто класичного образу, що сприймається суспільством як точка відліку для подальшого розвитку.

У кожного педагога складові іміджу мають індивідуальні прояви: зовнішній вигляд, комунікативність та внутрішнє «Я», яке є його головною складовою. Мова є інтегруючою складовою двох проявів педагогічного іміджу.

До структури іміджу відносяться три групи пріоритетних якостей, що формують позитивний імідж педагога.

1. Природні якості, що складають матрицю природних обдарувань і характеризуються як мистецтво «подобатися людям».
2. Основні якості як наслідок освіти та виховання.
3. Якості пов'язані із життєвим та професійним досвідом.

Імідж виконує ряд різних функцій: адаптаційну, соціальну, розвивальну, психологічного захисту та символічного пізнання, він є механізмом успішної соціальної особистості в сучасному світі [28].

Аналізуючи та узагальнюючи все вищесказане, необхідно підкреслити, що імідж педагога складається насамперед з професіоналізму (педагогічне мислення й імпровізація та педагогічне спілкування). Правильно сформований позитивний імідж працює на викладача, полегшує його професійну діяльність, урізноманітнює й насичує життя, робить його особистість неповторною.

Імідж вчителя являє собою своєрідну закріплену в образах, символах і нормах, програму соціальної поведінки людини. Класичний педагогічний імідж, або образ педагога, як взірця для наслідування дітьми, формувався поступово, охоплюючи як внутрішні так і зовнішні якості людини. Вчення про

педагогічний імідж також формувалося поступово, і у своєму розвитку пройшло ряд етапів: від початкового (де значне місце посідали ерудованість та ораторські здібності), до сучасного (де значне місце посідають внутрішні і зовнішні якості педагога). Сьогодні імідж вчителя Нової української школи об'єднує комплекс внутрішніх та зовнішніх якостей особистості, що потребують цілеспрямованого формування, розвитку та вдосконалення.

Формування педагогічного іміджу проходить шлях, який починається із сприйняття образу, продовжується аналізом інформації та його уявною корекцією, використанням яке розкривається через примірювання і програвання окремих елементів бажаного іміджу та подальшим вживанням в образах, і закінчується робота привласненням та індивідуалізацією обраного або бажаного іміджу.

У процесі дослідження змісту і характерних особливостей особистісно-професійного іміджу майбутнього вчителя Нової української школи ми опрацювали роботи М. Варданян, В. Ісаченко, О. Ковальової та ін., що дало нам змогу виявити компоненти та показники особистісно-професійного іміджу сучасного вчителя Нової української школи (рисунок 2.1.).

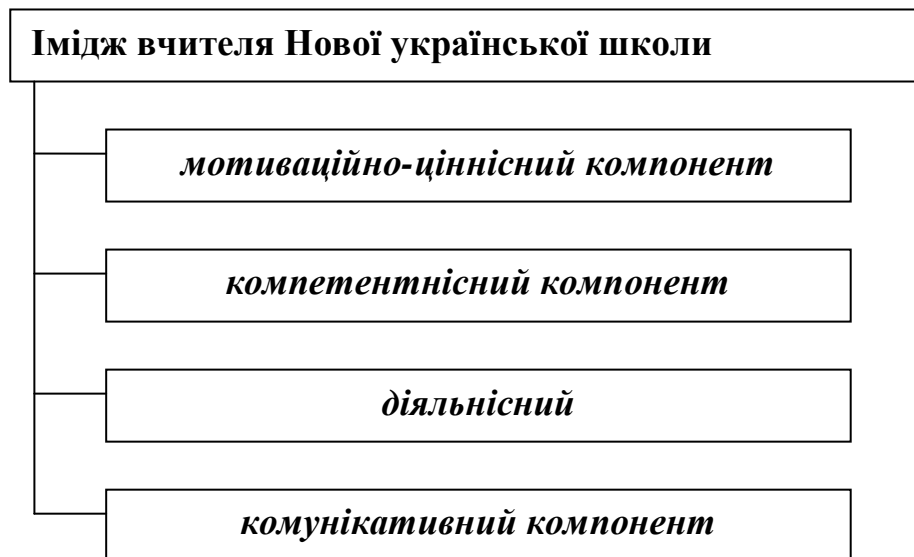

Рисунок 2.1. – Структура іміджу вчителя Нової української школи.

Мотиваційно-ціннісний компонент віддзеркалює рівень умотивованості вчителя до здійснення педагогічної діяльності та включає такі показники: вмотивованість до професійного розвитку та саморозвитку; ціннісне ставлення

до професійно-педагогічної самореалізації; соціально активну життєву та педагогічну позицію;

Компетентнісний компонент розкриває систему професіоналізму вчителя і характеризується такими *показниками*, як: продуктивна співпраця з різними соціальними групами; наявність і поповнення знань з педагогіки, психології, іміджеології; креативність та ініціативність;

Діяльнісний – відображає систему особистісних норм регуляції поведінки й уміщує в себе *показники*: прагнення до цілепокладання в діяльності; здатність до самоорганізації та самоконтролю; здатність до рефлексії;

Комунікативний компонент характеризується конструктивністю професійно-педагогічного спілкування і включає такі *показники*: культура мовлення; комунікативна поведінка; емоційна стабільність [45].

Під час проходження асистентської практики на педагогічному факультеті РДГУ ми провели опитування студентів та виявили, що 82,31 % опитуваних проявили зацікавленість до проблеми даного дослідження, бажають підвищувати рівень власного особистісно-професійного іміджу, позитивно ставляться до організованої роботи з підвищенням рівня особистісно-професійного іміджу. Проте вони слабо володіють питаннями щодо структури особистісно-професійного іміджу, взаємозв'язку його компонентів та їх зв'язку з іншими параметрами професійної діяльності педагога, хоча саме ці знання зумовлюють подальшу роботу з формування особистісно-професійного іміджу майбутнього вчителя початкової школи.

Результати опитування, проведеного серед учителів загальноосвітніх навчальних закладів (28 учителів) показали, що більшість учителів (62,3 %) надали перевагу таким мотиваторам професійної діяльності як: прагнення до професійного зростання; задоволеність від гарно виконаної роботи; прагнення проявити (виразити себе); бажання проявити творчість, здійснити пошук, взяти участь у психолого-педагогічному дослідженні. Разом з тим було з'ясовано, що вчителі відчувають недостатність створення умов для задоволення потреб в особистісному розвитку, самоосвіті, самовдосконаленні, участі у справах колективу, самопрезентаційній діяльності, отриманні більш цікавої роботи.

Отже, сучасна освітня практика в Україні характеризується корінним реформуванням шкільної освіти, яка відтепер покликана забезпечити підготовку згуртованої спільноти творчих людей, активних і підприємливих. Якщо раніше основна функція вчителя полягала в трансляції соціального досвіду (у вигляді знань і способів пізнання), то в сучасній школі від вчителя очікують розв'язання завдань проектування й управління процесом індивідуального інтелектуального розвитку кожного учня, формування компетентної особистості.

Аналіз фахової літератури, присвяченої дослідженню іміджу, показав, що термін «імідж» вживається в значенні, яке можна сформулювати таким чином: відображення в психіці людини у вигляді образу тих чи інших характеристик об'єкта або явища; образ, який розуміється сукупністю не лише матеріальних видимих характеристик об'єкта, а й ідеальних невидимих характеристик.

Отже, продуктивна діяльність над формуванням особистісно-професійного іміджу не обмежується процесами соціальної перцепції і комунікації, а передбачає активну і цілеспрямовану роботу суб'єкта іміджу по перетворенню своєї Я-концепції і розвитку особистісних якостей.

Серед умов, які забезпечують продуктивність іміджу необхідно виділити суб'єктивні та об'єктивні умови. Свідома поведінка є не стільки проявом того, якою є людина насправді, скільки результатом представлень людини про себе самого, що склалися на основі послідовного поводження з них оточуючих. Позитивно сформований імідж вчителя сучасної початкової школи буде позитивно впливати на формування свідомого, творчого учня.

Отже, *особистісно-професійний імідж учителя – цілісний образ особистості педагога, що включає в себе сукупність зовнішніх (габітарний, вербальний, кінетичний, середовищний) та внутрішніх (знання, уміння, здібності, установки, цінності, самооцінка) чинників, особистісних якостей (природні якості; якості, які є наслідком освіти і виховання; якості, пов'язані із життєвим та професійним досвідом) та засобів самопрезентації, до яких цілеспрямовано звертається учитель з метою досягнення найкращих результатів своєї педагогічної діяльності.*

2.2. Педагогічні умови формування професійного іміджу майбутнього вчителя початкової школи в процесі професійної підготовки

Аналіз сучасної підготовки вчителя, дослідження сутності професійного іміджу вчителя у психолого-педагогічній літературі та на педагогічному факультеті щодо формування професійного іміджу Нової української школи, дозволив нам дослідити шляхи забезпечення ефективності формування професійного іміджу вчителя початкової школи та визначити педагогічні умови цього процесу. Одним з таких шляхів, на нашу думку, може бути теоретичне обґрунтування педагогічних умов, які сприятимуть ефективній побудові позитивного професійного іміджу вчителя Нової української школи.

Перш за все, вважаємо за доцільне з'ясувати сутність поняття «умови». У сучасних дослідженнях існують різні підходи щодо визначення даного концепту. Так, у «Великому тлумачному словникові» умови трактуються як «необхідні обставини, особливості реальної дійсності, які уможливають здійснення, створення, утворення чого-небудь, або сприяють чомусь» [13, с. 1295]. У філософському словнику української мови «умова» розуміють «те, від чого залежить дещо інше (що обумовлюється); істотний компонент комплексу об'єктів (речей, їхнього стану, взаємодій), за наявності якого з необхідністю виходить існування поданого об'єкту. Сукупність конкретних умов поданого об'єкту формує середу його протікання, від якої залежить дія законів природи та суспільства» [61, с. 369-375]. Академічний тлумачний словник української мови трактує поняття «умова» як «необхідну обставину, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь» [73, с. 441].

Таким чином, що термін «умова» є досить широким поняттям, яке охоплює цілий спектр факторів та обставин, що впливають на існування певного об'єкту, речей, визначають їх властивості, формують середовище або уможливають створення певних об'єктів, речей, правил. У межах педагогічної науки питання формування умов розглядається в дослідженнях багатьох науковців. Адже, створювані педагогічні умови продуктивно впливають на ефективність побудови навчального процесу, допомагаючи вирішити конкретні навчально-виховні завдання та отримати бажаний позитивний результат.

Сутність поняття «педагогічні умови» у психологічному словнику трактується як, педагогічна умова певна обставина, яка впливає (прискорює чи гальмує) на формування та розвиток педагогічних явищ, процесів, систем, якостей особистості [72, с. 243]. В словнику-довіднику з професійної освіти педагогічні умови розуміються як «обставини, за яких залежить та відбувається цілісний продуктивний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості, групою людей [71, с. 97]. Більш широке трактування зазначеного поняття надає М. Маркова, яка характеризує педагогічні умови, як «сукупність зовнішніх та внутрішніх обставин (об'єктивних заходів) освітнього процесу, які впливають на досягнення поставлених професійно-педагогічних цілей» [37, с. 98].

Н.О. Прус педагогічні умови формування професійного іміджу студентів визначає як «зовнішні необхідні й важливі обставини навчально-виховного процесу, що ефективно впливають на формування професійного іміджу майбутніх фахівців [59, с. 106-107]. Як показує проведений аналіз визначень, під педагогічними умовами науковці розуміють обставини навчального процесу, що обумовлюють досягнення певних освітніх цілей. Саме правильно створені умови реалізуються в процесі цілеспрямованої, спеціально організованої роботи та сприяють вирішенню поставлених освітніх завдань.

У науковій літературі [59, с. 106-107] педагогічні умови визначають як чинники, що впливають на процес та бувають зовнішніми (позитивні відносини між викладачем та студентами, приміщення, клімат, місце навчання) і внутрішніми (стан здоров'я, особливості характеру, досвід, мотивація, уміння, навички тощо) від яких залежить ефективність функціонування педагогічної системи. На основі викладених фактів, можемо зробити висновок про те, що:

- педагогічні умови є елементом педагогічної системи;
- педагогічні умови мають чітку спрямованість, бо створюються з метою вирішення певних педагогічних завдань;
- педагогічні умови є результатом цілеспрямованого, ретельного відбору, адже покликані сприяти розвитку навчально-виховного процесу та ефективності функціонування педагогічної системи;

- у структурі педагогічних умов виділяють зовнішні (місце навчання, атмосфера, приміщення, стосунки з педагогом, клімат) та внутрішні (особистісні почуття, стан здоров'я, внутрішня настроєність, особливості характеру, мотивація, навички, вміння) обставини.

Організаційно-педагогічні умови дослідники розуміють як «сукупність зовнішніх обставин реалізації функцій керування та внутрішніх особливостей освітньої діяльності, що забезпечують збереження цілісності, повноти освітнього процесу, його цілеспрямованості та ефективності [59, с. 106-107].

На підставі проведеного порівняльного аналізу наведених дефініцій поняття *«педагогічні умови»* визначаємо як *спеціально створені зовнішні (аудиторія, стосунки з педагогом, внутрішній клімат в групі, матеріальне забезпечення навчального процесу) та внутрішні (особистісні якості, характер, стан здоров'я, мотивація, навички, вміння, знання) чинники навчального процесу, що впливають на ефективність формування позитивного професійного іміджу майбутнього вчителя Нової української школи.*

Аналіз наукової літератури щодо створення педагогічних умов ефективного формування професійного іміджу майбутнього вчителя засвідчив, що основним чинником успішності процесу стає вплив на мотиваційну сферу студентів з метою забезпечення усвідомлення необхідності побудови позитивного образу, а також організації роботи з його формування. Для цього майбутні фахівці повинні володіти прийомами самопізнання, самооцінки та самодіагностики власної особистості, адже *«викладання сприймається як професія, що потребує постійного критичного та рефлексивного ставлення»* [59, с. 369-375]. Наступним не менш важливим чинником є ознайомлення студентів з теоретичною базою педагогічної іміджеології та основними засадами формування індивідуального професійного іміджу, тобто організація змісту навчального процесу з урахуванням завдань професійного розвитку майбутнього фахівця шляхом введення теоретичних та практичних основ іміджеології як науки про формування власного індивідуального та професійного позитивного іміджу. Виходячи з цього, важливими передумовами процесу формування іміджу майбутнього вчителя стають такі характеристики:

- сприятливе поєднання зовнішніх та внутрішніх чинників освітнього процесу;
- здатність майбутнього вчителя керувати обставинами та контролювати свої дії, вчинки, поведінку;
- потреба в постійному пошуку, переробленні та використанні на практиці нової інформації;
- потреба постійного самоаналізу власної теоретичної бази з метою її поповнення

Отже, педагогічні умови з формування професійного іміджу майбутнього вчителя Нової української школи передбачають сукупність спеціально організованих заходів, що сприятимуть створенню професійного іміджу вчителя та забезпечать ефективність його формування.

Спираючись на наукові здобутки різних дослідників та беручи до уваги власний досвід педагогічної роботи, Н. Савченко пропонує такі педагогічні умови формування професійного іміджу майбутнього вчителя початкової школи:

- створення контекстно-рефлексивного середовища у процесі викладання психолого-педагогічних дисциплін для активізації спрямованості майбутніх учителів на формування професійного іміджу та рефлексивної позиції;
- інтеграція змісту психолого-педагогічних дисциплін та іміджеології з метою оволодіння когнітивними компонентами готовності до формування професійного іміджу;
- використання у процесі викладання психолого-педагогічних дисциплін методів активної освітньої взаємодії як інструментів ефективного засвоєння умінь та навичок іміджеотворчої діяльності;
- проектування майбутніми учителями індивідуальної траєкторії формування професійного іміджу на основі коучингової технології;
- управління процесом формування професійного іміджу майбутнього– вчителя початкової школи, що передбачає діагностичний супровід на критеріальній основі [68, с. 179].

Так, спираючись на педагогічні дослідження щодо проблеми та умов формування професійного іміджу майбутнього вчителя Нової української школи, виходячи зі специфіки роботи вчителя початкової школи, його ролі в освітньому процесі, визначаємо педагогічні умови, що ефективно впливатимуть на формування його професійного іміджу:

- забезпечення позитивної мотивації до формування компонентів професійного іміджу вчителя Нової української школи;
- спрямування змісту підготовки на теоретичне забезпечення процесу формування професійного іміджу вчителя Нової української школи;
- навчально-методичне забезпечення формування професійного іміджу майбутнього вчителя Нової української школи [47].

Розкриємо зміст кожної педагогічної умови.

Перша педагогічна умова - ***забезпечення позитивної мотивації до формування компонентів професійного іміджу вчителя Нової української школи.*** Рушійною силою успішності та ефективності будь-якої діяльності є мотивація. Саме вмотивованість та позитивний характер дій зумовлюють спрямованість щодо розробки та проведення низки заходів та отримання бажаного результату. Мотиваційна сфера складається з певних компонентів (мотиви, потреби, інтереси, прагнення, цілі, ідеали), що формують систему спонукань. Проте основною складовою мотивації, яка підштовхує до дій та вчинків, є мотив – «причина, яка лежить в основі вибору дій і вчинків, сукупності зовнішніх і внутрішніх умов, що викликають активність суб'єкта» [14, с. 400]. Мотив збуджує та стимулює особистість до здійснення дій з метою отримання бажаного результату. Відтак, мотив, як сила, що активізує, має розвивати потребу професійного самовизначення та самореалізації.

Отже, весь освітній процес майбутніх вчителів повинен бути побудований на засадах формування усвідомлення майбутніми вчителями необхідності постійної роботи над собою з метою побудови позитивного образу справжнього педагога. Майбутні фахівці мають розуміти, що престиж професії та існуюче стереотипне уявлення залежить від постаті самого вчителя, його ставлення до себе, дисциплін які він вивчає, процесу навчання в цілому. Тому в процесі

формування позитивної мотивації на усвідомлення необхідності створення позитивного іміджу загальні прийоми навчання повинні тісно переплітатися з нетрадиційними методами та формами організації навчальної діяльності.

Так, проведення дискусій, бесід, обговорень, написання творів та есе сприятимуть не тільки розвитку компетентності вчителя Нової української школи, вміння слухати інших, поважати чужу думку, аналізувати отриману інформацію, розмірковано та аргументовано висловлювати власну точку зору, робити висновки та узагальнення [58, с. 136-137], але й забезпечуватимуть підвищення інтересу і спрямованості майбутніх вчителів до опанування матеріалу з педагогічної іміджеології, налаштованість і потребу працювати над власним іміджем.

У процесі підбору видів роботи слід урахувати інтереси та прагнення студентів, надаючи їм можливість проявляти самостійність та ініціативність. Різноманітність методів, форм і прийомів навчання викликає інтерес та стимулює до активної пошукової діяльності, спрямованої на вирішення поставлених завдань. Колективна діяльність, організація роботи в групах, спільний пошук розв'язання поставленої проблеми сприятимуть розвитку вміння слухати, співпрацювати, поважати думку інших, заохочують до зростання впевненості у власних силах, знаннях, що підвищує внутрішню мотивацію, зокрема професійну, яка стає внутрішнім рушійним чинником, що сприяє розвитку професіоналізму майбутнього вчителя, його свідомості щодо самопізнання, саморозвитку, підвищення соціального статусу та спрямованості на побудову позитивного образу майбутнього вчителя.

Важливе місце в освітньому процесі для підвищення мотивації та інтересу студентів до змісту матеріалу відіграють інтерактивні методи навчання: дискусії; ситуаційний аналіз; підготовка презентацій; складання портфолію; заняття-конференції, обговорення; рольові ігри; опрацювання відеоматеріалу, використання кейс методу. Такі інтерактивні види роботи збуджують інтерес до проблеми, що вирішується, спонукають до рефлексії, дозволяють проявити самостійність у дослідженні дискусійних питань, розкривають творчі здібності майбутніх вчителів, навчають контролювати власний емоційний стан,

стимулюють до подальшої самостійної роботи, тим самим допомагають визначити слабкі та сильні сторони, зрозуміти та окреслити основні шляхи формування іміджу справжнього вчителя [58, с. 136-137].

Не менш вагомим заохоченням виступає надана студентам можливість брати участь в студентських конференціях різного рівня, зокрема й міжнародних, під час яких студенти матимуть змогу представити результати власних наукових досліджень, набути науково-дослідницький досвід, познайомитися зі студентами інших вищих навчальних закладів, що дозволяє студентам проявити свої здібності, показати знання та можливості, стати більш відкритим, упевненим у собі. Отже, забезпечення позитивної мотивації до формування компонентів професійного іміджу майбутнього вчителя початкової школи створює основу для упровадження інших педагогічних умов.

На нашу думку, процес формування професійного іміджу повинен спиратися на спеціальні теоретично-практичні знання з основних професійно-педагогічних (іміджеологія) дисциплін. Адже саме такі знання допоможуть сформувати цілісне системне уявлення майбутніх вчителів про суть поняття «іміджу», його структурні компоненти, функціональні особливості, етапи формування. Звичайно, базою професійного становлення майбутнього вчителя Нової української школи є знання фахових дисциплін, які необхідні для продуктивного та успішного виконання професійної діяльності. Проте студенти повинні усвідомлювати, що органічна єдність фахових дисциплін з прикладними знаннями щодо створення професійного іміджу стає необхідною умовою успішності подальшого професійного становлення. Адже «формування вчителя початкової школи потребує постійного навчання, безперервного підвищення кваліфікації, бо ми не повинні забувати, що навчання в цій професії ніколи не припиняється. Сьогодні обирають профіль вчителя компетентного, що залишається критичним, автономним, гнучким, ініціативним та здатним адаптуватися до сьогодення» [58, с. 136-137].

Реалізація другої педагогічної умови – *спрямування змісту підготовки на теоретичне забезпечення процесу формування професійного іміджу майбутнього вчителя Нової української школи* – передбачає спрямування

викладачів впроваджувати у зміст професійної підготовки теоретичних питань з іміджеології у процесі викладання педагогічних дисциплін.

Для набуття, систематизації та узагальнення теоретичних знань, формування умінь реалізації технологій формування професійного іміджу великий потенціал мають спецкурси, метою яких є розширення, поглиблення, подолання прогалин у змісті передбачених навчальним планом підготовки дисциплін. Так, необхідним, на нашу думку, виступає спецкурс, присвячений професійного іміджу майбутнього вчителя Нової української школи. Отримані теоретичні та практичні знання допоможуть сформувати чітку понятійну базу про основи іміджеології, зрозуміти важливість і необхідність постійного самовдосконалення, сформувати бажання досягти «Я-ідеального», що стане основним підґрунтям для організації подальшої діяльності щодо створення позитивного професійного іміджу. Адже «імідж забезпечує процес професійної соціалізації через образ як уявлення про себе – до образного уявлення себе суспільству; від розуміння і самопізнання себе - до сутнісної самоідентифікації, через процес самовдосконалення та розвитку – до самопред'явлення себе суспільству» [58, с. 136-137].

Отже, використовуючи потенціальні можливості змісту підготовки майбутнього вчителя, представленої нормативними дисциплінами і дисциплінами вибору студентів, необхідним є його доповнення питаннями, пов'язаними з професійним іміджем майбутнього вчителя Нової української школи і шляхи його формування.

Третя педагогічної умови - **навчально-методичне забезпечення формування професійного іміджу майбутнього вчителя Нової української школи** передбачає поряд з традиційними формами навчальної роботи використання інтерактивних форм навчальної та позааудиторної роботи: ігор, брейн-рингу, вікторин, змагань, конкурсів, моделювання педагогічних ситуацій тощо.

Ми цілком згодні з дослідницею Н.О. Прус , яка наголошує на тому, що «під час навчання у вищих педагогічних навчальних закладах професійно-педагогічна спрямованість майбутніх фахівців повинна формуватися в

діяльності, яка за умовами та змістом своєї реалізації має бути наближеною до праці педагога. ...тобто моделювання умов педагогічної праці, створення певних моделей ситуацій, у яких майбутній фахівець на основі здобутих знань і досвіду може практикуватися в успішному виконанні освітніх функцій учителя» [57, с. 106-107].

Саме такі форми та види роботи сприяють формуванню пізнавальних інтересів майбутніх вчителів НУШ, більш тісної взаємодії суб'єктів навчання, що надають можливість обміну інтелектуальними цінностями, стимулюють творчу активність, заохочують до подальшого розвитку професійного іміджу, закріплюють «установки, цінності, орієнтації майбутнього вчителя Нової української школи, додають їм спрямованості, дозволяють переконатися у своїх професійних можливостях і здібностях, удосконалювати їх» [58, с. 136-137].

До методів моделювання педагогічних ситуацій дослідники відносять такі види роботи: аналіз педагогічних ситуацій, педагогічне проектування та навчально-педагогічні ігри (рольові та ділові), педагогічна практика в школі. Такі види навчальної діяльності створюють позитивні умови що сприяють формуванню професійного іміджу майбутнього вчителя Нової української школи, його пізнавальних, творчих, соціокультурних та гуманітарних умінь. Рольовим та діловим іграм притаманні імпровізація, умовність ігрової ситуації, соціальний характер ролі, стимулювання колективно-особистісного навчання, створення умов для розвитку творчих здібностей студентів. Так, завдяки зазначеним видам роботи «змінюється статус студента, адже з пасивного учасника навчального процесу він стає активним його членом» [59, с. 106-107].

На нашу думку, важливого значення для закріплення знань з формування професійного іміджу майбутнього вчителя Нової української школи та формування розуміння необхідності побудови власного іміджу, розвитку колективної співпраці, розкриття індивідуальних здібностей та збагачення досвіду студентів має також постійне проведення кураторських годин та позааудиторної роботи. Такий вид освітньої діяльності налагоджує взаємодію зі студентами, сприяє більш тісному спілкуванню, формує сприятливу атмосферу освітнього процесу. Адже куратори та викладачі фахових дисциплін мають

допомагати майбутнім фахівцям гармонійно розвиватися, розширювати кругозір, зміцнювати віру в себе та, саме головне, формувати професійно важливі якості, розвивати творчий потенціал.

Викладач, працюючи у безпосередньому контакті зі студентами, діляться не лише своїми знаннями, а й емоціями, настроєм. Отже, тільки енергійний, життєрадісний педагог може викликати довіру, налагодити стосунки зі студентами, впливати на їхнє ставлення до навчання. Тому викладач повинен завжди поводити себе адекватно, не показувати свого роздратування, вміти себе контролювати у конфліктних ситуаціях, не створювати напруги, мати позитивний настрій, бути задоволеним своєю працею та любити свою професію. Саме на такого викладача чекають студенти – викладача, який стане зразком у всьому: у зовнішності, поведінці, професіоналізмі, міжособистих стосунках. «Характерно, що в педагогічній праці виконавець і інструмент зливаються воедино, і це породжує особливу турботу вчителя про рівень свого власного особистісно-професійного розвитку, адже від його здатності мислити, від його світогляду і моральної культури, волі і почуттів залежить ефективність праці. Постійна робота вчителя над собою – неодмінна умова вдосконалення педагогічної праці... Вчителю потрібно перебувати на належному рівні, на належній висоті, щоб залишатися авторитетом...» [59, с. 106-107].

Можемо зауважити, що з метою розуміння майбутнім вчителем свого «Я-реального», тобто усвідомлення власних особистісних рис та професійних якостей, що формують враження про нього, для засвоєння навичок постійного самовдосконалення та саморозвитку, для спрямування майбутніх вчителів на формування професійного іміджу, підвищення самооцінки, формування позитивного настрою вважаємо доцільним використання різноманітних форм організації аудиторної та позааудиторної діяльності за спеціальною тематикою з акцентуванням уваги на послідовній реалізації визначених етапів формування професійного іміджу вчителя Нової школи: заняття-дискусії, бесіди, «круглі столи», тематичні конференції, ігри, спеціальні тренінги та вправи на підвищення самооцінки, розвиток навичок самоконтролю, безконфліктної поведінки та позитивного ставлення до життєвих ситуацій.

Поааудиторна робота містить елементи самореалізації та сприяє гармонізації внутрішніх та зовнішніх факторів формування професійної культури майбутніх вчителів НУШ, надає можливість реалізації внутрішнього потенціалу, розвитку творчих здібностей, формування самостійності, професійного самовиховання. Адже «розвиток особистості вчителя характеризується становленням професійної спрямованості, підвищенням почуття обов'язку та відповідальності за успіх професійної діяльності, зростанням прагнення особистості досягти найвищих результатів у галузі своєї майбутньої професії, спрямованістю на самоформування професійно значущих якостей, готовності до майбутньої професійної діяльності» [1, с. 402].

Однією зі складових частин професійної підготовки майбутніх вчителів Нової української школи є проходження педагогічної практики, під час якої студенти мають змогу ознайомитися з плануванням та організацією навчально-методичної, наукової роботи вчителів початкової школи, відвідують уроки кращих вчителів початкової школи. Також на формування професійного іміджу майбутнього вчителя Нової української школи мають безпосередній вплив і викладачі нашого університету. Під час проходження асистентської практики ми готували методичні матеріали для проведення лекцій і практичних занять, проводили лекційні, практичні заняття, відвідували, брали участь у обговоренні та аналізі занять своїх колег, а також спільно зі студентами спеціальності «Дошкільна освіта» провели відкритий діалог *«Сучасна освітня система України: реалії та перспективи»*, організували та провели квест та концерт до Дня вчителя та майстер-клас «Нова українська школа». В організації усіх етапів нам допомагали усі викладачі факультету, що позитивно впливало на формування нашого професійного іміджу.

Педагогічна практика створює реальні можливості для формування готовності майбутніх вчителів до професійно-педагогічної діяльності. Практика дозволяє поглибити та закріпити набуті теоретичні і практичні знання фахових дисциплін, удосконалити професійні вміння та навички, розвинути творчі здібності, педагогічне мислення, реалізувати сприятливі умови для формування професійної майстерності майбутніх вчителів Нової української школи,

інтенсифікувати процес усвідомлення необхідності постійного вдосконалення педагогічних здібностей та побудови позитивного професійного іміджу. Так, майбутній вчитель отримує змогу стати активним учасником освітнього процесу університету, проявити власні професійні якості, навички та вміння педагогічної взаємодії, здатність прийняття самостійних рішень в реальних педагогічних ситуаціях, усвідомити важливість вироблення творчого, дослідницького підходу до педагогічної діяльності, необхідність приділення особливої уваги формуванню кожного структурного компонента професійного іміджу вчителя Нової української школи.

Отже, слід зазначити, що саме різноманітність видів та форм аудиторної та позааудиторної роботи сприяють розумінню необхідності постійної роботи над собою, що є основним чинником формування професійного іміджу майбутнього вчителя Нової української школи. Необхідність реалізації педагогічних умов уможливорює успішність формування професійного позитивного іміджу майбутнього вчителя Нової української школи. З огляду на те, що педагогічні умови формування професійного іміджу майбутнього вчителя є взаємопов'язаними та взаємообумовленими, вони повинні реалізовуватися тільки в комплексі.

Дієвість та ефективність досліджених педагогічних умов формування професійного іміджу майбутнього вчителя початкової школи потребує більш ширшого дослідження та розроблення через запровадження спеціальних дисциплін у освітній процес.

Висновки до другого розділу

Провівши дослідження ми можемо стверджувати, що імідж педагога емоційно забарвлений стереотип сприйняття образу вчителя у свідомості вихованців, колег, соціального оточення, в масовій свідомості. При формуванні іміджу вчителя реальні його якості тісно переплітаються з тими, які приписуються йому оточенням.

Головними складовими структури іміджу вчителя ми визначили такі: внутрішнє "Я" (внутрішній образ учителя, що відповідає обраному фаху та виявляється в його професійній культурі й мисленні, емоційності та творчому настрої, привабливості й вишуканості, внутрішній стійкості й гідності, позиції та ступені мобілізації тощо); зовнішній вигляд учителя (засвідчує ціннісні риси, які в гармонійному поєднанні з педагогічним артистизмом створюють позитивний образ учителя, сприяють формуванню гарного враження і репутації, допомагають виявити себе не тільки привабливою людиною, але й чудовим педагогом); використання вербальних і невербальних засобів спілкування (жести, міміка, пантоміміка, інтонація, магія слова, темпоритм мовлення педагога мають привертати увагу учнів до нього, викликати довіру і налаштовувати їх до активної взаємодії).

Позитивний імідж як особливий особистісний інструментарій полегшує встановлення контактів з іншими людьми, роблячи процес взаємодії з ними більш ефективним. Володіючи потужним психотерапевтичним ефектом, імідж наділяє своїх володарів професійною впевненістю і комунікабельністю, дозволяючи найкращим чином проявитися діловим якостям людини.

Ми встановили наступні складові педагогічного іміджу вчителя Нової української школи: зовнішні чинники (габітарний, вербальний, кінетичний, середовищний); внутрішні чинники (знання, уміння, здібності, цінності, самооцінка); особистісні якості (природні якості (голос, слух, зовнішня привабливість); якості, які є наслідком освіти і виховання (моральні цінності, тактовність, артистизм); якості, пов'язані із життєвим та професійним досвідом (винахідливість, педагогічна ерудиція, ініціативність).

Найбільш значимими складовими педагогічного іміджу: зовнішній вигляд, використання вербальних і невербальних засобів спілкування, внутрішня відповідність образу професії – внутрішнє «Я».

У кожного педагога складові іміджу мають індивідуальні прояви: зовнішній вигляд, комунікативність та внутрішнє «Я», яке є його головною складовою. Мова є інтегруючою складовою двох проявів педагогічного іміджу.

До структури іміджу відносяться три групи пріоритетних якостей, що формують позитивний імідж педагога.

1. Природні якості, що складають матрицю природних обдарувань і характеризуються як мистецтво «подобатися людям».

2. Основні якості як наслідок освіти та виховання.

3. Якості пов'язані із життєвим та професійним досвідом.

Імідж виконує ряд різних функцій: адаптаційну, соціальну, розвивальну, психологічного захисту та символічного пізнання, він є механізмом успішної соціальної особистості в сучасному світі.

Також ми дослідили структуру мотивації вчителів, яка залежить як від внутрішніх (суб'єктивних) чинників (індивідуально-психологічних особливостей особистості педагога, його віку, статі, етапів професійного становлення та розвитку), так і зовнішніх (об'єктивних) чинників (територіальне розміщення навчального закладу, наявність сучасного матеріального обладнання в навчальному закладі, рівень його комп'ютеризації та доступу до Інтернет-мережі, налагоджені соціальні партнерські контакти з роботодавцями, виробничниками, іншими закладами професійної освіти, психологічний клімат та стиль управління в педагогічному колективі, створення системи заохочення та стимулювання педагогічних працівників, підтримка педагогів у їх прагненні до неперервного професійного розвитку).

Формування педагогічного іміджу проходить шлях, який починається із сприйняття образу, продовжується аналізом інформації та його корекцією, використанням яке розкривається через примірювання і програвання окремих елементів бажаного іміджу та подальшим вживанням в образах, і закінчується робота привласненням та індивідуалізацією обраного або бажаного іміджу.

У процесі дослідження змісту і характерних особливостей особистісно-професійного іміджу майбутнього вчителя початкової школи ми виділили компоненти та показники особистісно-професійного іміджу сучасного вчителя Нової української школи. А це:

- **мотиваційно-ціннісний компонент** віддзеркалює рівень умотивованості вчителя до здійснення педагогічної діяльності та включає такі показники: вмотивованість до професійного розвитку та саморозвитку; ціннісне ставлення до професійно-педагогічної самореалізації; соціально активну життєву та педагогічну позицію;

- **компетентнісний компонент** розкриває систему професіоналізму вчителя і характеризується такими показниками, як: продуктивна співпраця з різними соціальними групами; наявність і поповнення знань з педагогіки, психології, іміджології; креативність та ініціативність;

- **діяльнісний** – відображає систему особистісних норм регуляції поведінки й уміщує в себе показники: прагнення до цілепокладання в діяльності; здатність до самоорганізації та самоконтролю; здатність до рефлексії;

- **комунікативний компонент** характеризується конструктивністю професійно-педагогічного спілкування і включає такі показники: культура мовлення; комунікативна поведінка; емоційна стабільність.

Так, спираючись на педагогічні дослідження щодо проблеми та умов формування професійного іміджу майбутнього вчителя Нової української школи, виходячи зі специфіки роботи вчителя початкової школи, його ролі в освітньому процесі, визначаємо педагогічні умови, що ефективно впливатимуть на формування його професійного іміджу:

- забезпечення позитивної мотивації до формування компонентів професійного іміджу вчителя Нової української школи;

- спрямування змісту підготовки на теоретичне забезпечення процесу формування професійного іміджу вчителя Нової української школи;

- навчально-методичне забезпечення формування професійного іміджу майбутнього вчителя Нової української школи.

РОЗДІЛ 3

ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ ВЧИТЕЛЯ НУШ

3.1. Вимоги до професійного іміджу вчителя Нової української школи

Не кожна людина може бути вчителем, оскільки ця професія вимагає наполегливої праці, величезного терпіння, непідкупної любові до дітей та постійного інтересу до свого фаху. Важко переоцінити заслуги талановитого педагога. Він відкриває перед дитиною двері у світ знань, впливає на формування його життєвої позиції та пріоритетів, закладає ґрунтовні основи його майбутнього.

Школі сьогодні необхідні не просто хороші вчителі, а вчителі-технологи, вчителі-майстри, вчителі-новатори. Визнання за кожною школою права мати свій неповторний образ, працювати за авторськими програмами потребують учителів з інноваційним мисленням, здатних усвідомлено взяти на себе відповідальність як за особистість іншої людини, що постійно розвивається, так і школи, як системи, що теж перебуває у розвитку.

Педагогічний досвід, як результат практики, є критерієм істини: він або підтверджує, або відкидає ті чи інші нововведення. Цей досвід, як правило, результат творчих пошуків педагогів, у ньому зливаються воєдино творче, новаторське і в той же час традиційне начала.

Звичайно, використання інноваційних технологій в процесі навчання оптимізує процес викладання різних предметів у школі, дає змогу покращити зміст навчання, вдосконалити методи і форми навчання, активізувати та індивідуалізувати його. Проте, навіть найдосконаліша інноваційна навчальна програма не замінить УЧИТЕЛЯ [51].

Сучасний вчитель початкової школи. Який він? Який його імідж? Справжній педагог працює на майбутнє, випереджає свій час. Його хвилює не лише окрема індивідуальність, а світ людей. Завдяки цьому педагогічна професія стає творчою місією. Місія педагога – це не лише його власні

інтереси, мотиви, плани. Він є посередником між дітьми та системою ідей, традиціями, культурою свого народу і людства. Його обов'язок – виховувати гідних людей, здатних примножувати здобутки людської цивілізації.

Для того, щоб досягти значних успіхів у своїй практичній діяльності, сучасному вчителю необхідно вміти правильно використовувати принципи і методи педагогічної технології, вміло користуватись показниками та інструментарієм впливу на особистість дітей.

Сучасний учитель – це творча особистість. Він повинен бути активним, комунікабельним, динамічним, працездатним, вольовим, впевненим у собі, толерантним, висококомпетентним [44].

Портрети професійного іміджу вчителів початкових класів дуже різнобарвні, вони відображають власні напрацювання, дослідження педагогів.

У 2018 році вчителі початкової школи підвищуватимуть свою кваліфікацію за Типовою освітньою програмою для підвищення кваліфікації педагогічних працівників, затвердженою наказом МОН України від 15.01.2018 № 36. Саме в Програмі означено профіль учителя початкової школи. Профіль, або опис компетентностей, відповідає Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, схваленої розпорядженням КМУ від 14.12.2016 № 988.

У Програмі виокремлено основні індивідуально-особистісні та професійно-діяльнісні якості вчителя, яких він має набути для успішного виконання стратегічної мети й завдань реформування початкової освіти.

Головна ідея підвищення кваліфікації — забезпечити індивідуально-особистісне та професійно-діяльнісне самовдосконалення педагогів початкової школи завдяки активізації їхньої базової освіти, набутого професійного та життєвого досвіду. Базові компетентності вчителя Нової української школи наступні:

- *професійно-педагогічна компетентність*: (обізнаність із новітніми науково обґрунтованими відомостями з педагогіки, психології, методик, інноватики для створення освітньо-розвивального середовища, що сприяє цілісному індивідуально-особистісному становленню дітей молодшого

шкільного віку; здатність до продуктивної професійної діяльності на основі розвиненої педагогічної рефлексії відповідно до провідних ціннісно-світоглядних орієнтацій, вимог педагогічної етики та викликів сучасної початкової школи);

- *соціально-громадянська компетентність*: (розуміння сутності громадянського суспільства; володіння знаннями про права і свободи людини; усвідомлення глобальних (зокрема й екологічних) проблем людства і можливостей власної участі у їх розв'язанні; усвідомлення громадянського обов'язку та почуття власної гідності; вміння визначати проблемні питання у соціокультурній, професійній сферах життєдіяльності людини та віднаходити шляхи їх розв'язання; навички ефективної та конструктивної участі в цивілізаційному суспільному розвитку; здатність до ефективної командної роботи; вміння попереджувати та розв'язувати конфлікти, досягаючи компромісів);

- *загальнокультурна компетентність*: (здатність розуміти твори мистецтва, формувати власні мистецькі смаки, самостійно виражати ідеї, досвід та почуття за допомогою мистецтва; усвідомлення власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження інших.

- *мовно-комунікативна компетентність*: (володіння системними знаннями про норми і типи педагогічного спілкування в процесі організації колективної та індивідуальної діяльності; вміння вислуховувати, обстоювати власну позицію, використовуючи різні прийоми розміркувань та аргументації; розвиненість культури професійного спілкування; здатність досягати педагогічних результатів засобами продуктивної комунікативної взаємодії (відповідних знань, вербальних і невербальних умінь і навичок залежно від комунікативно-діяльнісних ситуацій).

- *психологічно-фасилітативна компетентність*: (усвідомлення ціннісної значущості фізичного, психічного і морального здоров'я дитини; здатність сприяти творчому становленню молодших школярів та їхній індивідуалізації).

- *підприємницька компетентність*: (вміння генерувати нові ідеї й ініціативи та втілювати їх у життя задля підвищення як власного соціального статусу та добробуту, так і розвитку суспільства і держави).

- *інформаційно-цифрова компетентність*: (здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, отримувати інформацію та оперувати нею відповідно до власних потреб і вимог сучасного високотехнологічного інформаційного суспільства) [43].

Зміни у педагогічній діяльності спричиняють зміни у професійній підготовці майбутніх фахівців. У контексті проведення демократизації та реформування освітньої галузі в «Національній доктрині розвитку освіти» акцентується увага на професійній самореалізації педагогічних працівників та приділяється велике значення саме створенню оптимальних умов для реалізації професійної діяльності [44, с. 3].

Проведення реформування вищої освіти має на меті забезпечити підвищення якості підготовки справжніх конкурентоспроможних професіоналів, що зможуть досить легко адаптуватися до існуючих умов. Як зазначає М. Васильєва, «фахівець з вищою освітою – це особистість, яка володіє знанням (усвідомленням) сутності своєї діяльності, орієнтується в інваріантних характеристиках відповідних явищ і вміє виявляти і перетворювати їх у кожному конкретному випадку...» [11, с. 16].

Стає очевидним, що майбутні вчителі Нової української школи повинні розпочинати цілеспрямовану діяльність щодо побудови власного професійного іміджу ще під час навчання. Формування професійного іміджу – це поступовий процес, в основі якого лежить реалізація особистістю своїх потенційних можливостей, тобто реалізація «Я-концепції», сукупності всіх уявлень індивіда про себе, та її наближення до «Я ідеального». Саме від уявлень особистості про себе залежить її ставлення до світу та оточення, здатність самостійно приймати рішення, вільно діяти та бути відповідальним за свої вчинки. Проте основним стимулом, що спонукає до особистісного й професійного зростання, постійного руху вперед, є бажання та прагнення досягти свого «Я ідеального», стати кращим в певній соціальній групі та в певній професійній діяльності. Адже

вчитель Нової української школи має подобатися, бути оригінальним, проявляти особистісний творчий підхід, завжди залишатися справжнім артистом, що генерує безліч ідей, створює нестандартні ситуації, об'єднує традиційні та інноваційні методи навчання, вміє імпровізувати, залишається істинним режисером навчального процесу [61, с. 369-375].

Саме такі риси характеризують зацікавленого, прогресивного та конкурентоспроможного вчителя початкової школи, який здатний створити власну педагогічну систему та внутрішньо відповідає образу обраної професії. Як зазначав І. Шевальє, «викладач – це диригент. Такою є його основна роль» [61, с. 369-375].

Творчий і професійний потенціал вчителя Нової української школи формується на основі отриманого соціального досвіду, психолого-педагогічних знань, нових ідей, вмінь та навичок, що дозволяють знаходити та застосовувати на практиці, новаторські форми та методи, постійно удосконалювати професійні якості, напрацьовувати авторитет. Ще А. Макаренко звертав увагу на те, що «педагог, який не має авторитету, не може бути педагогом» [36, с. 278]. Значну роль для напрацювання авторитету в Новій українській школі відіграє імідж вчителя.

3.2. Дослідження педагогічних умов формування професійного іміджу майбутнього вчителя Нової української школи на педагогічному факультеті РДГУ

З метою дослідження ефективності педагогічних умов, які сприяють формуванню професійного іміджу майбутнього вчителя Нової української школи (забезпечення позитивної мотивації до формування компонентів професійного іміджу вчителя), було проведено роботу, яка складалася з трьох основних блоків:

- виявлення наявного рівня сформованості професійного іміджу майбутніх вчителів Нової української школи;
- дослідження та характеристика педагогічних умов формування професійного іміджу майбутніх вчителів Нової української школи.

Педагогічне дослідження проведено протягом 2018-2019 навчальних років на педагогічному факультеті Рівненського державного гуманітарного університету. В дослідженні, під час асистентської практики взяло участь 5 викладачів та 56 студентів спеціальності 013 «Початкова освіта» педагогічного факультету РДГУ. Дослідження проводилося під час проведення лекційних та практичних занять на 4 курсі (44 студ.) з «Педагогічних технологій в початковій школі» та на 2 курсі (12 студ.) зі спецкурсу «Нова українська школа» (Додаток А).

Беручи до уваги компоненти професійного іміджу Вчителя нової української школи **мотиваційно-ціннісний компонент, компетентнісний компонент, діяльнісний, комунікативний компонент** ми визначили критерії, показники, та рівні його оцінювання.

Критерії та відповідно показники сформованості професійного іміджу вчителя Нової української школи можна аналізувати за трьома рівнями: низький, середній, високий. У таблиці 3.1 надано перелік та характеристика показників за рівнями сформованості.

**Критерії, показники та рівні розвитку професійного іміджу
вчителя Нової української школи**

Рівні	Критерії та показники			
	мотиваційно-ціннісний компонент	компетентнісний компонент	діяльнісний	комунікативний компонент
Високий	вмотивованість до професійного розвитку та саморозвитку; ціннісне ставлення до професійно-педагогічної самореалізації; соціально активну життєву та педагогічну позицію	продуктивна співпраця з різними соціальними групами; наявність і поповнення знань з педагогіки, психології, іміджеології; креативність та ініціативність	прагнення до цілепокладання в діяльності; здатність до самоорганізації та самоконтролю; здатність до рефлексії	культура мовлення; комунікативна поведінка; емоційна стабільність
Середній	епізодична вмотивованість до професійного розвитку та саморозвитку; ціннісне ставлення до професійно-педагогічної самореалізації; недостатня соціально активна життєва та педагогічна позиція; недостатня мотивація до досягнення успіху.	фрагментарна продуктивна співпраця з різними соціальними групами; наявність і поповнення знань з педагогіки, психології, іміджеології; творчість та ініціативність розвитку власного іміджу	недостатнє прагнення до цілепокладання в діяльності; фрагментарна здатність до самоорганізації та самоконтролю; неусвідомлена здатність до рефлексії; недостатньо сформовані вміння створювати привабливий імідж	недостатня культура мовлення; комунікативна поведінка; емоційна стабільність
Низький	Слабка вмотивованість до професійного розвитку та саморозвитку; відсутнє ціннісне ставлення до професійно-педагогічної самореалізації; недостатня соціально активна життєва та педагогічна позиція; відсутність мотивації до досягнення успіху невисока	фрагментарна продуктивна співпраця з різними соціальними групами; відсутність поповнення знань з педагогіки, психології, іміджеології;	Відсутність прагнення до цілепокладання в діяльності; здатність до самоорганізації та самоконтролю; здатність до рефлексії; недостатньо сформовані вміння створювати привабливий імідж	не сформована культура мовлення; комунікативна поведінка; емоційна стабільність; прагнення до постійного комунікативного спілкування та його розвитку

Дослідження ефективності педагогічних умов формування професійного іміджу студентів педагогічного факультету відбувалося під час проведення лекційних та практичних занять зі спецкурсу «Нова українська школа» та «Педагогічні технології в початковій школі на 2 та 4 курсах. Для перевірки ефективності кожної педагогічної умови було організовано і проведено дослідну роботу, що передбачала проведення низки заходів, спеціально розроблених з урахуванням рівня сформованості професійних знань студентів, їх інтересів, особливостей характеру, специфіки внутрішнього стану тощо.

У процесі дослідження ми визначили наступні педагогічні умови формування професійного іміджу вчителя Нової української школи:

- забезпечення позитивної мотивації до формування компонентів професійного іміджу вчителя Нової української школи;
- спрямування змісту підготовки на теоретичне забезпечення процесу формування професійного іміджу вчителя Нової української школи;
- навчально-методичне забезпечення формування професійного іміджу майбутнього вчителя Нової української школи.

Так, реалізація першої педагогічної умови - ***забезпечення позитивної мотивації до формування компонентів професійного іміджу вчителя Нової української школи*** передбачає:

- підвищення інтересу студентів до професійного іміджу вчителя шляхом розкриття його суті, структури, ролі у професійній діяльності вчителя НУШ;
- забезпечення усвідомлення студентами того, що в основі формування професійного іміджу лежить чітке уявлення про власні професійні та особистісні характеристики, від яких залежить ефективність їх професійної діяльності;
- сформувати інтерес студентів до роботи в школі, на яку спрямована його професійна діяльність і з урахуванням ставлення якої слід формувати власний позитивний імідж;
- забезпечити усвідомлення студентами залежності професійного успіху від сформованого позитивного іміджу;

- забезпечити позитивне ставлення і налаштованість студентів на формування позитивного професійного іміджу вчителя і ретельну роботу в цьому напрямі.

Ми ознайомилися з думкою студентів груп з їх образом ідеального вчителя Нової української школи. Їм було запропоновано охарактеризувати: «Яким повинен бути справжній вчитель НУШ?». Студенти висловили власні міркування щодо постаті ідеального вчителя. Наприклад: «Я вважаю, що сучасний вчитель повинен бути компетентним у всіх предметах початкової школи, вміти не тільки пояснити новий матеріал, а й побудувати цей процес творчо та в навчально-ігровій формі.

Вчитель повинен завжди бути творчим винахідником і при цьому залучати усіх учнів до творчого освітнього процесу» (Марина М.);

«...Основними характеристиками справжнього вчителя завжди будуть професіоналізм, справедливість, лояльність, гуманність, адекватність, креативність, толерантність...» (Софія К.);

«На мою думку, для вчителя дуже важливим є зовнішній вигляд: акуратність, стильність, наявність смаку... не припустимо ходити на роботу з немитою головою, неохайно вдягненим, що викликає відразу» (Надія О.);

«Важливе значення для творчого вчителя мають голос, міміка, жести вчителя...» (Дарина Р.).

Аналіз опитування показав, що студенти 2 та 4 курсів педагогічного факультету чітко розподіляють якості вчителя, що формують його професійний імідж, на дві групи. Першу групу складають професійні якості – такі як високий професіоналізм, компетентність, відповідальність, креативність, артистизм. До другої групи відносять особистісні якості, що виявляються в його ставленні до учнів: любов до дітей, позитивний настрій, доброта, акуратність, терплячість, тактовність, інтелігентність. Студенти відзначили, що для вчителя початкової школи дуже важливе місце займає презентабельність зовнішнього вигляду. На їхню думку, гармонійний зовнішній вигляд вчителя особливо має велике значення під час створення першого позитивного враження, адже діти вперше сприймають вчителя початкової школи за першим враженням. Так, вони

наголошують на тому, що вчителеві потрібно створювати свій власний стиль, ретельно підбирати усі деталі одягу, беручи до уваги особливості типу статури, кольорові вподобання, модні тенденції, враховувати правила етикету та вік. Цікавим виявилось те, що студенти звернули увагу на роль невербальних засобів спілкування: вираз обличчя, тон голосу, ходу, жести, рухи, запах.

З огляду на це, освітній процес на педагогічному факультеті повинен бути побудований на засадах формування мотивації майбутніх вчителів до постійної роботи над собою з метою побудови позитивного образу справжнього педагога. Майбутні фахівці повинні зрозуміти, що престиж професії та існуюче стереотипне уявлення залежить від постаті самого вчителя, його ставлення до себе, до навчання в цілому. Тому в процесі забезпечення позитивної мотивації на формування компонентів іміджу загальні прийоми навчання повинні тісно переплітатися з нетрадиційними методами та формами організації освітньої діяльності студентів.

Особливе значення для забезпечення позитивної мотивації на формування компонентів професійного іміджу Нової української школи має організація позааудиторної роботи студентів, яка спрямовується на поглиблення та закріплення набутих знань, застосування на практиці вивченого матеріалу. Адже «у позааудиторній роботі студентів закріплюється їх потреба у професійному самовихованні, самореалізації» [38, с. 177]. Вона «дає змогу студентам гармонізувати внутрішні та зовнішні фактори формування професійної культури, створює додаткові умови для реалізації внутрішнього потенціалу, задоволення тих потреб, які в процесі аудиторної роботи не задовольняються» [38, с. 175].

Саме на забезпечення позитивної мотивації майбутнього вчителя Нової української школи в першу чергу впливає психолого-педагогічна практика в початковій школі. Студенти вчать себе презентувати, будувати освітній процес з молодшими школярами, створюють культурне освітнє середовище в середині класу, творчо комунікують з молодшими школярами, впливають на гармонійний розвиток учнів як своїм зовнішнім виглядом так і професійними здібностями.

Для закріплення результатів з формування інтересу до іміджу вчителя Нової української школи ми провели гру «Яким є вчитель НУШ?», що передбачала опис усіх професійних якостей, особистісних якостей вчителя.

З метою забезпечення усвідомлення студентами залежності професійного успіху від сформованого позитивного іміджу обговорювали реальні ситуації з професійної діяльності під час проходження практики в школі, з часу свого навчання в школі, літературних героїв у плані реалізації ними своїх професійних функцій з акцентуванням на виявленні професійних дій від структурних компонентів іміджу (зовнішнього вигляду, використання вербальних і невербальних засобів, особистісних характеристик).

Таким чином, організація таких занять надала можливість рівноправної й активної участі кожного студента в обговоренні дискусійних питань, удосконалити навички підготовленого та непідготовленого діалогічного мовлення з поданих питань, допомогла навчитися аргументовано обстоювати власну точку зору, спростовувати або підтримувати позицію однокурсників, що сприяло зокрема й формуванню професійно-педагогічного компонента іміджу майбутнього вчителя Нової української школи.

Окреме заняття було присвячено вивченню основ професійного іміджу вчителя, ознайомленню з основними нормами стилю в одязі, загальними правилами етикету та культури поведінки.

Ефективним напрямом підвищення інтересу студентів до формування професійного іміджу є заохочення студентів до участі в студентських конференціях, на яких студенти можуть випробувати себе як науковці-оратори, учасники професійного спілкування. Ці форми, методи роботи студентів під час опанування навчальних дисциплін та у позанавчальній діяльності підвищують інтерес, мотивацію та спрямовують рахунку на усвідомлення необхідності постійної роботи над собою з формування власного професійного іміджу.

З метою вивчення базових знань з педагогічної іміджеології та формування цілісного системного уявлення студентів про суть і компоненти професійного іміджу вчителя НУШ необхідним було поповнити знання студентів з педагогічної іміджеології, а отже охарактеризувати другу педагогічну умову –

спрямування змісту підготовки на теоретичне забезпечення процесу формування професійного іміджу вчителя Нової української школи.

Так, під час асистентської практики ми провели заняття зі спецкурсу «Нова українська школа» на тему «Нові ролі та професійний імідж вчителя Нової української школи». Побудова заняття було спрямовано на розуміння нових ролей вчителя НУШ, його творчої роботи щодо побудови освітнього середовища в класі, нової побудови уроків на основі інтеграції знань, практичної компетенції спілкування, що є основою професійної компетентності майбутнього вчителя і забезпечує його позитивний професійний імідж. Так, під час практичного заняття ми піднімали проблему для обговорення і висловлення власної думки на питання «Становлення професійного іміджу вчителя НУШ». Студенти мали змогу охарактеризувати нові ролі вчителя (тьютор, модератор, фасилітатор, коуч), сконструювати новий образ вчителя, його одяг та зачіску. Студенти підкреслили, що сучасні учні початкової школи значно краще сприймають вчителя у яскравому одязі, з творчими ідеями під час навчання та вчителя який постійно спонукає дітей до пошуку нового.

У процесі вивчення теоретичного матеріалу у студентів формувалося цілісне системне уявлення про суть поняття «імідж педагога», відбувалося засвоєння знань і формування вмінь реалізації технології створення професійного іміджу вчителя початкової школи, вибудовувалася власна індивідуальна стратегія щодо його формування. Розкриття основних проблем педагогічної іміджеології спрямоване на вирішення таких завдань:

- оволодіння понятійним апаратом, необхідним для вивчення професійного іміджу;
- надання теоретичних знань з «іміджу», його природи, типології та функціональних особливостей;
- розкриття основних підходів до структуризації професійного іміджу;
- з'ясування компонентів, що формують основу іміджу вчителя НУШ.

Також, на практичному занятті з «Нової української школи» ми провели інтерактивне заняття на тему «Вимоги до іміджу вчителя НУШ» з використанням методу «займи позицію», що надало можливість студентам

висловити власну думку з обґрунтування важливості вербальних і невербальних характеристик вчителя початкової школи. Так, група розділилася на дві команди, що підтримували протилежні точки зору. Основною метою було доведення важливості взаємодоповнення і взаємозв'язку компонентів, що формують основу іміджу вчителя НУШ.

Отже, під час вивчення основ педагогічного іміджу вчителя Нової української школи ми зробили акцент на усвідомлення студентами таких понять: імідж (індивідуальний та професійний), особливості іміджу, вербальні та невербальні засоби спілкування, «Я-концепція», педагогічна культура вчителя, професійна компетенція, педагогічна рефлексія, емпатія.

Таким чином, поповнення наявних знань з педагогічної іміджу забезпечує студентів – майбутніх вчителів чітку понятійну базу, яка є підґрунтям для організації подальшої діяльності з формування позитивного професійного іміджу вчителя Нової української школи.

Наступним етапом засвоєння теоретичних знань з формування професійного іміджу майбутніх вчителів повинно стати складання портфоліо, що є дієвою технологією оцінювання освітньої і професійної діяльності. Портфоліо (Додаток В), як один із методів професійного розвитку, являє собою пакет документів, що надає можливість студентам продемонструвати власні професійні досягнення та напрацювання, оцінити професійне зростання та його результативність. Основні функції, які виконує портфоліо:

- діагностичну (фіксує прогрес у навчанні за певний період);
- цілевизначання (допомагає виробляти вміння ставити цілі й контролювати їх досягнення);
- мотиваційну (заохочує до систематичної роботи);
- змістову (охоплює практично весь зміст виучуваного матеріалу);
- розвивальну (забезпечує неперервність процесу навчання і розвитку);
- рейтингову (демонструє рівень сформованості умінь і навичок) [32, с. 129].

Отже, технологія портфоліо допомагає оцінити роботу майбутнього вчителя, сформованість його професійної компетентності, інтелектуальних та

творчих здібностей, особистісних якостей, моральних цінностей та зрозуміти, що майбутній вчитель «здатен до самореалізації, самостійного творчого, критичного мислення, прийняття важливих для себе рішень» [64, с. 112].

Третя педагогічна умова – *навчально-методичне забезпечення формування професійного іміджу майбутнього вчителя Нової української школи* повинно передбачати систематичну роботу з упровадження різних форм, методів роботи зі студентами під час організації навчальної, самостійної, науково-дослідницької, виховної діяльності, спрямовану на забезпечення поетапного формування професійного іміджу майбутнього вчителя НУШ.

Для формування уявлення про образ ідеального вчителя початкової школи у студентів педагогічного факультету ми з'ясували через узагальнені висловлені студентами вимоги до ідеального вчителя НУШ. Оскільки процес формування уявлення про образ ідеального вчителя початкової школи розпочинається ще на першому курсі, завданням для студентів було пригадати свою першу вчительку, описати її стиль, методи, форми та види роботи з учнями, проаналізувати й визначити позитивні та негативні моменти, і, як висновок, аргументовано представити сукупний образ ідеального, на їхню думку, вчителя початкової школи. Слід відзначити, що для деяких студентів ідеальне уявлення базувалося на реальній особистості вчителя, що справив колись або продовжує справляти позитивне враження своїм іміджем, а для деяких такий образ виявився як сукупність характеристик різних реальних або уявних особистостей.

З метою закріплення й обґрунтування визначеної постаті ідеального вчителя початкової школи у межах спецкурсу «Нова українська школа» студентам було запропоновано написати твір на тему «Яким повинен бути сучасний вчитель Нової української школи?», в якому вони аргументовано та логічно висловили власну точку зору з використанням опанованих методів наукового дослідження (аналізу, синтезу, узагальнення, аргументації тощо). Написання твору надало можливість зрозуміти вимоги, що висуває студентство до сучасного вчителя початкової школи. Наприкінці заняття було проведено обговорення написаних творів, зроблено узагальнення та висновки.

Беручи до уваги інтенсивну інформатизацію сучасного життя, студентам було запропоновано підготувати презентацію на тему «Образ ідеального вчителя Нової української школи». Свої доповіді та презентації студенти представляли на початку практичного заняття з «спецкурсу «НУШ». На виступ двом групам студентів відводилося 5-7 хвилин. Після прослуховування доповіді проведено обговорення отриманої інформації, одногрупники ставили запитання, висловлювали власну точку зору, а після обговорення на основі отриманої інформації було складено узагальнений портрет ідеального вчителя НУШ з конкретизацією і характеристикою його структурних компонентів. Так, майбутні вчителі досить відповідально поставилися до цього завдання, підібрали цікавий матеріал для оформлення презентації, чітко та логічно обґрунтували власні думки щодо постаті ідеального вчителя. Основною метою презентації як одного з активних методів навчання, стало поглиблення умінь та навичок використання новітніх технологій, опрацювання різних інформативних джерел – необхідної компетенції кожного сучасного фахівця.

Після представлення презентацій, обговорення та дискусії на основі отриманої інформації було складено узагальнений портрет ідеального вчителя Нової української школи за таким планом:

- 1) особливості зовнішнього вигляду;
- 2) найважливіші професійні якості;
- 3) професійні вміння та навички;
- 4) особистісні якості, які повинен мати ідеальний вчитель.

Студентами було відзначено й схарактеризовано ті характеристики, що представляють індивідуально-аксіологічний, професійно-педагогічний і зовнішньо-поведінковий компоненти позитивного професійного іміджу вчителя Нової української школи.

Під час опитування студентів педагогічного факультету 2 та 4 курсів (Додатки А, Б), ми з'ясували наступне питання «Що сприяє ефективному формуванню Вашого ідеалу професійного іміджу вчителя Нової української школи?»

Результати опитування наступні:

- інтерактивна форма навчання професійно-педагогічних дисциплін – 82%;
- позитивний професійний імідж викладача – 28%;
- позитивний імідж першого вчителя – 42%;
- самоосвіта на основі навчальних та методичних матеріалів розробок кращих вчителів початкової школи та викладачів факультету – 94%.

Можемо зробити наступні висновки, що формування професійного іміджу майбутнього вчителя НУШ (формування ідеального образу) повинно проходити на інтерактивних заняттях (лекції, практичні) у стінах університету; студенти повинні постійно займатися самоосвітою та самонавчанням; займатися науково-дослідною роботою щодо вдосконалення свого професійного іміджу; частіше творчо проходити педагогічну практику у школах; створювати своє портфоліо з метою його постійного розширення; звертатися до навчально-методичного забезпечення викладачів та кращих вчителів початкової школи адже саме за таких методів вони зможуть ефективно формувати свій професійний імідж майбутнього вчителя Нової української.

Оцінюючи проведену роботу зі студентами – майбутніми вчителями Нової української школи, можемо зробити висновок, що не тільки правильно організований навчальний процес під час практичних занять з фахових дисциплін, а й позааудиторна робота, постійне проведення кураторських годин, сприяють удосконаленню професійного іміджу, комунікативної компетенції, розвитку педагогічної рефлексії, формування усвідомлення необхідності постійного самовдосконалення, саморозвитку та самопізнання, підвищенню самооцінки та покращенню емоційного стану студентів. Майбутні вчителі початкової школи зрозуміли, що створення позитивного професійного іміджу вчителя є складним поетапним процесом, який починається ще в студентські роки та триває протягом усього професійного життя, а основними показниками ефективності професійного іміджу вчителя стають не тільки його візуальна привабливість, а й емоційний стан, власна система цінностей та культура поведінки, впевненість в своїх діях, адекватна самооцінка, постійна активність

щодо розвитку власних професійних якостей, відшліфовування особистісних характеристик.

Підбиваючи підсумок, слід відзначити, що усі форми та види робіт, проведених під час асистентської практики з метою дослідження педагогічних умов формування професійного іміджу майбутнього вчителя Нової української школи повинні бути спрямовані на формування професійної мотивації та здатності до рефлексії, розвитку мовленнєвої компетенції та педагогічних здібностей, усвідомлення важливості вироблення індивідуального стилю педагогічної діяльності та створення привабливого візуального образу, оволодіння прийомами самопізнання та самооцінки, що має сприяти усвідомленню майбутнім вчителем необхідності формування позитивного професійного іміджу і шляхів роботи над його сформованістю.

3.3. Мотивування сучасного вчителя до успішної професійної діяльності як основа професійного іміджу

Сучасна проблема сьогодення – професійна мотивація вчителя Нової української школи. Особливості формування професійної мотивації різного профілю досліджували М. Боришевський, М. Дьяченко, С. Занюк, Є. Ільїн, Л. Кандилович, Ю. Орлов, Є. Никіреєв, П. Просецький, В. Семиченко, Н. Токар, Н. Яковлева та ін. Питання формування професійної мотивації майбутніх педагогів вивчали М. Барковська, В. Гранатова, О. Зуброва, Е. Ісаєв, С. Кара, Н. Кузьміна, А. Маркова, А. Осін, В. Сластьонін, М. Сметанський та ін. Підвищена увага дослідників до проблеми формування професійної мотивації цілком зрозуміла, адже саме мотиваційний компонент навчання сприяє ефективній підготовці фахівця, здатного глибоко і критично мислити, моделювати навчально-виховний процес, самостійно генерувати і втілювати в практику школи нові ідеї та технології навчання і виховання.

Формування особистості вчителя початкової школи є складним і багатогранним процесом, успішність якого забезпечується, насамперед,

ефективною організацією та плануванням навчальної діяльності, створенням зовнішніх і внутрішніх умов для інтенсивного прояву необхідних якостей. Навчання для майбутнього вчителя повинно набути особистісного життєвого сенсу, який виявлятиметься в спрямуванні його активності на розвиток професійних здібностей і можливостей, реалізацію внутрішнього потенціалу в оволодінні професією вчителя, виявлення особистісних ресурсів та спрямування їх на досягнення успіху в професійному спілкуванні з школярами.

Учені (С. Максименко, А. Макаренко, І. Майстренко та ін.) підкреслюють, що на успіх у навчанні впливають такі чинники: 1) мотиви (причини, що спонукають до навчання), 2) установка (психологічне налаштування, готовність до діяльності), 3) пізнавальні потреби й інтереси, 4) цілеспрямованість та інші вольові якості студента.

Безперечно, великий вплив на якість професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи здійснює мотивація. На думку А. Полякова, мотивація є сукупністю їхніх стійких мотивів і спонукань, що визначають зміст і спрямованість динамічного, неперервного й гуманістично спрямованого процесу зростання внутрішньої потреби в особистісному перетворенні, здатність до актуалізації внутрішнього потенціалу й усвідомленого вибору індивідуальної професійно-особистісної стратегії й освітнього шляху впродовж життя, результатом чого є високий рівень сформованості професійної компетентності майбутнього фахівця [56, с. 7].

Завдяки постановці цілей вчитель може краще організувати освітню діяльність і спланувати свою роботу, розкрити зміст спільної діяльності з учнями та основні вимоги до виконання навчальних завдань [5, с. 80-81].

У психолого-педагогічній літературі по-різному трактується поняття «професійна мотивація». На думку А. Маркової, професійна мотивація – це те, заради чого людина діє, до чого вона готова, прагне, на що налаштована, заради чого розвиває свої професійні здібності [37, с. 97]. С. Єрохін, І. Нікітіна професійну мотивацію розглядають як сукупність чинників і процесів, які, відбиваючись у свідомості, спонукають особистість до вивчення та ефективної

реалізації професійної діяльності. Це – внутрішній спонукаючий чинник професіоналізму фахівця, його продуктивної професійної діяльності [3, с. 21].

М. Барковская, А. Осин вважають, що професійна мотивація є внутрішнім рушійним чинником розвитку професіоналізму і особистості, оскільки тільки на основі її високого рівня формування можливий ефективний розвиток професійної освіченості та культури особистості [2, с. 129].

Психологічний тлумачний словник трактує поняття «мотив» (фр. *motif*) як спонукання до діяльності, пов'язані із задоволення потреб суб'єкта. Мотивація – сукупність зовнішніх або внутрішніх умов, що викликають активність суб'єкта і визначають її спрямованість [7, с.264].

С. Гончаренко в «Українському педагогічному словнику» визначає мотив, як спонукальну причину дій і вчинків людини, а мотивацію, як систему мотивів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки [16].

Дослідник зазначав, що мотивами можуть виступати уявлення й ідеї, почуття й переживання, що виражають матеріальні або духовні потреби людини. Одна й та сама діяльність може здійснюватися з різних мотивів [2, с. 217]. В. Федоров трактує поняття «мотив» як поштовх до дії, поведінки, діяльності. Мотив – це і «хочу», і «можу», і «повинен». Це і бажання, і інтерес, і потяг, і мета, – зазначає науковець [6, с. 89]. «Ключем до вирішення проблеми спонукання людей до ефективної роботи, орієнтації фахівців на досягнення професійних цілей є визначення їх мотивації», – наголошує Н. Іванова [3].

В. Семиченко залежно від різновиду діяльності виділяє мотиви:

- *професійні* (пов'язані з певною професійною діяльністю), пізнавальні (пов'язані з отриманням нових знань);
- *широкосоціальні* (бажання знайти певну позицію, роль у суспільстві, підвищити свій соціальний статус, престижність);
- *вузькосоціальні* (бажання спілкуватись, мати статус у конкретній соціальній групі);
- *процесуально-змістовні* (процес і зміст діяльності);
- *матеріальні* (можливість гарантування високої заробітної плати);

- *досягнення* (прагнення досягти певних результатів у діяльності);
- *утилітарні* (прагнення отримання переваги або уникнення небезпеки) [6, с. 38-39].

Дослідник В. Сич, вивчаючи соціально-психологічні особливості мотивації професійного вдосконалення, наголошує, що «професіонал повинен мати високий рівень професійної мотивації, вміти самостійно будувати сценарій свого професійного життя, бути стійким до зовнішніх перешкод; бути готовим до постійного професійного саморозвитку, прагнути цілісності та самореалізації; бути конкурентоздатним; збагачувати досвід професії своїм оригінальним творчим внеском тощо [6].

Н. Іванова виділяє наступні основні функції мотивації особистості до професійної діяльності:

- *спонукальну* (актуалізує наміри особистості виконувати конкретний вид діяльності та активізує певну поведінку щодо її реалізації);
- *організаційну* (визначає можливі способи дій задля реалізації актуальних мотивів та досягнення відповідних професійних цілей);
- *регуляторну* (зумовлює необхідну поведінку, активізує та спрямовує певні дії, необхідні для задоволення потреб й реалізації актуальних мотивів);
- *корегувальну* (забезпечує оптимальність дій та, за потреби, їх зміну, залежно від рівня значущості актуального для фахівця мотиву) [3].

Ми погоджуємося з науковими узагальненнями Н. Іванової, яка наголошує, що «мотивацію фахівця до професійної діяльності детермінують: його професійна компетентність; індивідуально-психологічні особливості; умови діяльності, з урахуванням яких відбувається цей процес; вимоги, які висуває робота до особистості фахівця» [3].

Зовнішня мотивація містить мотиви, які знаходяться за межею самої особистості. До зовнішньої позитивної мотивації відносять матеріальне стимулювання, кар'єрне підвищення, заохочення з боку колег та колективу, престижність, тобто ті стимули, заради яких працівник вважає за необхідним докладати свої зусилля. До зовнішньої негативної мотивації відносить конфлікти, критику, осуд, покарання та штрафи.

З огляду на вищевказане цікавими, на наш погляд, є результати вивчення мотивів звільнення педагогів із закладів професійно-технічної освіти за власним бажанням, які були проаналізовані Ю. Фисином. Його дослідження засвідчило, що на першому місці звільнень опинились причини взаємовідносин з адміністрацією: незадоволеність стилем керівництва, організацією праці, частими конфліктами. На другому місці – взаємостосунки з колегами: відсутність допомоги і підтримки, неухважність з їх боку, особливо чутливі до цього фактору виявились молоді педагоги. Серед інших мотивів, які спонукали до звільнення – незадоволеність відношенням учнів до навчання та їх дисципліна, а також невдоволеність заробітною платою та великим перевантаженням [3, с. 281]. Таким чином, зовнішня негативна мотивація сформувала бажання залишити педагогічну діяльність.

Упродовж професійної діяльності педагог потребує й психологічного супроводу. З метою профілактики професійного вигорання вчителя, професійної стагнації і деформації важливо тримати в полі зору задоволеність вчителя професійною діяльністю, його змотивованість до неперервного професійного розвитку, рівень самооцінки, домінуючі психологічні стани та психологічний клімат і міжособистісні стосунки в педагогічному колективі. В закладі освіти надзвичайно важливим є створення творчого, інноваційного середовища, яке буде сприяти професійному розвитку кожного працівника.

Специфічна особливість мотивації професійної діяльності вчителя пов'язана з самостійністю і усвідомленістю вибору професії, зокрема, і з усвідомленням цієї професійної мотивації. Основними показниками позитивної професійної мотивації фахівців у галузі початкової освіти є наступні: виражений інтерес до професії вчителя початкових класів, переважання внутрішніх мотивів у структурі мотивів педагогічної діяльності, прагнення стати висококваліфікованим фахівцем в галузі початкової освіти, з відповідальністю виконувати свої професійні обов'язки та функції, високий рівень мотивації досягнення успіху, спрямованість на професійний саморозвиток і самовдосконалення.

Г. Ковальчук підкреслює, що мотив професійної діяльності у вчителів виникає у повному обсязі лише тоді, коли освітній процес організовується і провадиться на основі педагогіки співробітництва із застосуванням технології особистісно орієнтованого навчання, коли забезпечується суб'єктність у процесі навчання [4, с. 40]. Задоволення навчальною діяльністю наростатиме залежно від ускладнення навчальних дисциплін, збільшення в них частки творчих компонентів, що дозволятимуть вчителю виявляти ініціативу, реалізовувати набуті знання і уміння, прагнути розвитку свого потенціалу.

Підвищенню ефективності навчальної діяльності майбутніх учителів початкової школи сприяє розуміння важливості вивчення базових психолого-педагогічних дисциплін («Дидактика», «Методика виховної роботи», «Педагогічні технології в початковій школі» та ін.). Часто у студентських роках студенти не усвідомлюють значимість цих курсів для майбутньої професії, а тому для формування правильного уявлення про професію вчителя потрібно аргументоване пояснення значення тих чи інших навчальних дисциплін. В. Якунін з цього приводу зауважує: «Ціннісне ставлення до навчальних предметів чинить безпосередній вплив на інтенсивність і якість навчальної роботи студентів, а активність навчання залежить від усвідомлення студентами професійної значимості навчальних дисциплін, а якість і результати навчальної роботи – від цікавості до них» [6, с. 272].

На нашу думку, ефективними шляхами забезпечення стійкої професійної мотивації є:

- 1) ознайомлення із обраним фахом, кваліфікаційними характеристиками вчителя, вимогами до особистості вчителя початкової школи;
- 2) розкриття суспільної значущості майбутньої професійної діяльності і необхідності розвитку своїх професійних якостей, здібностей, можливостей;
- 3) ознайомлення з моделлю сучасного вчителя початкової школи;
- 4) включення майбутніх фахівців у професійно-педагогічну діяльність;
- 5) формування у студентів установки на власну активність і самопізнання як основу професійного самовизначення;

б) вироблення вмінь і навичок володіння сучасними технологіями і творчого застосування їх в майбутній професійній діяльності.

На формування професійної мотивації учителів початкової школи впливає професійно-педагогічна спрямованість як якість особистості, що характеризується готовністю обрати професію учителя початкової школи, прагненням стати висококваліфікованим педагогом, відповідально виконувати свої професійні обов'язки та функції.

В англomовній педагогічній літературі існують різні теорії мотивації діяльності педагогів та їх класифікацій. Звернемося лише до двох з них, які відображають традиційні та інноваційні підходи до цієї сфери. Американська дослідниця С.М. Джонсон формулює таку класифікацію теорій, на яких базуються традиційні підходи до мотивації педагогів:

- *теорія передбачуваної винагороди (expectancy theory)*, згідно з якою індивіди докладають до роботи більше зусиль та старань, якщо очікують винагороду, яку вони цінують, наприклад грошову премію або просування по службі;

- *теорія справедливості (equity theory)*, згідно з якою індивіди є розчарованими, якщо їх не винагороджують справедливо за докладені зусилля та досягнуті результати, внаслідок чого якість їх роботи знижується;

- *теорія покращення умов праці (job enrichment theory)* згідно з якою працівники є більш продуктивними, якщо робота достатньо різноманітна та цікава.

Згідно з першими двома теоріями виправданими є такі методи мотивації вчителів, як запровадження залежності розмірів заробітної платні від її результатів, а також драбини кар'єрного росту вчителів, критеріальною основою просування по якій є перформативність працівника, тобто здатність до ефективної та продуктивної діяльності. Згідно з третьою теорією необхідним є запровадження організаційних стимулів та оптимізація системи професійного розвитку вчителів. Нові, професійно-орієнтовані підходи до мотивації вчительської діяльності, узагальнені, зокрема, Д. Мітчелом та Ф. Ортіцом, Л. Фрейзом та Л. Соренсоном і передбачають перехід від переважно зовнішньої

стимуляції діяльності вчителя (фінансові винагороди, можливості кар'єрного росту) до активізації внутрішньої професійної мотивації, що вимагає вирішення питання про задоволення вчителя своєю працею - її умовами, процесом та результатами. Такий підхід, на думку дослідників, більшою мірою відповідає природі учительства як професії, мотивами вступу в яку є передусім любов до дітей, бажання допомогти їм в отриманні освіти, а найбільшою винагородою за роботу - задоволення від процесу викладання та досягнення цілей професійної діяльності. Л. Фрейз визначає два кола факторів, що впливають на здатність учителя до ефективної праці:

- 1) контекстуальні фактори (умови праці);
- 2) концептуальні (від content - зміст) фактори (зміст праці).

До контекстуальних факторів належать:

а) умови праці вчителя: кількість учнів у класі, дисципліна, доступність навчальних матеріалів, якість управлінської діяльності адміністрації школи тощо;

б) забезпечення базових психологічних та фізіологічних потреб вчителя: статус, безпека, гроші.

Забезпечення контекстуальних факторів діяльності вчителя дозволяє розчистити шлях до ефективної діяльності, зняти «блоки», що можуть перешкоджати їй. Однак провідну роль у мотивації вчителя до праці відіграє друга група факторів - концептуальних, що впливають на внутрішні професійні мотиви діяльності. Вони включають:

1) забезпечення можливостей тривалого професійного розвитку та реалізації власних творчих задумів педагогів;

2) позитивне ставлення з боку значущих дорослих (адміністрація школи, батьки учнів тощо);

3) зростання значущості педагога у вирішенні завдань удосконалення роботи школи.

Результатами реалізації цих чинників стає, як правило, зростання професійної відповідальності перед колегами та учнями, досягнення більш високих результатів професійної діяльності, підвищення рівня професійної

самоповаги вчителя. Л. Фрейз та Л. Соренсон визначають три аспекти діяльності вчителя, що найбільшою мірою пов'язані з розвитком почуття задоволення від неї:

- інформація про результати діяльності (великого значення у даному контексті набуває розвиток оцінювальної грамотності вчителя, яка включає навички інтерпретації результатів стандартизованого оцінювання навчальних досягнень учнів. Більш широке коло результатів, що охоплюють не тільки академічну успішність учнів, а й інші аспекти діяльності вчителя та школи в цілому, дуже рідко є доступними для них, що заважає оптимізації їх діяльності);

- автономність у прийнятті рішень, що означає не свободу від впливу колег-професіоналів, а свободу від некомпетентного втручання непрофесіоналів, яке загрожує цілісності освітнього процесу;

- колегіальність, що стимулює творчу роботу в удосконаленні освітнього процесу, є основою для розвитку колективної відповідальності за результати роботи школи.

Згідно з теорією внутрішньої професійної мотивації діяльності вчителя, головними результатами звітності школи повинні бути різноманітні форми допомоги у забезпеченні контекстуальних та концептуальних факторів її успішної діяльності, націлені на підвищення рівня задоволення учителя від своєї праці.

В контексті розгляду трьох концептуальних підходів до звітності - перформативного, ринкового та професійного – А. Сбруєва дає таку класифікацію методів мотивації вчителів:

- в рамках перформативного підходу до звітності: 1) санкції за низьку ефективність діяльності; 2) винагороди за високу ефективність;

- в рамках ринкового підходу: 1) більш жорсткі, ніж в рамках перформативного підходу, санкції за низьку ефективність діяльності; більш реальна перспектива втрати роботи; 2) винагороди за високу ефективність;

- в рамках професійного підходу до звітності: 1) розширення можливостей самостійного визначення вчителем цільових, процесуальних та результативних

аспектів своєї професійної діяльності; 2) розширення можливостей професійного розвитку; 3) розширення можливостей співробітництва з колегами [70, с. 218].

Винагородою для навчального закладу є його публічне визнання, яке він може отримати внаслідок публікації в пресі порівняльних таблиць результатів зовнішнього тестування, за якими він, опинившись серед кращих, найбільш престижних закладів, отримує не лише моральне задоволення, а й практичну вигоду: в ринковій системі освітнього вибору навчальний заклад набуває таким чином можливість залучити кращих учнів, студентів і педагогів, збільшити обсяг фінансування [71, с. 106].

В цілому винагороди, особливо матеріальні, все ще залишаються в освітній сфері не дуже частим явищем, тому перші кроки на цьому шляху, особливо індивідуальні фінансові винагороди, встановлення залежності заробітної платні вчителів від результатів навчальної діяльності учнів, є предметом активного обговорення.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє зробити наступні висновки. Феномен мотивації – це багатоаспектне явище, яке ще досліджували мислителі давніх часів і наукові розвідки не завершуються і в наш час. Існує багато різних теорій мотивації та класифікації мотивів, що свідчить про науковий інтерес до цього психологічного явища (Додаток Е). Проблема спонукання викладача до ефективної педагогічної діяльності досягається за допомогою орієнтації на досягнення ним професійних цілей. Викладач-професіонал відрізняється високим рівнем професійної мотивації [71, с. 55].

Розвиток професійно-педагогічної компетентності викладача відбувається за індивідуальною освітньою траєкторією у формальній, неформальній та інформаційній освіті.

Мотивація педагогів залежить як від внутрішніх (суб'єктивних) чинників (індивідуально-психологічних особливостей особистості педагога, його віку, статі, етапів професійного становлення та розвитку), так і зовнішніх (об'єктивних) чинників (територіальне розміщення навчального закладу, наявність сучасного матеріального обладнання в навчальному закладі, рівень

його комп'ютеризації та доступу до Інтернет-мережі, налагоджені соціальні партнерські контакти з роботодавцями, виробниками, іншими закладами професійної освіти, психологічний клімат та стиль управління в педагогічному колективі, створення системи заохочення та стимулювання педагогічних працівників, підтримка педагогів у їх прагненні до неперервного розвитку).

Внутрішня мотивація з точки зору задоволеності працею та її продуктивністю є найбільш ефективна. Зовнішня позитивна мотивація швидше втрачає свою стимулюючу дію в порівнянні з внутрішньою мотивацією. Матеріальна винагорода, якщо вона залишається на одному і тому ж рівні зменшує своє мотиваційне навантаження через певний час.

Оскільки імідж – це уявлення, образ у свідомості інших, було здійснено соціологічне опитування серед вчителів, учнів 3-4 класів Ганнопільського НВК І-ІІІ ступенів Славутського району та їх батьків задля з'ясування уявлень самих опитуваних щодо професійного іміджу вчителя НУШ (Додатки А, Б). Учням, батькам, вчителям було роздані анкети наповнені тестами, які мали різні варіанти відповідей щодо іміджу сучасного вчителя. Серед компонентів зовнішності учні та їх батьки зазначили такі: охайність, стильність, вік, гарний одяг, вдалу зачіску, почуття смаку, елегантність, ефектність, чистий одяг.

Щодо манери спілкування та мовленнєвої культури, то опитувані переконані, що вчитель зобов'язаний: бути гарним оратором, мати правильну вимову, мати гарну дикцію, мати приємний тембр голосу, уміти цікаво розповідати навчальний матеріал, говорити чітко і виразно, не кричати, спілкуватися з учнями, виявляти повагу до кожного, не вживати ненормативну лексику, не ображати та не принижувати їхню гідність.

Щодо морально-етичних якостей, то учні переконані, що вчитель має бути: добрим та доброзичливим, розумним, суворим (або дещо суворим), вимогливим, цілеспрямованим, толерантним, витриманим, життєрадісним, з почуттям гумору, здатним визнати свою неправоту, справедливим, комунікабельним, відповідальним, ентузіастом своєї справи, гнучким, авторитетним, урівноваженим, стриманим, пунктуальним, тактовним, чесним, готовим допомогти, не схильним до фамільярності, мати привабливу

зовнішність, чуйним, дотепним, сучасним, який ставиться з повагою до інших, інтелігентним, дотримуватися своїх обіцянок.

Щодо професійних характеристик опитувані переконані, що вчитель початкової школи має бути: об'єктивним щодо оцінювання знань і людей; компетентним у своєму предметі; винахідником або раціоналізатором (або мати схильність до дослідної роботи); креативним; готовим зрозуміти та прийняти нестандартні ідеї або рішення своїх учнів; ерудованим; досвідченим; артистичним; таким, що може доступно пояснити та показати на практиці; зацікавленим у своїй професії; таким, що може прищепити інтерес до своєї професії; таким, що може знайти підхід до кожного учня; обізнаним у світі сучасних технологій; психологом, який розуміє потреби та стан своїх учнів; багатогранною особистістю; гнучким, готовим змінюватися. З наведених відомостей учнів та батьків стає зрозумілим: їм видаються важливішими особистісні якості вчителя, утім, що стосується професійних характеристик, то тут вони виявили себе досить вимогливими, зазначивши потребу винахідницького або раціоналізаторського складників учительської праці.

Бесіди, інтерв'ювання дозволили зробити висновок: не всі вчителі даної школи розуміють сутність і структуру іміджу вчителя, що образ «Я» - особистості й професіонала відмінний від інших образів фахівців своїми неповторними вітально-аксіологічними складниками, такими як педагогічні задатки та здібності, гуманістична спрямованість особистості, педагогічний такт тощо.

Імідж педагога початкової школи впливає на процес становлення особистості молодшого школяра, а також формування іміджу відбувається завдяки активній, усвідомленій і цілеспрямованій діяльності суб'єкта іміджу, спрямованої на самопізнання, самовираження й самовдосконалення в індивідуальному, особистісному й професійно-діяльнісному аспектах, визначено як важливу роль у свідомості школярів відіграє стереотип сприйняття іміджу вчителя.

Висновки до третього розділу

Школі сьогодні необхідні не просто хороші вчителі, а вчителі-майстри, вчителі-новатори. Визнання за кожною школою права мати свій неповторний образ, працювати за авторськими програмами потребують учителів з інноваційним мисленням, здатних усвідомлено взяти на себе відповідальність як за особистість іншої людини, що постійно розвивається, так і школи, як системи, що теж перебуває у розвитку.

Ми дослідили профіль, опис компетентностей, що відповідає Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року та опрацювали базові компетентності вчителя Нової української школи, серед яких: *професійно-педагогічна компетентність; соціально-громадянська компетентність; загальнокультурна компетентність; мовно-комунікативна компетентність; психологічно-фасилітативна компетентність; підприємницька компетентність; інформаційно-цифрова компетентність.*

Для дослідження ефективності педагогічних умов формування професійного іміджу вчителя НУШ на педагогічному факультеті РДГУ ми під час асистентської практики проводили лекційні та практичні заняття з «Педагогічних технологій в початковій школі» (4 курс – 44 студ.) та спецкурсу «Нова українська школа» (2 курс – 12 студ.) в інтерактивній формі.

Ефективність першої педагогічної умови - ***забезпечення позитивної мотивації до формування компонентів професійного іміджу вчителя Нової української школи*** передбачає: підвищення інтересу студентів до професійного іміджу вчителя шляхом розкриття його суті, структури, ролі у професійній діяльності вчителя Нової української школи; забезпечення усвідомлення студентами того, що в основі формування професійного іміджу лежить чітке уявлення про власні професійні та особистісні характеристики, від яких залежить ефективність їх професійної діяльності; сформувати інтерес студентів до роботи в школі, на яку спрямована його професійна діяльність і з урахуванням ставлення якої слід формувати власний позитивний імідж; забезпечити усвідомлення студентами залежності професійного успіху від

сформованого позитивного іміджу; забезпечити позитивне ставлення і налаштованість студентів на формування позитивного професійного іміджу вчителя і ретельну роботу в цьому напрямі.

Аналіз опитування показав, що студенти 2 та 4 курсів педагогічного факультету чітко розподіляють якості вчителя, що формують його професійний імідж, на дві групи. Першу групу складають професійні якості – такі як високий професіоналізм, компетентність, відповідальність, креативність, артистизм. До другої групи відносять особистісні якості, що виявляються в його ставленні до учнів: любов до дітей, позитивний настрій, доброта, акуратність, терплячість, тактовність, інтелігентність. Студенти відзначили, що для вчителя початкової школи дуже важливе місце займає презентабельність зовнішнього вигляду. На їхню думку, гармонійний зовнішній вигляд вчителя має велике значення під час створення першого позитивного враження, адже діти вперше сприймають вчителя за першим враженням. Так, вони наголошують на тому, що вчителеві потрібно створювати свій власний стиль, ретельно підбирати усі деталі одягу, беручи до уваги особливості типу статури, кольорові вподобання, модні тенденції, враховувати правила етикету та вік. Досить цікавим виявилось те, що студенти звернули увагу на роль невербальних засобів спілкування: вираз обличчя, тон голосу, ходу, жести, рухи, запах.

З метою вивчення базових знань з педагогічної іміджеології та формування цілісного системного уявлення студентів про суть і компоненти професійного іміджу вчителя НУШ ми охарактеризувати другу педагогічну умову – ***спрямування змісту підготовки на теоретичне забезпечення процесу формування професійного іміджу вчителя Нової української школи.***

У процесі вивчення теоретичного матеріалу у студентів має сформуватися цілісне системне уявлення про суть поняття «імідж педагога», засвоєння знань і формування вмій реалізації технології створення професійного іміджу вчителя початкової школи, вибудовуватися власна індивідуальна стратегія щодо його формування. Розкриття основних проблем педагогічної іміджеології спрямоване на вирішення таких завдань: оволодіння понятійним апаратом, необхідним для вивчення професійного іміджу; надання теоретичних знань з

«іміджу», його природи, типології та функціональних особливостей; розкриття основних підходів до структуризації професійного іміджу; з'ясування компонентів, що формують основу іміджу вчителя НУШ.

Отже, під час вивчення основ педагогічного іміджу вчителя Нової української школи важливо робити акцент на усвідомлення студентами таких понять: імідж (індивідуальний та професійний), особливості іміджу, вербальні та невербальні засоби спілкування, «Я-концепція», педагогічна культура вчителя, професійна компетенція, педагогічна рефлексія, емпатія.

Таким чином, поповнення наявних знань з педагогічного іміджу забезпечує студентів – майбутніх вчителів чітку понятійну базу, яка є підґрунтям для організації подальшої діяльності з формування позитивного професійного іміджу вчителя Нової української школи. Наступним етапом засвоєння теоретичних знань з формування професійного іміджу майбутніх вчителів НУШ було складання портфоліо, що є дієвою технологією оцінювання освітньої і професійної діяльності. 100% студентів педагогічного факультету вважають, що ведення портфоліо є ефективним методом професійного розвитку, що являє собою пакет документів, який надає можливість студентам продемонструвати власні професійні досягнення та напрацювання, оцінити професійне зростання та його результативність.

Тому, технологія портфоліо допомагає оцінити роботу майбутнього вчителя, сформованість його професійної компетентності, інтелектуальних та творчих здібностей, особистісних якостей, моральних цінностей та зрозуміти, що майбутній вчитель «здатен до самореалізації, самостійного творчого, критичного мислення, прийняття важливих для себе рішень».

Навчально-методичне забезпечення формування професійного іміджу майбутнього вчителя Нової української школи повинно передбачати систематичну роботу з упровадження різних форм, методів роботи зі студентами під час організації навчальної, самостійної, науково-дослідницької, виховної діяльності, спрямовану на забезпечення поетапного формування професійного іміджу майбутнього вчителя нової української школи.

Під час опитування студентів педагогічного факультету 2 та 4 курсів, ми з'ясували наступне питання «Що сприяє ефективному формуванню Вашого ідеалу професійного іміджу вчителя НУШ?» Результати опитування наступні: інтерактивна форма навчання професійно-педагогічних дисциплін – 82%; позитивний професійний імідж викладача – 28%; позитивний імідж першого вчителя – 42%; самоосвіта на основі навчальних та методичних матеріалів розробок кращих вчителів початкової школи та викладачів факультету – 94%.

Можемо зробити наступні висновки, що формування професійного іміджу майбутнього вчителя початкової школи (формування ідеального образу) повинно проходити на інтерактивних заняттях (лекції, практичні) у стінах університету; студенти повинні постійно займатися самоосвітою та самонавчанням; займатися науково-дослідною роботою щодо вдосконалення свого професійного іміджу; частіше творчо проходити педагогічну практику у школах; створювати своє портфоліо з метою його постійного розширення; звертатися до навчально-методичного забезпечення викладачів та кращих вчителів початкової школи адже саме за таких методів вони зможуть ефективно формувати свій професійний імідж майбутнього вчителя Нової української.

Оцінюючи проведену роботу зі студентами – майбутніми вчителями НУШ, можемо зробити висновок, що не тільки правильно організований навчальний процес під час практичних занять з фахових дисциплін, а й позааудиторна робота сприяють удосконаленню професійного іміджу, розвитку педагогічної рефлексії, формування усвідомлення необхідності постійного самовдосконалення, саморозвитку та самопізнання, підвищенню самооцінки та покращенню емоційного стану студентів. Майбутні вчителі початкової школи зрозуміли, що створення позитивного професійного іміджу вчителя є складним поетапним процесом, який починається ще в студентські роки та триває протягом усього професійного життя, а основними показниками ефективності професійного іміджу вчителя стають не тільки його візуальна привабливість, а й емоційний стан, власна система цінностей та культура поведінки, впевненість в своїх діях, адекватна самооцінка, постійна активність щодо розвитку власних професійних якостей.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів проведеного дослідження щодо формування іміджу майбутнього вчителя Нової Української школи у процесі його професійної підготовки дозволило нам зробити наступні висновки:

1. Проаналізувавши визначення поняття «іміджу» в філософській, соціологічній, психолого-педагогічній літературі ми можемо зробити висновок, що проблема створення іміджу у всі історичні часи мала велике значення та сьогодні набуває все більшої значущості. На сучасному етапі розвитку науки та освіти виокремлюється в самостійну галузь знань, прикладну науку, що вивчає проблеми формування та функціонування іміджу – іміджеологію. У дослідженні розкрито сутність поняття «імідж учителя», «особистісний імідж учителя», «професійний імідж учителя». З'ясовано, що *імідж учителя* являє собою символічний образ суб'єкта, який характеризує стиль професійно-педагогічної діяльності у процесі взаємодії педагога з учасниками навчально-виховного процесу, що зумовлений внутрішнім «Я», манерою спілкування, зовнішнім виглядом. Визначено, що *особистісний імідж учителя* – це сукупність зовнішніх і внутрішніх факторів, які розкривають його образ на основі особливих індивідуальних якостей і сприяють підвищенню ефективності педагогічної діяльності. Встановлено, що *професійний імідж учителя* – сукупність особливостей і характерних рис, які формують його образ як фахівця у процесі взаємодії з учнями, колегами, соціальним оточенням. Визначено види іміджу: дзеркальний – відображення, наче у дзеркалі особистого іміджу; поточний – бачення існуючого іміджу педагога іншими людьми; груповий – імідж самої групи та особистості в ній; множинний – поєднує в собі декілька структур замість однієї групи та узагальнює загальноприйняті, унормовані внутрішні та зовнішні якості людей певної професії, соціального стану, громадянства тощо. Виділяють такі типи іміджу: імідж самосприйняття; імідж, що сприймається іншими та актуальний (потрібний в суспільстві).

2. Головними складовими структури іміджу вчителя ми визначили такі: внутрішнє "Я" (внутрішній образ учителя, що відповідає обраному фаху та

виявляється в його професійній культурі й мисленні, емоційності та творчому настрої, привабливості й вишуканості, внутрішній стійкості й гідності, позиції та ступені мобілізації тощо); зовнішній вигляд учителя (засвідчує ціннісні риси, які в гармонійному поєднанні з педагогічним артистизмом створюють позитивний образ учителя, сприяють формуванню гарного враження і репутації, допомагають виявити себе не тільки привабливою людиною, але й чудовим педагогом); використання вербальних і невербальних засобів спілкування (жести, міміка, пантоміміка, інтонація, магія слова, темпоритм мовлення педагога мають привертати увагу учнів до нього, викликати довіру і налаштовувати їх до активної взаємодії).

До структури іміджу ми відносимо три групи пріоритетних якостей, що формують позитивний імідж педагога: 1. Природні якості, що складають матрицю природних обдарувань і характеризуються як мистецтво «подобатися людям»; 2. Основні якості як наслідок освіти та виховання; 3. Якості пов'язані із життєвим та професійним досвідом.

У процесі дослідження змісту і характерних особливостей професійного іміджу майбутнього вчителя Нової української школи ми виділили компоненти та показники особистісно-професійного іміджу сучасного вчителя Нової української школи: **мотиваційно-ціннісний компонент** (вмотивованість до професійного розвитку та саморозвитку; ціннісне ставлення до професійно-педагогічної самореалізації; соціально активну життєву та педагогічну позицію); **компетентнісний** (продуктивна співпраця з різними соціальними групами; наявність і поповнення знань з педагогіки, психології, іміджеології; креативність та ініціативність); **діяльнісний** (прагнення до цілепокладання в діяльності; здатність до самоорганізації та самоконтролю; здатність до рефлексії); **комунікативний компонент** (культура мовлення; комунікативна поведінка; емоційна стабільність). Критерії та відповідно показники сформованості професійного іміджу вчителя Нової української школи можна аналізувати за трьома рівнями: низький, середній, високий.

3. Спираючись на педагогічні дослідження щодо проблеми та умов формування професійного іміджу майбутнього вчителя НУШ, виходячи зі

специфіки роботи вчителя, ми визначили такі педагогічні умови, що ефективно впливають на формування професійного іміджу вчителя в процесі його професійної підготовки: забезпечення позитивної мотивації до формування компонентів професійного іміджу вчителя; спрямування змісту підготовки на теоретичне забезпечення процесу формування професійного іміджу вчителя; навчально-методичне забезпечення формування професійного іміджу майбутнього вчителя Нової української школи.

4. Для дослідження ефективності педагогічних умов формування професійного іміджу вчителя НУШ ми під час асистентської практики проводили лекційні та практичні заняття з «Педагогічних технологій» (4 курс – 44 студ.) та спецкурсу «НУШ» (2 курс – 12 студ.) в інтерактивній формі.

Ефективність першої педагогічної умови – *забезпечення позитивної мотивації до формування компонентів професійного іміджу вчителя Нової української школи* передбачає: підвищення інтересу студентів до професійного іміджу вчителя шляхом розкриття його суті, структури, ролі у професійній діяльності вчителя НУШ; забезпечення усвідомлення студентами того, що в основі формування професійного іміджу лежить чітке уявлення про власні професійні та особистісні характеристики, від яких залежить ефективність їх професійної діяльності; сформувати інтерес студентів до роботи в школі, на яку спрямована його професійна діяльність і з урахуванням ставлення якої слід формувати власний позитивний імідж; забезпечити усвідомлення студентами залежності професійного успіху від сформованого позитивного іміджу; забезпечити позитивне ставлення і налаштованість студентів на формування позитивного професійного іміджу вчителя і ретельну роботу в цьому напрямі.

Друга педагогічна умова – *спрямування змісту підготовки на теоретичне забезпечення процесу формування професійного іміджу вчителя Нової української школи* повинна відбуватися в процесі вивчення теоретичного матеріалу з педагогічних дисциплін, у студентів має сформуватися цілісне системне уявлення про суть поняття «імідж педагога», засвоєння знань і формування вмінь реалізації технології створення професійного іміджу вчителя, вибудовуватися власна індивідуальна стратегія

щодо його формування. Розкриття основних проблем формування професійного іміджу повинно бути спрямоване на вирішення таких завдань: оволодіння понятійним апаратом, необхідним для вивчення професійного іміджу; надання теоретичних знань з «іміджу», його природи, типології та функціональних особливостей; розкриття основних підходів до структуризації професійного іміджу; з'ясування компонентів, що формують основу іміджу вчителя НУШ. Позитивним етапом засвоєння теоретичних знань з формування професійного іміджу вчителів є складання портфоліо, що є дієвою технологією оцінювання освітньої і професійної діяльності. 100% студентів педагогічного факультету вважають, що ведення портфоліо є ефективним методом їх професійного розвитку, що являє собою пакет документів, який надає можливість студентам продемонструвати власні професійні досягнення та напрацювання, оцінити професійне зростання та його результативність.

Третя педагогічна умова - ***навчально-методичне забезпечення формування професійного іміджу майбутнього вчителя Нової української школи*** повинно передбачати систематичну роботу з упровадження різних форм, методів роботи зі студентами під час організації навчальної, самостійної, науково-дослідницької, спрямовану на забезпечення поетапного формування професійного іміджу майбутнього вчителя НУШ. Під час опитування студентів педагогічного факультету 2 та 4 курсів, ми з'ясували наступне питання «Що сприяє ефективному формуванню Вашого ідеалу професійного іміджу вчителя НУШ?» Результати опитування наступні: інтерактивна форма навчання професійно-педагогічних дисциплін – 82%; позитивний професійний імідж викладача – 28%; позитивний імідж першого вчителя – 42%; самоосвіта на основі навчальних та методичних матеріалів розробок кращих вчителів початкової школи та викладачів факультету – 94%.

5. Дослідивши мотивації сучасного вчителя як основи професійного іміджу, ми визначили ефективні шляхи їх забезпечення стійкої професійної мотивації: 1) ознайомлення із обраним фахом, кваліфікаційними характеристиками, вимогами до особистості вчителя початкової школи; 2) розкриття суспільної значущості майбутньої педагогічної діяльності і

необхідності розвитку своїх професійних якостей, здібностей, можливостей;

3) ознайомлення з моделлю сучасного вчителя початкової школи; 4) включення майбутніх фахівців у професійно-педагогічну діяльність; 5) формування у студентів установки на власну активність і самопізнання як основу професійного самовизначення; 6) вироблення вмінь, навичок володіння сучасними технологіями і творчого застосування їх в майбутній професійній діяльності. На формування професійної мотивації учителів початкової школи впливає професійно-педагогічна спрямованість як якість особистості, що характеризується готовністю обрати професію учителя початкової школи, прагненням стати висококваліфікованим педагогом, відповідально виконувати свої професійні обов'язки та функції.

Можемо зробити наступні висновки, що формування професійного іміджу майбутнього вчителя НУШ повинно проходити на інтерактивних заняттях (лекції, практичні); студенти повинні постійно займатися самоосвітою та самонавчанням; займатися науково-дослідною роботою для вдосконалення свого професійного іміджу; частіше та творчо проходити педагогічну практику у школах; створювати своє портфоліо з метою його постійного розширення; звертатися до навчально-методичного забезпечення викладачів та кращих вчителів початкової школи адже саме за таких умов вони зможуть ефективно формувати свій професійний імідж майбутнього вчителя НУШ. Майбутні вчителі НУШ мають розуміти, що створення позитивного професійного іміджу вчителя є складним поетапним процесом, який починається ще в студентські роки та триває протягом усього професійного життя, а основними показниками ефективності професійного іміджу вчителя стають не тільки його візуальна привабливість, а й емоційний стан, власна система цінностей та культура поведінки, впевненість в своїх діях, адекватна самооцінка, постійна активність щодо розвитку власних професійних якостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Київ: Либідь, 1998. 436 с.
2. Альтшулер А.А. Суперменеджер: імідж. М.: Феникс, 2006. 160 с.
3. Амонашвили Ш.А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса. Мн.: Университетское, 1990. 560 с.
4. Архангельская А. В. *Переводные дидактические сборники изречений в древнерусской литературе XII-XVII вв.* 2009. № 3. С. 98-106.
5. Барна Н.В. Іміджеологія. Навч. посіб. для дистанційного навчання / За наук. ред. В.М. Бебіка. К.: Ун-т «Україна», 2014. 217 с.
6. Бех І.Д. Цінності як ядро особистості. Цінності освіти і виховання: наук.-метод. зб. за заг.ред. В.О. Сухомлинської. К., 1997. С. 8-11.
7. Бобир О.В. Етикет учителя. К.: Видавничий дім «Слово», 2010. С. 6-7
8. Бойко І.В. Формувати людину-творця. Нові підходи до викладання предметів художньо-естетичного циклу. *Шкільний світ*. 2013. № 2. С.1-3.
9. Бондар В.І. Теоретико-нормативні засади організації моніторингу якості освітньо-професійної підготовки вчителів на засадах компетентнісного підходу. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання і виховання: зб. наук. праць. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. Вип.10. С. 3-11.
10. Бондаренко В. І. Роль позанавчальної діяльності у формуванні позитивного іміджу майбутнього вчителя технологій. Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. праць, за заг. ред. проф. В. І. Сипченка. Слов'янськ: ДДПУ, 2015. Вип. LXV. С. 17–22.
11. Васильєва М. П. Деонтологічний компонент підготовки сучасного педагога в умовах вищого навчального закладу. Вісник Дніпроп. ун-ту економіки та права імені А. Нобеля. Дніпропетровськ, 2017. Вип. 2 (2). С. 14-20. (Серія: «Педагогіка і психологія»).
12. Вахрушева Т.Ю. *Теоретичні аспекти активних методів навчання.* Національний фармацевтичний університет. 2010. №3. С. 46-49.
13. Великий тлумачний словник сучасної української мови. / Уклад і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2014. 1440 с.

14. Власова О. І. Педагогічна психологія: навч. посібник. Київ: Либідь, 2009. 400 с. URL: <http://www.gala-d.ru/parts/part15.html> (дата звернення: 21.11.2019).
15. Волкова Н.П. Педагогіка. К.: Академія, 2009. 616 с.
16. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. 2-е вид., доп. і перероб. Рівне: Волинські обереги, 2011. 552 с.
17. Горovenko O.A. Формування особистісно-професійного іміджу вчителя засобами самопрезентації: наук.-метод. посіб. Харків: Вид. група «Основа», 2015. 112 с.
19. Гузій Н.В. Педагогічний імідж і професійна культура. Творча особистість вчителя: проблеми теорії і практики. Зб. наук. праць. К., 1997. С. 28-31.
20. *Енциклопедія освіти* / гол. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2010. с. 408
21. Загородня Л. П. Підготовка майбутніх вихователів до створення позитивного іміджу педагога сучасного дошкільного закладу. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. пр. : наук. записки Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту / [редкол.: С .С. Пальчевський, М. С. Янцур, І.Д. Бех та ін.]. Рівне : РДГУ, 2012. Вип. 1 (44). С. 137-140.
22. Зінченко В.В. Імідж учителя, або психологія одягу. *Відкритий урок: розробки. Технології. Досвід.* 2013. №4. С. 85-86.
23. Калюжный А.А. Психология формирования имиджа учителя. 2004. С.11-21.
24. Ковальова І. О. Педагогічна іміджеологія: сутність, етимологія, шляхи креативного використання у сучасному вищому навчальному закладі. Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. Київ. 2015. Вип. 6. 217 с.
25. Козлова О. Г. Відображення особистісно-професійного іміджу вчителя у феномені педагогічної майстерності. *Пост методика.* 2015. № 6. С. 40-45.
26. Коменський Я.А. Вибрані педагогічні твори. Велика Дидактика. Том 1. К.: Вид-во Радянська школа, 1940. 248 с.

27. Кононенко А.О. Самопрезентация и имидж как коммуникативные аспекты поведений. *Науковий вісник Південно-українського національного університету*, 2014. Вип. № 3-4. С. 152-157.

28. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року: Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р. Режим доступу: URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258 (дата звернення: 12.10.2019).

29. Кралюк П.М. Мелетій Смотрицький і українське духовно-культурне відродження кінця XVI – початку XVII ст. Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2011. 208 с.

30. Криксунова И. Создай свій имидж . СПб.: Лань, 1999. 315 с.

31. Крысин Л.П. Толковый словарь иноязычных слов. М.: Эксмо. 2009. 944с.

32. Курлянд З.Н. Становлення позитивної "Я-концепції" майбутнього вчителя: монографія. Одеса: ПНЦ АПН України, 2009. 163 с.

33. Кучерявец В. Г. Технологія портфоліо у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. 2015. № 2. С. 128-130.

34. Літопис руський. Пер. з давньорус. Л. Є. Махновця; Відп. ред. О. В. Мишанич. К.: Дніпро, 1989. 591 с.

35. Мазоренко М. О. Психологічна структура іміджу професіонала. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2013. Вип. 9. С. 177-184.

36. Макаренко А.С. Методика виховної роботи. К.: Рад.шк., 1990. 360 с.

37. Маркова А.К. Психология профессионализма. М.:Знание,1996. 308 с.

38. Матвій-Лозинська Ю. О. Позааудиторна діяльність як складова навчально-виховного процесу вищого навчального закладу. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. 2014. № 5 (2). С. 175-179.

39. Митина Л.М. Психология труда и профессионального развития учителя: учеб. пособие для студ. Выш.пед.учеб.заведений. М.: Изд.центр «Академия», 2009. 320 с.

40. Митина Л.М. Учитель как личность и как профессионал. М.:Дело, 1998. 289 с.
41. Мороз А.Г. Формирование готовности к педагогической деятельности учителей. *Психолого-педагогические основы совершенствования подготовки специалистов в университете*. Отв. ред. В.М. Ткачук. Днепропетровск.: ДГУ, 1990. С. 71-75
42. Навроцька М. М. Імідж педагога в освітньому просторі. *Таврійський вісник освіти*. 2014. № 1(45). Ч.І. С. 8-12.
43. Наказ МОН від 15.01.2018 № 36 “Про затвердження Типової освітньої програми організації і проведення підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладами післядипломної педагогічної освіти” URL: <https://imzo.gov.ua/2018/01/16/nakaz-mon-vid-15-01-2018-36> (дата звернення: 20.10.2019).
44. Національна доктрина розвитку освіти. Затверджено Указом Перзидента України від 17.04.2002 р. № 347/2002. *Освіта України*. 2002. № 33.
45. Нечепоренко Л. С. Твоя доля – в твоїх руках. Харків: ХДУ, 1999. 140 с.
46. Ніколаєску І. О. Імідж соціального педагога: навчально-методичний посібник. Черкаси : ОПОПП, 2013. 67 с.
47. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL:<https://mon.gov.ua.pdf> (дата звернення: 27.10.2019).
48. Нова українська школа: poradnik dla vchitelja / Під заг. ред. Н. М. Бібік. К., 2016. 40 с. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola> (дата звернення: 30.09.2019).
49. Нові професійні ролі і завдання сучасного вчителя в контексті Нової української школи URL: <https://vseosvita.ua/library/novi-profesijni-rol-i-zavdanna-sucasnogo-vcitela-v-konteksti-konceptii-novoi-ukrainskoi-skoli-87162.html> (дата звернення: 20.11.2019).
50. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений; Рос. акад. наук, Ин-т рус. языка им. 4-е изд., доп. М.: Азбуковник, 2002. 944 с.

51. Палеха Ю. І. Іміджеологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Видавництво Європейського університету, 2009. 323 с.
52. Педагогічні портрети – каталог передового педагогічного досвіду вчителів початкових класів міста URL: <https://osvita.cv.ua/pedagogichni-portrety-katalog-peredovogo-pedagogichnogo-dosvidu-vchyteliv-pochatkovyh-klasiv-mistaka> (дата звернення: 1.10.2019).
53. Персоналії в історії національної педагогіки: 22 українських педагоги: підручник. / Під заг.ред. А.М. Бойко. К.: Професіонал, 2009. 576 с.
54. Петровский А. В., Ярошевский М. Г. Психология. Словарь. 2-е изд., испр. и доп. М.: Политиздат, 1990. 380 с.
55. Пехота О.М. Індивідуальність учителя: теорія і практика: навчальний посібник. Миколаїв: Іліон, 2014. 272 с.
56. Поляков А.О. Соціально-економічні і психолого-педагогічні передумови становлення теорії неперервної освіти. Умови і фактори формування особистісно-орієнтованих підходів до навчання: Зб. наук. пр. Х.: Стиль-Іздат, 2009. С.180-186.
57. Прус Н. О. Динаміка розвитку образу педагога протягом століть. *Молодий вчений*. 2016. № 2 (29). С. 333-337.
58. Прус Н. О. Значення педагогічних умов при формуванні професійного іміджу майбутнього викладача. Сучасний вимір психології та педагогіки: збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 26-27 травня 2017 р. Львів, 2017. С. 136-137
59. Прус Н. О. Імідж особистості – основа формування професійного іміджу. Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 3-4 лютого 2017 р. Київ, 2017. С. 106-107.
60. Прус Н. О. Імідж особистості як психолого-педагогічний феномен. *Імідж сучасного педагога: всеукраїнській науково-практичний освітньо-популярний журнал*. Полтава, 2016. № 1 (160). С. 43-45
61. Прус Н. О. Роль іміджу особистості як соціокультурного феномену у професійному становленні майбутнього фахівця. Проблеми інженерно-

педагогічної освіти. Збірник наукових праць. Харків: УПА, 2016. № 48-49. С. 369-375.

62. Прус Н.О. Трансформації суспільних уявлень щодо образу ідеального вчителя від давньої Греції до сучасної епохи. Стан та перспективи розвитку педагогіки та психології в Україні та світі: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 2-3 вересня 2016 р. Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2016. С. 43-46.

63. Радул В.В. Соціальна педагогічна зрілість. Спеціальний курс: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Кіровоград: Поліграфічно-видавничий центр ТОВ «Імекс ЛТД». 2005. 248 с.

64. Рижанова А. О., С.Т.Шацький – засновник вітчизняної соціальної педагогіки. Вісник Харківської державної академії культури. Харків: ХДАК, 2014. Вип. 31. С. 263-270.

65. Родигіна І.В. Компетентнісно орієнтований підхід до навчання.Х.: Основа, 2010. 112 с.

66. Руденко Ю. Концепція «Патріотичне виховання учнів». Освіта, 22-29 серпня, 2009. С. 10-15.

67. Савченко Н. Імідж сучасного вчителя: актуальність та перспективи наукових розвідок. Проблеми підготовки сучасного вчителя: збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. 2015. Вип. 3. С. 174-180

68. Савченко О.Я. Дидактика початкової освіти. К.: Грамота, 2012. 504 с.

69. Самодрин А. П. Освіта: діяти на випередження. Розвиток і саморозвиток педагогічної майстерності у сучасному освітньому просторі: тези доповідей Міжнародного форуму педагогічної майстерності, м. Полтава, 7–8 квітня 2015 р. Полтава: ФОП Гаража М.Ф., 2015. 176 с.

70. Сбруєва А.А. Тенденції реформування середньої освіти розвинених англomовних країн в контексті глобалізації (90-ті р.р. ХХ – поч. ХХІ століття): монографія. Суми: ВАТ «Сумська обласна друкарня», Видавництво «Козацький вал», 2009. С. 218-222.

71. Сбруєва А.А. Порівняльна педагогіка: навчальний посібник. 2-ге вид., стер. Суми: ВТД «Університетська книга», 2010. 560 с.
72. Сковорода Г. С. Повне зібрання творів. У 2-х томах. К.: Наукова думка, 1973. 511 с.
73. Сластенин В. А., Исаев И. Ф., Шиянов Е. Н. Педагогика: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2002. 576 с.
74. Словник-довідник з професійної педагогіки / ред.-упоряд. А. В. Семенова. Одеса: Пальміра, 2008. 272 с.
75. Словник української мови: в 11 томах. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1979. Т. 10. 441 с.
76. Статут Львівської братської школи 1586 р. Порядок шкільний. Антологія педагогической мысли Украинской ССР. М.: Педагогика.1988. 456с.
77. Сухомлинська О. В. Персоналія в історико-педагогічному дискурсі. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. Київ, 2003. С. 36–46.
78. Сучасний словник із суспільних наук. / За ред. О. Г. Данильяна, М. І. Панова. Харків: Прапор, 2010. 432 с.
79. Сучасний словник іншомовних слів: близько 20 тис. слів і словосполучень / укл.: О.І.Скопенко, Т.В.Цимбалюк. К.: Довіра, 2017. 789 с.
80. Токарєва А.В. Використання комп'ютерних відеоігор у сучасному навчальному процесі. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. 2016. № 2. С. 374-378.
81. Ушинський К.Д. Праця в її психічному і виховному значенні. Вибрані педагогічні твори: у 2 т.. К.:Рад. Школа, 1983. 107 с.
82. Ушинский, К. Д. Три элемента школы. Проблемы педагогики. М.: УРАО, 2002. 592 с.
83. Шепель В.М. Имиджеология: как нравиться людям. М.: Народное образование, 2009. 576 с.
84. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків в 3 т. К.: Наукова думка. 2007. 584 с.

85. Якиманська І., Якуніна О. Планування та технологія особистісно зорієнтованого уроку. *Відкритий урок*. 2009. С. 17-21.
86. Ярова О.Б.1 Дидактичні основи організації навчання у початковій школі Євросоюзу. 2015. С. 179-183. URL <http://seanewdim.com/uploads/3/2/1/3/3213611/> (дата звернення 22.10.2019).
87. Як учителю отримати зворотний зв'язок від учнів? URL: <https://nus.org.ua/articles/yak-uchytelyu-otrymaty-zvorotnyj-zv-yazok-vid-uchniv-kilka-efektyvnyh-metodyk/> (дата звернення: 15.10.2019).
88. Ярова О.Б.1 Дидактичні основи організації навчання у початковій школі Євросоюзу / О.Б.Ярова // *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, I(6), Issue: 10, Oct. 2013. С. 179-183. – Режим доступу: <http://seanewdim.com/uploads/3/2/1/3/3213611/> (дата звернення: 25.09.2019).

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для опитування майбутнього вчителя Нової української школи

Шановний студенте! Пропонуємо Вам взяти участь у моніторинговому дослідженні, спрямованому на визначення соціального статусу вчителя та ролі, яку він відіграє у житті сучасного українського суспільства. Прочитайте, будь-ласка уважно запитання та позначте відповіді на них.

1. Які фактори були найвагомішими при виборі Вами професії вчителя початкової школи? (Позначте не більше трьох найбільш значущих відповідей).

- Соціальний статус професії, повага до неї у суспільстві.
- Бажання «віддати серце дітям».
- Родинні традиції.
- Бажання займатися наукою, основам якої Ви навчаєте учнів.
- Професію обрали випадково.

Інше (які саме) _____

2. Які з перерахованих нижче якостей, на Вашу думку, мають бути притаманні справжньому вчителю? (Позначте не більше трьох відповідей).

Любов до дітей, бажання й вміння знаходити індивідуальний підхід до кожного учня.

- Доброта, порядність, доброзичливість.
- Працелюбність, терпіння.
- Професійна компетентність та загальна ерудованість.
- Самокритичність, прагнення до самовдосконалення.
- Почуття гумору, веселість.
- Модний, стильний зовнішній вигляд, сучасні погляди на життя тощо.

Інше (які саме) _____

3. Які з перерахованих нижче факторів, на Вашу думку, здатні найефективніше стимулювати розвиток творчого потенціалу вчителя? (Позначте не більше чотирьох відповідей).

Навчання на онлайн курсах.

Приклад та вплив авторитетних колег.

Вимоги та заохочування з боку адміністрації ЗВО, місцевих органів управління, держави.

Можливість вільно експериментувати, шукати нові форми й методи роботи.

- Участь у роботі шкільного (районного, міського) методичного об'єднання.
- Можливість отримання дистанційної освіти.
- Систематичне самонавчання, самовдосконалення.

Інше (які саме) _____

4. Яким формам роботи Ви віддаєте перевагу при підвищенні свого професійного рівня?

(Позначте не більше трьох відповідей).

- Самоосвіта.

Обмін досвідом (проведення та відвідування відкритих уроків, майстер – класів тощо).

Навчання на курсах підвищення кваліфікації.

Онлайн курси Edera

Участь у роботі тематичних конференцій, семінарів, тренінгів тощо.

Іншим (яким саме) _____

5. Чи цікавить Вас питання кар'єрного росту?

Так, цікавить. Бачу перспективу свого кар'єрного зростання.

Так, цікавить. Але не бачу реальної перспективи подальшого просування по службі.

Ні. Досяг(ла) усього що планувалось.

Ні.

Інше (що саме) _____

6. Які з перерахованих проблем є для Вас найбільш актуальними?

(Позначте не більше трьох відповідей).

Проблеми духовного розвитку.

Проблеми професійної діяльності. (отримання безперервної освіти, підвищення кваліфікації, кар'єрне зростання тощо).

Проблеми соціального забезпечення.

Проблеми матеріального, побутового характеру.

Проблеми особистого характеру.

Проблем не існує.

Інше (які саме) _____

7. Які з проблем шкільництва, на Вашу думку, є найбільш актуальними? (Позначте не більше трьох відповідей).

Створення сприятливого психологічного мікроклімату у педагогічному колективі.

Організація особистісно-орієнтовного навчання й виховання учнів.

Залучення батьків до активної участі у шкільному житті.

Безпека життєдіяльності учасників навчально-виховного процесу.

Якість організації навчально-виховного процесу.

Запровадження нових інформаційних технологій.

Проблем не існує.

Інше (які саме) _____

8. Які чинники, на Вашу думку, ускладнюють роботу вчителя початкової школи? (Позначте п'ять найбільш вагомих відповідей).

Незацікавленість учнів у навчанні.

Незацікавленість батьків навчанням дітей.

Вимоги та тиск з боку адміністрації ЗВО.

Незадовільне матеріально – технічне забезпечення навчального закладу.

Несприятливий мікроклімат у педагогічному колективі.

Незадовільне навчально – методичне забезпечення предмета.

Незадовільний рівень допомоги та підтримки з боку державних установ.

Поурочна та позаурочна завантаженість.

Надмірна кількість звітної документації.

Невирішені побутово-житлові та матеріальні проблеми.

Нічого не ускладнює.

Інше(які саме) _____

9. З яких джерел Ви найчастіше отримуєте інформацію щодо новин, подій та інновацій в освітній галузі? (Позначте не більше трьох відповідей).

ЗМІ (радіо, телебачення, періодичні видання тощо).

Науково – методичні заходи (засідання методичних об'єднань, семінарів тощо).

Під час неформального спілкування з колегами, друзями, батьками учнів тощо.

Інтернет ресурси.

Інше (яких саме) _____

10. Чи хотіли б Ви змінити професію, за умови реальної можливості перепрофілювання?

Так.

Ні.

Важко відповісти.

11. Чи маєте Ви можливість систематично, не обтяжливо для свого бюджету купувати або використовувати (брати у бібліотеці, з Інтернет-ресурсів) фахову літературу, педагогічну пресу, посібники на електронних носіях?

Так, завжди.

Так, у більшості випадків.

Ні.

12. Які умови для ефективного подолання психо-емоційного «вигорання» та зняття емоційної напруги вчителів створені у навчальному закладі?

Кімната відпочинку.

Консультації психолога.

Колективний відпочинок.

Тематичні семінари, тренінги, лекції тощо.

Не відчуваю необхідності у створенні особливих умов.

Інше (які саме) _____

13. Як часто, в останні три роки, Ви відвідували театр, концертні зали, виставки, музеї тощо?

Часто відвідую всі культурні заходи, які зацікавили, незалежно від вартості квитків.

Часто відвідую культурні заходи, які зацікавили, з невисокою вартістю квитків.

Відвідую культурні заходи у рамках роботи з учнівським та педагогічним колективом.

Відвідую, декілька разів на рік.

Не відвідую.

14. Оберіть три чинники які можуть, на Вашу думку, найбільш суттєво вплинути на зміну соціального статусу вчителя, підвищити його авторитет в українському суспільстві?

Суттєве підвищення заробітної плати.

Комплекс заходів у сфері соціальної захищеності.

Зміна державної політики щодо статусу вчителя.

Формування та пропаганда позитивного іміджу вчителя у ЗМІ.

Інші (які саме) _____

15. Яку роль, на Вашу думку, відіграє вчитель у житті сучасного українського суспільства?

Важливу.

Не впливає на суспільні процеси.

Важко відповісти.

Інше (які саме) _____

Напишіть Ваші конструктивні пропозиції щодо підвищення авторитету, ролі й статусу українського вчителя: _____

Дякуємо за відверті відповіді!

Додаток Б

Анкета студента

Шановні респонденти, дайте, будь ласка, розгорнуті відповіді на запитання анкети!

Прізвище, ім'я _____

Курс _____ Група _____

Факультет _____

Університет _____

1. На вашу думку, що таке імідж вчителя Нової української школи?

2. З чого складається імідж Нової української школи?

3. Чи потрібно вчителю працювати над формуванням власного іміджу?

4. Ідеальний вчитель – який він?

а. професійні (ділові) якості;

б. особистісні характеристики;

в. чи важливий зовнішній вигляд, поведінка.

5. Яким не повинен бути вчитель (якості несумісні з діяльністю вчителя)

6. Чи мають вчителі свій імідж?

7. Коли потрібно починати роботу з формування професійного іміджу?

8. Що впливає на формування педагогічного іміджу вчителя?

Дякуємо за участь в анкетуванні!

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ У НАУКИ УКРАЇНИ

Назва навчального закладу

Назва факультету

Прізвище, ім'я, по-батькові

ПОРТФОЛІО МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

ЗМІСТ

ВСТУП

РЕЗЮМЕ

Розділ 1. Навчальна діяльність

1. Моделі уроків

2. План-конспект уроків.

3. Особисті досягнення

4. Самостійна робота

Розділ 2. Науково-дослідницька діяльність

1. Публікації

2. Участь у студентських конференціях, семінарах, кункурсах, олімпіадах

3. Самоосвіта

ВІДГУКИ

ВИСНОВКИ ВЛАСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ПРЕЗЕНТАЦІЯ

Прізвище _____

Імя _____

По-батькові _____

Номер телефону _____

E-mail _____

Особиста інформація _____

Дата народження _____

Сімейний стан _____

Особисті якості (5-6 найбільш вагоміших ділових якостей)

Професійні якості (5-6 найсильніших професійних якостей)

Мета _____

Нагороди (грамоти за участь в олімпіаді, іменні стипендії)

Публікації (наукові статті, участь у студентських конференціях)

Інтереси та захоплення _____

Вимоги до оформлення портфоліо

Портфоліо оформлюється в папці з файлами. Кожний окремий матеріал, включений в портфоліо, повинен датуватися. Склад портфоліо залежить від мети, конкретних завдань, які ставляться.

Портфоліо може оформлятися як у вигляді традиційної папки, так і з використанням інформаційних технологій. Використання даних технологій дозволяє спростити процес складання портфоліо, забезпечує постановку поточних завдань і спостереження за їх досягненням, автоматичне датування робіт при їх розміщенні, а також ефективний зворотній зв'язок і оцінку кожної представлені роботи, дає можливість організувати відкрите обговорення. В процесі складання портфоліо враховується структурування і логічність. Коментар до портфоліо має відображати власні думки педагога щодо його діяльності, надавати повну картину творчого зростання педагога. Він може бути представлений у вигляді окремого листа читачеві, виступу, короткого параграфа з вираженням своїх думок, пояснювальної записки і так далі.

Об'єм матеріалів портфоліо від 30 до 70 сторінок друкованого тексту. Текст розміщується з дотриманням таких розмірів полів: ліве не менше 30 мм, праве – не менше 10 мм, верхнє – не менше 20 мм, нижнє – не менше 15 мм, шрифт 14.

Правила складання портфоліо:

- якомога точніше сформулювати портфоліо, самокритично оцінивши свої можливості і здібності;
- визначити вигляд і структуру портфоліо, види рефлексії і критерії оцінки;
- зібрати наявні документи і матеріали і розташувати їх в певному порядку; скласти перелік;
- всі документи повинні бути датовані;
- важливо періодично поповнювати портфоліо відповідними документами і відстежувати результати роботи відповідно до поставлених цілей;
- вказати джерела, що використані для роботи інформації, описувати засоби і методи роботи.

Принципи формування портфоліо

1. Системність і регулятивність самомоніторингу.
2. Достовірність.
3. Об'єктивність.
4. Структуризація матеріалів, логічність і лаконічність усіх письмових пояснень.
5. Акуратність і естетичність оформлення.
6. Цілісність, тематична завершеність представлених матеріалів.
7. Наочність результатів роботи.
8. Технологічність.

Поради сучасному вчителю початкової школи щодо подолання ознак професійного вигорання

Сучасний вчитель початкової школи повинен сформувати в собі такі навички, які дозволять не тільки контролювати спрямованість уваги, а й усвідомлювати власні думки, відчуття і загальний стан. Завдяки рефлексії людина має можливість спостерігати за собою збоку і бачити себе очима людей, які її оточують. Саме тому його професійний імідж повинен бути сформований на високому рівні педагогічно майстерності. Адже учні початкової школи більшість своїх вмінь та навичок переймають саме від свого вчителя. Адже, рефлексія – це будь-які наміри особистості, спрямовані на самоаналіз. Вони можуть проявлятися в оцінці своїх вчинків, думок і подій. Від того, наскільки людина освічена і вміє себе контролювати, залежатиме глибина рефлексії. Взагалі рефлексія – це навчання.

Пріоритет людської особистості в системі освіти — тенденція останніх десятиліть, що загострила необхідність більш уважного та делікатного ставлення до людини, а також потребу допомогти їй у процесі самопізнання, самореалізації та самовизначення.

У кожному віці людина набуває досвіду організації власного внутрішнього світу вільного і відповідального вибору цінностей, вчинків, рішень, самооцінювання, самостановлення та самореалізації. Існує безліч різноманітних трактувань та визначень рефлексії. Термін «рефлексія» походить від латинського «reflexio», що буквально значить «звернення назад, відображення». Тлумачні словники трактують поняття рефлексії як самоаналіз, роздуми людини над власним душевним станом; відображення, а також дослідження процесу пізнання.

У психологічній літературі рефлексію визначають, з одного боку, як якість, що необхідна професіоналу, оскільки дає можливість ефективно і адекватно реалізувати себе і свої здібності, забезпечуючи процес саморозвитку. Рефлексія сприяє творчому підходу до професійної діяльності, досягнення її максимальної ефективності та результативності, завдяки чому здійснюється професійне становлення та розвиток особистості педагога. З другого боку, рефлексію визначають як сукупність умов, що сприяють формуванню такої якості.

Вивчення вітчизняного досвіду професійної діяльності педагогів показує, що реальна практика майже позбавлена процесу рефлексії. Педагоги ще недостатньо володіють навичками самоаналізу професійної діяльності, відчують дефіцит супроводу рефлексії в процесі професійного самовдосконалення, залежні або від зовнішніх вимог, або від низького рівня власної педагогічної культури.

Відсутність використання в практиці роботи рефлексивного механізму позбавляє вчителів можливості встановлювати реальні «суб'єкт — суб'єктні» стосунки з учасниками освітнього процесу і розвивати рефлексивну свідомість.

Для фахової підготовки вчителя початкової школи ми вважаємо, що важливе значення має розвиток професійної рефлексії як:

- особистісної якості;
- властивості мислення;

- умови, необхідної для творчої самореалізації та професійної майстерності;
- як професійний імідж.

Професійна рефлексія — це співвідношення себе та можливостей власного Я з тим, що вимагає обрана професія, разом із наявними уявленнями про неї. Ці уявлення є доволі динамічними, можуть розвиватися. Вони допомагають вчителю:

- сформулювати отримані результати;
- визначити мету подальшої роботи;
- скорегувати і вдосконалити свій професійний шлях.

У досвідченого вчителя процес рефлексії проходить перманентно, залежно від: індивідуально-особистісних характеристик; особистої зрілості; практичного досвіду; професійної ерудованості; рівня загальної культури.

Для вчителя початкової школи рефлексія відкриває шлях до подолання протиріччя між складними педагогічними завданнями сучасності, що потребують глибокого теоретичного усвідомлення, і тими прикладними засобами їхнього розв'язання, що панують в освітянській практиці. Вихід на рівень професійної рефлексії дає можливість подолати обмеження, задані простором власних знань. Розвинена здатність до професійної рефлексії є передумовою самовиховання педагога, творчого пошуку, розвитку індивідуального стилю педагогічної діяльності власного професійного іміджу.

У дослідженні вітчизняних психологів С. Максименка та Т. Щербан визначено, що в професійно-педагогічній діяльності рефлексія виявляється у процесі самоаналізу і самооцінки педагогом власної діяльності та самого себе як її суб'єкта та визначає:

- проектування діяльності дітей — коли педагог розробляє цілі навчання і конструктивні схеми їх досягнення з урахуванням особливостей дітей і можливостей їх становлення й розвитку;
- безпосередню практичну взаємодію педагога з дітьми — коли педагог прагне адекватно зрозуміти і цілеспрямовано врегулювати їхні вчинки, почуття і мисленнєві процеси.

Отже, формування професійної рефлексії — це психологічна проблема, шляхи розв'язання якої полягають у:

- формуванні потреб і мотивів самопізнання;
- навчанні педагога способів самопізнання;
- розвитку здатності педагога до ідентифікації;
- підвищенні рівня самоповаги, самосхвалення;
- подоланні страхів.

Ми вважаємо, що рефлексія є комплексним явищем, яке складається з рефлексивних умінь, тому роботу щодо розвитку рефлексії у вчителів варто організовувати як процес формування таких умінь. Рефлексивні вміння вчителя, вченими визначаються доволі великий перелік ключових рефлексивних умінь, якими має опанувати вчитель. Зокрема, це вміння:

- бачити в педагогічній ситуації проблему і оформлювати її у вигляді педагогічних завдань;

- орієнтуватися при постановці педагогічних завдань на дітей як на суб'єктів навчально-пізнавальної діяльності, що активно розвиваються і мають власні мотиви та мету;
- робити предметом аналізу кожний свій педагогічний крок;
- конкретизувати і структурувати проблему;
- розширити межі практики і побачити нові проблеми, обумовлені попереднім досвідом;
- знаходити способи розв'язання завдання;
- мислити тактично, тобто конкретизувати педагогічні завдання в поетапні та оперативні, приймати оптимальне рішення в умовах невизначеності, гнучко перелаштовуватися відповідно до ситуації;
- мислити припущеннями, гіпотезами, версіями;
- працювати в системі «паралельних цілей», створювати «поле можливостей» для педагогічного маневру;
- приймати гідне рішення в ситуації дефіциту часу для виходу зі складних педагогічних завдань;
- використовувати різноманітні теорії для усвідомлення власного досвіду;
- аналізувати і акумулювати у своєму досвіді кращі зразки педагогічної практики;
- комбінувати елементи теорії та практики, щоб отримати нові знання;
- оцінювати педагогічні факти та явища об'єктивно та неупереджено.

Разом ці вміння становлять своєрідну рефлексивну технологію, за допомогою якої і вдосконалюється професійний імідж вчителя початкової школи.

Дослідивши психолого-педагогічну літературу ми пропонуємо наступні заходи формування рефлексивних умінь для вчителя початкової школи, у професійному навчанні вчителів в умовах роботи методичного об'єднання рефлексивні вміння формуються і розвиваються під час:

традиційних методичних заходів: семінар-практикум; семінар-брифінг; засідання методичного об'єднання;

нетрадиційних методичних заходів: тренінг; коучинг; дебати; фестиваль діяльнісної педагогіки.

Ефективними формами, в рамках яких активно застосовують рефлексивні вміння і навички, є інтерактивні ігри та вправи.

Для формування рефлексивних умінь вчителя початкової школи необхідним є забезпечення таких педагогічних умов:

- спеціально організована рефлексивна діяльність вчителя;
- наявність рефлексивного середовища;
- активізація міжсуб'єктних відносин учасників рефлексивної діяльності;
- актуалізація рефлексивності вчителя;
- використання освітніх програм за розвитком професійної рефлексії.

Отже, процес формування рефлексивних умінь у вчителів веде до розв'язання багатьох кардинально важливих питань:

- підготовки педагогів до духовно-творчої самореалізації, що проявляється насамперед у відході від шаблонів і стереотипів;

- вироблення програми вимог до себе, до процесу і результатів діяльності;
- усвідомлення змісту обраної професії;
- формування зацікавленого, критичного ставлення до різних аспектів власної професії;
- збагачення професійного досвіду і майстерності;
- розвиток готовності до інновацій у власній професійній діяльності.

Опанувавши рефлексію щодо самого себе, навчившись аналізувати власні думки, почуття та вчинки, вчитель повинен використати свої рефлексивні знання та уміння в процесі пізнання дітей і застосувати рефлексивні механізми у взаємодії з ними. Ми можемо запропонувати наступні інтерактивні вправи на розвиток рефлексивних умінь педагогічного іміджу вчителя початкової школи.

Моє ім'я і особиста риса

Учасник називає своє ім'я та рису характеру, що починається на першу літеру імені. Можна продемонструвати рису за допомогою пантоміми. Учасник називає своє ім'я та пояснює, що пишається певною особистою рисою.

Моя індивідуальність

Учасники по колу передають квітку, при цьому кожен по черзі вимовляє своє ім'я, називаючи риси, що починаються з літер, які є в імені (наприклад, Ольга — обережна, охайна; Вадим — ввічливий, великодушний). Після закінчення вправи ведучий просить учасників зробити висновки.

Ось я такий

Кожен з учасників по черзі називає своє ім'я, а також одне зі своїх реальних хобі, захоплень і одне бажане хобі, те, що хотілося б мати.

Моя улюблена іграшка

Учасник називає своє ім'я та розповідає, яка іграшка чи гра була його улюбленою в дитинстві, і пояснює чому.

Перетворення

Учасники сідають колом. Ведучий пропонує закінчити речення:

- Якби я був книжкою, то я був би... (словником, детективом, віршами...)
- Якби я був явищем природи, то був би... (вітром, сонцем, бурею...)
- Якби я був музикою, то я був би... (романсом, класикою, джазом...)
- Якби я був дитиною, то я був би...

Проекція образу особистого Я

У цій вправі учасники групи складають два коротких описи, кожен — на окремому аркуші.

На одному аркуші — це опис того, яким себе бачить сам учасник; фактично, це схематичний нарис його «Я — концепції». Опис повинен бути щирим і правдивим. Другий опис про те, яким, на думку учасника, його бачать інші члени групи. Імена на аркушах не зазначають. Перший опис кладуть в окрему коробку. Кожен напис зачитують уголос, а члени групи намагаються відгадати, кому він належить. Потім автор заявляє про себе і читає другий свій опис (яким, йому здається, бачать його інші), отримуючи після цього зворотний зв'язок від учасників групи. Цінність такої вправи у тому, що слухач виявляє, що інші сприймають певні його можливості і характеристики в більш сприятливому світлі, ніж він сам.

Поміркуємо

Кожен учасник отримує картку із визначенням поняття «рефлексії», дане відомим ученим. Він повинен озвучити та проаналізувати твердження, визначивши його переваги та недоліки. Далі в обговоренні беруть участь усі учасники.

Картка 1. Рефлексія — спостереження (внутрішній досвід), якому розум піддає свою діяльність та спосіб її прояву, внаслідок чого в розумі виникають ідеї цієї діяльності. (Джон Локк)

Картка 2. Рефлексія — здатність індивіда зосереджуватися на змісті власних думок, абстрагуючись від усього зовнішнього, тілесного. (Рене Декарт)

Картка 3. Рефлексія — універсальний спосіб пізнання свідомості, при якому потік переживання з усіма його різноманітними подіями...стає чітко осягненим та аналізованим. (Едмунд Гуссерль)

Картка 4. Вільна людина, яка живе за принципом «золотої середини», адекватна у своєму виборі, тому що рефлексує власні «бажання» і «нахили», здійснюючи вибір на підставі розуму, а не почуттів. (Бенедикт Спіноза)

Картка 5. Рефлексія — активний, наполегливий і уважний розгляд будь-якої думки або передбаченої форми знання у світлі підвалин, на яких воно покоїться, і аналіз подальших висновків, до яких воно приводить. (Джон Дьюї)

Картка 6. Рефлексія дає змогу особистості вийти з повного заглиблення в безпосередню діяльність, ніби піднятися над нею, зробити її предметом аналізу, свідомого регулювання і контролю. (Ювеналій Кулюткін)

Сьогодні у вчителів початкової школи постає така проблема як феномен **професійного вигорання**.

Професійне вигорання — складний психофізичний феномен, який включає емоційне, розумове й фізичне виснаження внаслідок тривалого емоційного напруження у зв'язку з професійною діяльністю у сфері «людина — людина».

Професійне вигорання — це специфічний вид професійної деформації, притаманної здебільшого працівникам, робота яких безпосередньо пов'язана зі спілкуванням з людьми. Зокрема, професійному вигоранню найбільше піддаються люди таких професій, як медичні працівники, педагоги, юристи, психологи, продавці тощо. Звісно, не обов'язково кожен, хто працює в цих галузях, схильний до «стресу спілкування» (ще одна назва феномену професійного вигорання). Найтиповішими проявами синдрому професійного вигорання є:

- наростання емоційного виснаження;
- збайдужіння до виконання своїх професійних обов'язків;
- дегуманізація у формі негативізму щодо самого себе та своїх колег;
- відчуття власної професійної непридатності;
- незадоволеність роботою, внаслідок чого можливі особистісні зміни у комунікативній сфері аж до розвитку значних когнітивних порушень.

Сьогодні вчені виділяють наступні чинники розвитку професійного вигорання, що сприяють появі синдрому професійного вигорання: особистісні; організаційні; рольові.

Особистісні чинники. Насамперед до групи ризику людей, які піддаються професійному вигоранню, належать ті, хто за своїм темпераментом не схильні

до активного спілкування та соціальних контактів. Особливо швидко «вигорають» сором'язливі, сконцентровані на своєму внутрішньому світові інтроверти. Та люди здебільшого замкнуті в собі та не багатослівні. І якщо спілкування з колегами певним чином можна уникнути, то з клієнтами це неможливо. Від надлишку зовнішнього впливу в інтровертів накопичується внутрішня втома, а від неможливості позбутися її — злість та роздратування.

Появі проявів у людини синдрому професійного вигорання сприяє також її схильність до перфекціонізму. «Комплекс відмінника» ставить працівника в залежність від думки авторитетних колег, керівництва тощо. Прагнення «відповідати високим стандартам» заважає йому зрозуміти свої емоції та переживання у професійній діяльності. Це здебільшого призводить до підвищення емоційної чутливості. А надмірна емоційність перешкоджає вибудовувати адекватні стосунки людини з оточенням, знижує рівень довіри та поваги до неї.

Організаційні чинники. Прискорення процесу професійного вигорання зумовлюють також організаційні чинники. Це можуть бути:

- незручне робоче місце;
- відсутність умов для ефективної роботи та відпочинку;
- авторитарний стиль керівництва;
- відсутність можливості проявляти ініціативу.

А також низький соціальний статус професії, ненормований робочий день також впливають на цей процес.

Рольові чинники. Відсутність чіткості в посадових обов'язках створює невизначеність у своїй ролі в колективі. У педагогічному колективі це може бути додаткове навантаження, яке за «неписаними правилами» доручене певним педагогам. Рівень роздратування працівника, що суттєво знижує ступінь його задоволеності роботою, виникає тоді, коли він не має змоги відмовитися від таких доручень або, навпаки, коло його обов'язків надміру звужують.

До групи рольових чинників також належать міжособистісні конфлікти та психологічна несумісність з окремими колегами. Якщо колектив не має можливості працювати як згуртована команда, з'являється відчуття розгубленості, відмежованості. Зникає, або ж не формується взагалі, бажання надавати підтримку будь-кому. Виникає страх звернутися по допомогу. Рольовим чинником є також переживання внутрішнього протиріччя між бажанням бути хорошим сім'янином та успішним фахівцем («або сім'я, або робота»).

Також ми дослідили **стадії професійного** вигорання, так само як вогнище поступово поглинає поліна, професійне вигорання відбувається не одразу. Бувають ситуації, коли впродовж тривалого часу неможливо точно сказати, що є найбільш вагомою причиною зниження якості життєдіяльності працівника. Однак існує кілька «маячків», які вказують на наявність «стресу спілкування» та на його стадію.

Стадія «Попередження». Одним із найбільш важливих пускових механізмів професійного вигорання є звуження особистісного простору та інтересів до професійної діяльності. Стадію «Попередження» можна

охарактеризувати як надмірну захопленість працівника робочим процесом. Основним діагностичним маркером може бути відмова або мінімізація своїх потреб поза робочим процесом. Це може виражатися в скороченні часу на неформальне спілкування та відпочинок, витіснення зі свідомості переживань невдач. Працівник в цей період може часто говорити про безсоння, погіршення уваги, емоційне виснаження, втрату відчуття себе.

Втрата відчуття Я може виражатися в тому, що працівник:

- стає залежним від думки інших людей;
- знеособлює себе та свій вплив на робочий процес;
- втрачає інтерес до прийняття спільних рішень.

Іноді знеособлення може переноситися на дітей і виражатися в сприйнятті їх як «об'єктів практики».

У педагогіці саме з таким знеособленням пов'язаний суб'єкт-об'єктний підхід до виховання. Здійснюючи «автоматичне професійне функціонування», спеціаліст маніпулює людьми, пояснюючи це начебто благом та необхідністю. А тоді, коли вони протестують проти такого підходу, дратується та злиться. Тобто, робота стає головним, а іноді єдиним, смыслом життя людини. Робочий ентузіазм без належної винагороди, якщо не матеріальної, то хоча б моральної, є руйнівним. Знецінення своїх професійних досягнень може розвиватися у двох різних напрямках:

- працівник проявляє схильність до знецінення своїх досягнень, ступеня впливу на процес («я не такий успішний, як інші»);
- негативне ставлення переноситься на «об'єкти» його праці («кому це треба», «прийшли для галочки»).

У процесі занурення у вигорання все частіше приходять думки про бажання змінити професію. Варто звернути увагу, що таке бажання стосується саме професії, а не місця роботи. Якщо розглядати професійне вигорання як процес, то його порівнюють з драбиною, якою можна як спуститися, так і піднятися. Оцінивши пройдені вниз «щаблі», можна сформулювати індивідуальний план допомоги колезі. Слід пам'ятати, що кожний новий «щабель» міститиме в собі всі попередні симптоми і доповнюватиметься новими.

Стадія «Відчуження». Сигналом про те, що стадія відчуження настала, є втрата радості від роботи. Механізм відчуження набирає нових обертів. Емоції притупляються, в стосунках відчувається відстороненість. Дедалі частіше з'являється невизначене роздратування: «Дайте мені спокій!». Зникає емоційний підйом та позитив у спілкуванні з колегами. Діти замість допомоги та підтримки педагога починають страждати від його негуманного ставлення, контролю та нагляду. Власні невдачі приписуються іншим людям. Зникає емпатія, замість неї приходять байдужість та цинічність. Часто звучать саркастичні репліки про незадовільну матеріальну компенсацію, заклики саботувати через це робочий процес.

Стадія «Виснаження». Відчуження набуває більш яскравого вираження. Негативні почуття щодо оточення і роздратування вже не можуть бути приховані. Просто неможливо тримати їх у собі. Незмінними супутниками таких зривів стають почуття вини та сорому, що отруюють навіть незначні проблиски

радості та інтересу. Особливо важко переживаються ці почуття, коли людина не усвідомлює істинних причин того, що відбувається з нею. Вона наче застрягає між депресією та агресією. На цій стадії задіяні глибокі структури особистості. Емоційне ставлення до світу «сплощинюється». Проявляються переважно закладені раніше захисні установки та схеми. Спостерігаються гострі психосоматичні реакції (тривалий головний біль, біль у шлунку, стійке безсоння, раптові приступи нудоти, запаморочення). Можуть розвиватися різні види залежностей, змінюватися звички в харчуванні.

Стадія «Розчарування та відчай». Це завершальна стадія. Її маркерами є відчуття порожнечі, безпомічності та беззмістовності не тільки роботи, а й життя в цілому. Спостерігається своєрідне оціпеніння, імпульсивність та хаотичність рухів, відсутній вираз обличчя та очей. У тих, хто досяг цієї стадії, є тільки два виходи. Перший — попрощатися з роботою, що пов'язана зі спілкуванням з людьми, другий — розпочати непросту тривалу роботу над відновленням своїх професійних та особистісних якостей в межах психотерапії (психоаналізу, логотерапії, клієнт-центрованої терапії). Безсумнівно, що потрібно бути достатньо сміливим, аби визнати необхідність кваліфікованої допомоги.

Дослідивши даний матеріал та працюючи в школі ми можемо запропонувати наступні шляхи подолання професійного вигорання. Якщо вчасно виявити описані симптоми, тобто на початкових стадіях, кожен спроможний допомогти собі самостійно. Для цього насамперед потрібне бажання.

Американський психолог Рейнольд Неборо сказав: «Господи, дай мені терпіння прийняти те, що я не в змозі змінити. Дай мені сили змінити те, що я можу змінити. І дай мені мудрість навчитися відрізнити одне від другого!» Мудрість – найзагадковіша властивість людини, здатна найбільш ефективно протистояти будь-яким видам вигорання, як професійному, так і особистісному. Найбільш багатогранно вона відображається в здатності тверезо оцінити ситуацію і діяти відповідно до неї: або спрямувати зусилля на те, що можна виправити, або знайти способи співіснування з тим, що змінам не піддається.

Варто пам'ятати про те, що своєчасне усвідомлення істинних причин втрати інтересу до роботи може вивести спеціаліста на абсолютно новий рівень професіоналізму та забезпечити йому заряд натхнення.

Сучасний стан шкільного життя вчителя початкової школи емоційно насичений різними змінами у освітньому середовищі школи. Вчителі все частіше не відчувають задоволення від своєї професійної діяльності. Тому сучасним вчителям початкової школи досить важливо вміти долати усі негативні прояви в собі і особливо це стосується професійного вигорання. Ми пропонуємо вам декілька порад щодо самостійного подолання професійного вигорання.

- Навчіться розуміти свої почуття. Усвідомлення того, що відбувається з вами в цей момент, вже є «рятівною паличкою» в ситуації стресу, навіть якщо у вас немає можливості поділитися з кимось своїми проблемами.

- Привчіть себе починати розмову про особисті невдачі та проблеми описом своїх досягнень та успіхів. Це принесе вам внутрішню гармонію та врівноваженість.

- Навчіться просити про допомогу. Можливо, спочатку це буде непросто. Може з'явиться страх, що колеги подумають, наче ви не здатні впоратися з тим чи тим поставленим завданням. Однак, правильно розподіливши обов'язки, ви зможете ефективніше проявляти свої професійні навички та якості.

- Не відмовляйтеся від допомоги. Приймавши її, ви водночас робите щасливим і того, хто запропонував цю допомогу, і себе.

- Займіть активну позицію – це один із найдієвіших способів. Не очікуйте, що нелегкі переживання, властиві для професійного вигорання, минуть самі собою.

- Пропишіть у своєму розпорядку дня час для сну та відпочинку. Виділіть стільки часу, скільки зможете, і визначте максимальний проміжок можливого скорочення. Наприклад, заплановані 2 години. Можливість скорочення – не більше 15 хвилин. Спочатку усвідомлено дотримуйтеся запланованого розкладу, доки це не стане звичкою. Зберіть «банк ідей» для проведення дозвілля. Коли виникатиме відчуття розгубленості – «А що ж робити?» – заглядайте в складений заздалегідь список.

- Сприймайте процес подолання професійного вигорання як своєрідний життєвий виклик, що здатний зміцнити вас і як особистість, і як професіонала. Внутрішні ресурси є в кожного. Тільки глибина залягання цього скарбу може відрізнятись. Тому уникайте порівняння своїх шляхів та швидкості виходу з кризи з результатами інших людей.

Додаток Е

Рефлексивна мішень. Її можна використовувати не тільки для учнів, а й для ваших колег, слухачів, наприклад, майстер-класу. На уроках її добре використовувати протягом усього вивчення теми.

Мішень потрібно розділити на кілька частин (ми поділила на 4 сектори), в залежності від чинників, які нас цікавлять. Чим ближче до цілі – тим більший бал. Кожен учень може зробити чотири постріли – у кожен сектор по одному. Якщо йому не сподобалося, то він обирає 0, якщо середньо – то 5, якщо йому все сподобалося – то буде ближче до середини.

Хочемо застерегти від того, щоб думати, що низький бал поставив учень, який нічого не робив на уроці. Саме він, аби відчепилися, поставив вам 10. А нижча оцінка може бути осмисленою поведінкою відмінника, який аналізує свою роботу та роботу вчителя, можливо, аналізує свій психологічний стан.

Також можна спробували використовувати **різнобарвні стікери**. Можна давати їх учням, аби вони наклеювали їх на мішень. І в кінці теми ви можете проаналізувати по кожному учню, як він сприймав інформацію, ріс чи навпаки, щоб індивідуально коригувати його поведінку, ставлення до навчання тощо.

Рефлексивне коло. Це складна технологія, і її доцільно використовувати в кінці уроку. Діти стають в коло, а вчитель задає **алгоритм рефлексії – питання, які він хоче дослідити:**

- розкажіть про свій емоційний стан під час уроку і в його кінці;
- що нового ви дізналися, чого навчилися?
- які причини цього?
- як ви оцінюєте свою участь на уроці?

Кожен говорить по черзі. Я – інформатик, і в мене група учнів - не більше 14-ти людей, тому ця модель в нас працює. З більшою кількістю учнів це зробити нереально.

ПОПС-формула. Вона розшифровується так: П – позиція, О – обґрунтування, П – приклад, С – судження. **Кожна з цих позицій – це відповідне речення:** “Я вважаю, що...”, “Тому що...”, “Я можу довести це на прикладі...”, “Виходячи з цього, я роблю висновок про те, що...”.

На перших заняттях з рефлексією за ПОПС-формулою учням було складно висловитися. Але вже за місяць вони навчились говорити. Тому цей спосіб рефлексії ще й допомагає працювати над культурою мовлення.

Синквейн (сенкан). Цю методику добре використовувати для малих дітей – 3-4 класів. Синквейн або сенкан - це складання вірша з 5-ти рядків.

Перший рядок представляє собою іменник, як правило ключове слово теми уроку або тему, яку поставив учитель.

Другий рядок – два прикметники, що представляють найбільш характерні ознаки цього іменника.

Третій рядок – три дієслова, що описують найбільш важливі процеси, що відбуваються з цим іменником.

Четвертий рядок – ключова фраза, найбільш важлива ідея.

П'ятий рядок – знову іменник, але вже резюме або синонім до іменника з першого рядка, метафора.

За допомогою складання вірша дитина ставить собі акценти, що вона запам'ятала.

Ромашка запитань або Ромашка Блума. Готуємо **6 видів запитань:**

1. Прості
2. Уточнювальні («отже, ти говориш, що...?», «якщо я правильно зрозумів, то...?», «я можу помилятися, але, здається, ви сказали про...?»)
3. Інтерпретаційні або пояснювальні («чому листя на деревах восени жовтіє?»)
4. Творчі («що б змінилося у світі, якби в людей не було книг?», «як ви думаєте, як будуть розвиватися люди?»)
5. Оцінювальні («чому щось добре, а щось погано?», «чим один урок відрізняється від іншого?»)
6. Практичні («де ви в звичайному житті могли спостерігати за створенням нової книги?», «як би ви вчинили на місці автора книги?»)

Незакінчене речення. В кінці уроку ми починаємо речення, а учні мають закінчити. Усі 30 не зможуть – тому вибірково.

- «Книга для мене – це...»
- «Я б запитав у автора книги про...»
- «Я б хотів/не хотів бути на місці...»

Підведення підсумків

На уроці я:

- дізнався...
- зрозумів...
- навчився...
- найбільший мій успіх – це...
- найбільші труднощі я відчув...
- я не вмів, а тепер умію...
- я змінив своє ставлення до...
- на наступному уроці я хочу...

Кольорова феєрія. Просимо учнів оцінити нашу роботу. Вони вішають смайлики чи стікери в колонки «добре» або «незадовільно».

Острова. Ця методика підходить для довготривалих проектів. Ми ділимо світ (ватман) на острови:

- острів Радості
- Інтересу
- Незадоволення
- Задоволення
- Здивування
- Суму
- Розчарувань

Учні в процесі виконання проекту ставлять хрестики, в залежності від стану проекту, а потім кожен малює свою траєкторію (від острова до острова в хронологічному порядку). Учні просто приходять у кабінет і чіпляють позначку біля потрібного острова.